

Veszprémi Szemle

A V. Re. T. első hangversenye.
**A VESZPRÉMI
KAMARAZENE-TÁRSASÁG**
által 1919. március 30-án
este 1/2 9 órakor rendezett
»MOZART«-ESTNEK
.....□ MŰSORA □.....

1. **A kamarazene és Mozart.** Felolvasás. Tartja *Misányi Lajos.*
2. **B-dúr zongorasonata.** I. Allegro. II. Adagio. III. Allegretto. Előadja *Csápo Médy.*
3. **Es-dúr zongoratrio.** I. Andante. II. Menuetto. III. Rondo. Előadják: *Békeffi Pálné Ilés Hedda* (zongora), *Szabó Sándor* (hegedű), *dr. Balla Ignác* (viola).
Szünet.
4. **Alkonyatkor.** Énekli *dr. Losy Károly.* Zongorán kíséri *Ritter Lőrinc.*
5. **B-dúr vonósnégyes.** I. Allegro vivace assai. II. Menuetto. III. Adagio. IV. Allegro. Előadják: *Schmidt Károly, ifj. Schröder Főzsef, dr. Balla Ignác, Misányi Lajos.*

As egyes számok megkezdése után az ajtók zárva tartatnak.

▼▼▼

ROTHÁRMŰTŐI NYOMDA VESZPRÉM. 105-19.

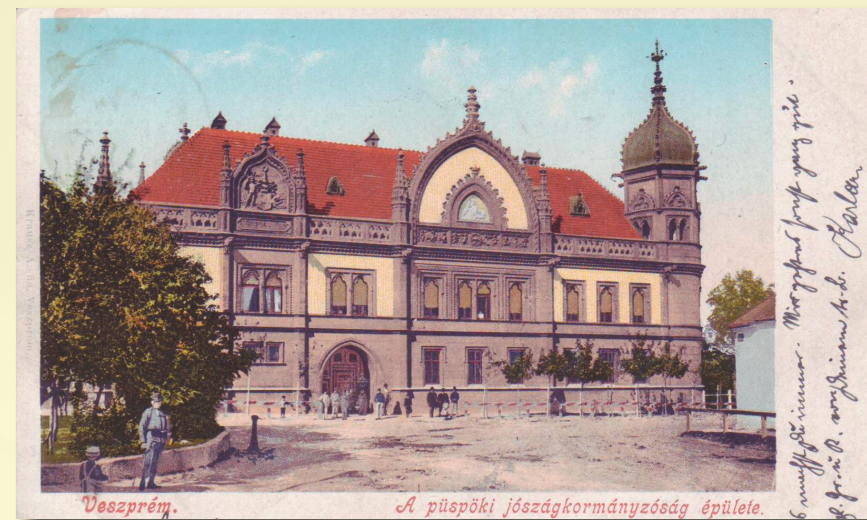

A veszprémi Kamarazene Társaság 1919. március 30-án rendezett első hangversenyének meghívója. A gimnázium dísztermében megtartott koncertről a Veszprémi Hírlapból lett Vörös Zászlóban írtak 1919. április 5-én, az újság 3. oldalán.

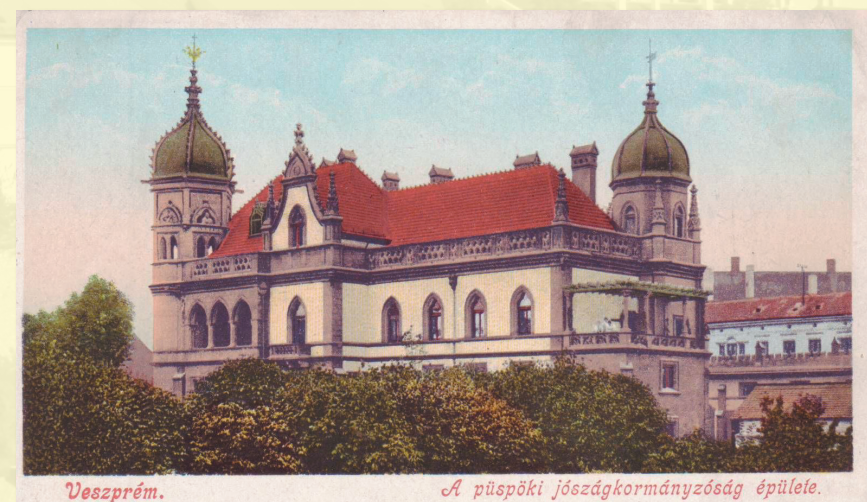
Veszprémi Szemle 45.

A Károly-templom 1906 körül
(EKMK képeslapgyűjtemény)

A Jóságkormányzás épülete a Honvéd utca,
a mai Komakút tér felől, 1903 (EKMK képeslapgyűjtemény)

A Jóságkormányzás épülete a Megyeháza felől,
az 1900-as évek elején (EKMK képeslapgyűjtemény)

TARTALOM

EMLÉKEZÉS 100 ÉVE HUNYT EL HORNIG KÁROLY VESZPRÉMI PÜSPÖK

Hittel a városért – A veszprémi magisztrátus, a püspökség és a káptalan Hornig Károly püspöksége alatt	3	Földesi Ferenc
Báró Hornig Károly bíbornok, veszprémi püspök halála, temetése és végrendekezése	36	Varga Tibor László
A veszprémi Feltámadt Üdvözítőről elnevezett templom építésének története	48	Nagy Balázs Vince
A veszprémi Egyházmegyei Könyvnyomda	61	Karlinszky Balázs
A Veszprémi Hírlap és alapítója a sajtó aranykorában és a politika viharaiiban	75	Pákozdi Éva Szilvia
A veszprémi Jóságkormányzóság, a mai megyei könyvtár épülete	87	Kelecsényi Zoltán Kristóf
„Címerkép Erzsébet királyné ravataláról” Erzsébet királyné temetése és Hornig püspök	99	Rainer Pál
EMLÉKEZÉS – 100 ÉVES VESZPRÉM VÁROS ZENEISKOLÁJA III.		
Új utakon – A Szegelethy utcai zenedéből a Megyeház téri zeneiskolába	123	Szirbekné Bokor Júlia
ÉVFORDULÓK		
Ezüstkürt Veszprém háziezredeinek	149	Földesi Ferenc
KÖNYVSZEMLE	155	Csiszár Miklós

Várostartörténeti Folyóirat

Veszprémi Szemle

19. évfolyam, 2. szám 45. 2017.

Várostartörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
dr. Csiszár Miklós

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőségi titkár:
Virág Istvánné

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bánda László, dr. Csiszár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai
Sebő József

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostartörténeti Közhasznú
Alapítvány

Székhely és levelezési cím:
8200 Veszprém, Baláca sor 10.

Felélős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Erzsébet liget 3.

Tel.: 06-20-253-3078

E-mail: csiszar.miklos@invitel.hu

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felélős vezető: Szathmáry Attila
A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém;
DR. FÖLDESI FERENC ny. ezredes, hadtörténet-kutató,
Veszprém; DR. KARLINSZKY BALÁZS levéltár-igaz-
gató, Érseki Levéltár, Veszprém; KELECSÉNYI
KRISTÓF ZOLTÁN művészettörténész, BME Építészet-
történeti és Műemléki tanszék doktorandusz, Budapest;
NAGY BALÁZS VINCE történész-levéltáros, MNL
Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém; PÁKOZDI ÉVA
SZILVIA könyvtáros, MNL Veszprém Megyei Levéltára,
Veszprém; RAINER PÁL történész, Laczkó Dezső
Múzeum, Veszprém; SZIRBEKNÉ BOKOR JÚLIA ny.
zongoratanár, Veszprém; VARGA TIBOR LÁSZLÓ levél-
táros, Érseki Levéltár, Veszprém

Illusztrációk:

Nagy Balázs Vince, Rainer Pál, Sárközi Judit és archív
dokumentumok

Támogatóink:

Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

8200 Veszprém,
Házgyári út 1.

A Veszprémi Szemle 45. szám megjelenését támogatták:

Dr. Csiszár Miklós, Debreczeni János György, Dorn
Vilmosné, dr. Földesi Ferenc, Hajmási Andrea, Kálmán
László, Kecskés Csabáné, Kolláth János, Kovács Győző
Gyula, Kovács Tibor, Lábodi Csaba, Lukácsné Takács Rózsa,
Molnár János, Somfai Balázs, dr. Szűcsné Tungli Mária,
Vízvári Béláné Veszprém, Sándor Ferencné Balatonalmádi

Pétfürdői Közösségi Ház és Könyvtár

Veszprémi Szemle Várostartörténeti
Közhasznú Alapítvány 73200189-11291268

A borító képei:

címlapon: *Hornig Károly monogramja a Károly-temp-
lom főkapuja felett*

2. oldalon: *A Károly-templom (1906 körül)*

3. oldalon: *fent: A Jósággkormányzóság épülete (1903)
alul: A Jósággkormányzóság épülete
(1900-as évek elején)*

*hátral: A Veszprémi Kamarazene Társaság meghívója
(1919)*

EMLÉKEZÉS – 100 ÉVE HUNYT EL HORNIG KÁROLY VESZPRÉMI PÜSPÖK

Hittel a városért

A veszprémi magisztrátus, a püspökség és a káptalan,
Hornig Károly püspöksége alatt

FÖLDESI FERENC

*„A népért, nem a népszerűségért;
a nép javára, nem a nép kedvére kell cselekedni!”*

*Dr. Fejérváry József
veszprémi kanonok, nagyprépost*

Veszprém, a püspöki város

Miskolczi Károly 1837-ben a következőket jegyezte le Veszprémről, amiből kiolvasható Veszprém többszázados története, küzdelme is: *„Ami pedig közelebről Veszprém városát illeti: kitűnik ezen levelekből, hogy ezen hegyeken, halmokon és völgyeken épített híres város az igazságnak, dicsőségnek, vitézségnek, gazdagságnak jeles alkotmánya és öröm kertje vala, majd ismét a szomorú megcsökkenésnek szenvedő edényévé változtattatott által, és ezen városnak azon lakosai, kiket maga Szt. István király tisztségekre, királyi szolgálatokra alkalmaztatott, sőt sokakat uraságra is emelt: – idők multával a jussok felett való huzamos villongásoknak záporai által majd egészen le verettettek. De volt az az idő is, midőn Veszprém városának a törökökön győzedelmes lakosai igaz magyar hűségek és véreket ontásaiknak erénye által legelső dicsőséget vívtak ki magoknak az országba és az érdemet megismerő király a legszebb jussokkal és szabadságokkal ruházta fel őket, s honunk egén úgy tündöklött Veszprém városa, mint a fényes Nap a dél pontján.”*

Hogy melyek voltak azok az események, amiket Miskolczi ez esetben *„a jussok felett való huzamos villongásoknak”* nevez? Jószerivel felsorolni sem lehetne – és

nem is e tanulmány témája –, de ezek közül minden bizonnyal első helyen szerepel a városi közösség szembenállása, harca a település két földesurával: a püspökséggel és a káptalannal. Nagyon leegyszerűsítve: a város harcolt az általa vélt szabadságjogokért, így többek között a szabad bíróválasztásért, a magisztrátus tagjainak a „közönséges város” akarata szerinti megválasztásáért, a meghatározott jövedelmek feletti rendelkezési jogokért, de – hogy szabadságát is kivívja – harcolt a szabad királyi városi cím elnyeréséért is, remélve ezzel sorsa jobbrafordulását. Különösen éles csatározásokat hozott a város első polgárának jelölése, majd választása is. Most csak utalni kívánok több tanulmányra, melyek e témát taglalják.¹

E kemény ütközetek mellett mind a püspök, mind a káptalan tagjai azonban nem zárkóztak el attól, hogy valamilyen formában – adományokkal, területek átengedésével – támogassák a várost – igaz, nem minden esetben érdek nélkül. A kiadott szabályrendeletekkel is – mint joghatóság – igyekeztek Veszprém fejlődését elősegíteni. Itt most csak Padányi Biró Márton tevékenységét emelném ki, aki – megosztó személyisége dacára – intézkedéseivel elindította Veszprémet a polgárosodás útján.

„Villongások” a bíróválasztás körül

A város önkormányzata a XIX. század közepéig nagyban függött a két földesúri joghatóságtól. Az urbárium bevezetése után egyértelmű volt, hogy a főbírói jelöléseket e két joghatóság végzi, meghagyva a városi közösségnek a jelölési utáni szabad választás jogát. Hasonlóan meghagyta a városi tisztviselők választását is, bár abba időnként beleszólt. Ugyanakkor a város „közönséges lakosai” régi szokásként védelmezték a város tanácsának összetételét – már felekezeti szempontból is. Kínosan ügyeltek arra, hogy a 2/3–1/3 arány (katolikusok, protestánsok) meglegyen. Amikor az éppen regnáló püspök ezen változtatni kívánt, zajosan tiltakoztak ellene.

A magisztrátus választását kezdetben minden év Szent György napján, vagyis április 24-én tartották, majd 1771/72. évben át kellett térni a mindenszentek napi, vagyis a november 1-i választási napra. A jelölés és a választás egyfajta „koreográfia” szerint történt: a tanács a választás előtt megküldte a földesuraságoknak a tanácsosok neveit. A főbíró a választás előtt két héttel lemondott hivataláról, amit a választásokig ideiglenesen megtartott. A választás napján a két földesúri joghatóság képviselői átadták a jelöltek neveit, a közösség közülük megválasztotta a főbíró. Ha új személyt választottak, akkor le kellett tennie az esküt, majd a püspök és a káptalan megerősítette hivatalában. Ha folytatta bírói tevékenységét, csak megerősítés történt. Amit még szükséges megjegyezni: sem a káptalan, sem a püspökség részéről egyházi személyek közvetlenül nem vettek részt a tanács munkájában, vagyis

nem választották be őket. De javaslaikkal, esetenként közvetlen utasításokkal befolyásolták a tanács működését.

Az utolsó püspöki és káptalani jelölés a főbírói posztra, majd a főbíró választása 1847. november 1-én történt. Ekkor Halász György főbíró lemondott hivataláról, átadta a város kulcsait és a pecséteket. A püspökség képviselőjében Boda László, a káptalan részéről Kolossváry József vett részt a választáson és adta át a jelöltek neveit tartalmazó borítékot. Ekkor a főbírói posztra Halász Györgyöt, Suly Antalt, Devecseri Istvánt és Ferenczy Györgyöt jelölték. A „közönséges város” főbírónak Halász Györgyöt választotta.

A következő, 1848. évben gyökeresen megváltozott a város közigazgatási berendezkedése, a választás rendszere is. Bevezették a közös teherviselést, megszűnt az úrbériség, a földesúri joghatóság hatásköre. Ekkor szűnt meg a város két különálló közössége – nemesi és a polgári –, de megszűnt a földesúri joghatóság bírói jelölési, megerősítési joga is.

A következő választás már 1849-ben történt az új szabályok szerint, amikor ismét Halász György lett – először a város történetében – a város polgármestere. A provizórium – az ideiglenes állapot – időszakában ismét főbíró irányított a várost, a posztra az osztrák adminisztráció jelölte a személyeket (a közigazgatás élére helytartókat nevezett ki). 1861-ben a Kis Forradalom alatt ismét választották a város polgármesterét, és ismét Halász Györgyöt.² Ezen rövid, egy éves idő után a várost újra a kijelölt főbíró irányította.

A kiegyezés – az „alkotmányos rend” helyreállítása – után megkezdődött a helyi közigazgatás újjáalakítása. A városban mozgalom alakult, hogy a tisztújítást mihamarabb végrehajtsák. A vármegye megújított tisztikara a város által a minisztériumhoz megküldött kérelmet támogatta, megjegyezve, hogy a kérelemben foglaltakat a város az 1861-ben megválasztott városi bizottmánnyal tárgyalja. Erre az ülésre – az előbb említett bizottmány tagjaival – 1868. január 27-én került sor Havranek János városbíró vezetésével. Ekkor – immár másodszer – Havranek bíró a teljes tisztikar nevében ismét lemondott, amit a bizottmány nem fogadott el. Az indok világos volt: a város egy percig sem maradhat bíró és tisztviselő nélkül. Ugyanakkor a bizottmány felhívta a bíró figyelmét, hogy az 1848. évi XXIII. tc. és a hatályos miniszteri rendelet alapján záros határidőn belül szervezze meg a „rendezett tanács visszaállítását”. Emellett egy bizottságot választott, hogy egy, a minisztériumhoz küldendő feliratot elkészítsék, melyben kéri a tisztújítás határidejének kitűzését. A bizottságnak tagja volt Rosos István kanonok is.

1868. december 5-én az ideiglenesen hivatalban lévő tanács és bíró ismét lemondott, amit megint csak nem fogadott el a bizottmány. Végül – belügyminiszteri rendeletre – a vármegye szabályozta a tisztújítást „a rendezett tanácsú mezővárosok tisztújítására vonatkozó szabályok”³ szerint. A vármegyei határozat ismeretében az

1869. november 20-iki Veszprém városi bizottmányülésen a következő határozatokat hozták:

– A tanácsot az 1861. évi (Kis Forradalom) választási eljárások szerint újítja meg, a közp városokra szóló törvények szerint.

– Az országgyűlés várhatóan törvényt fogad el a községek, városok szervezéséről, de Veszprém nem fogja a tisztviselők számát sem csökkenteni, sem növelni, mint ahogy nem csökkenti vagy növeli azok illetményét sem.

– Választási elnöknek megválasztotta László Dávid bizottmányi tagot.

– A választók összeírásával megbízta Véghely Dezsőt, Schill Károlyt, Husvéth Jánost, Kováts Imrét, Rosenthal Nándort és Pap Ferencet. A bizottság az összeírást november 29. és december 1. között a városházán tartotta. December 2–3. között a bizottság összeállította a választói névjegyzéket, majd december 4-én kifüggesztette közszemlére a városháza nagytermében. December 9-én összeült a városi bizottmány, amikor a választási bizottság beszámolt munkájáról, illetve felülvizsgálta a választói panaszokat.

– A határozat szerint a választást városi polétánként hajtják végre az alábbi bizottsági tagokkal: 1–2. polétánál Pribék István kanonok, Vurda Manó, Segesdi Sándor, Veisz Henrik. 3–4. polétánál Sente Ferenc, Kilperger Károly, Sente József és Rothauser Mór. 5–6. polétánál László Dávid, Bezerédy Gyula, Kopácsy György és Grün Vilmos. 7–8. polétánál Németh József, Szentgály László, Ruttner Sándor és Kober János. 9–10. polétánál Csizmazia Pál, Kürtli János, Kováts Imre és Zsolnay Károly. 11–12. polétánál Nemcsik János, Kováts Ignác, Szalay István és Schultz Antal. Polétánként 7 képviselőt választanak, így összesen 84 fős lesz az új városi közgyűlés létszáma.

– A tisztújítást 1869. december 16-án kell megtartani a vármegyeháza nagytermében. Egyúttal a bizottmány elrendelte a lakosság tájékoztatását is.⁴

A választásokat az eredeti terveknek megfelelően 1869. december 16-án megtartották, majd utána az újjáalakult magisztrátus azonnal megkezdte működését. Polgármesternek Dunst Ferencet választották.

Bár a törvények nem írták elő a különböző szakbizottságok létesítését, a közgyűlés sorra alakította meg azokat, elsősorban képviselői javaslatra. Még az 1869. évi tisztújítás előtt hozták létre a *Szegénységügyi választmányt*, melynek elnöke Pribék István kanonok lett. Az 1870. februári közgyűlésen hozták létre a *Gazdasági*-, az áprilisin a *Szépítészeti*- valamint a *Rendőri és Közegészségügyi* bizottságot. Egyébként ez utóbbi bizottság javasolta, hogy város egészségügyi viszonyait térképezzék fel, vizsgálják meg az elmúlt 4 év halálozási adatait (halálozások száma, oka, körülménye), majd készítsenek intézkedési tervet a megelőzésre.

Az 1871-ben elfogadott és szentesített közigazgatási törvénnyel teljesen új alapokra helyezték a községek/városok irányítását és a választásokat.⁵ E törvény a járá-

si szervezeten kívül álló, közvetlenül a vármegyei hatóság alá tartozó rendezett tanácsú városok és a rendezett tanács nélküli, de önálló igazgatású nagyközségek jogviszonyait rendezte. Veszprém a törvény megszületésekor még nem volt rendezett tanácsú város, hiszen csak a törvény hatálybalépése után kezdeményezte e cím megítélését a belügyminiszternél. Egyébként – többek között – e törvény volt az, amely létrehozta a virilizmus sajátos intézményét. Az idézett jogszabály szellemében 1872-ben állították össze először a legtöbb egyenes állami adót fizetők névjegyzékét – a virilis listát.

Az önkormányzatiság új fejezete

Az önkormányzatok lényege azonos volt: a helyi társadalom önállóságát választott képviselői szervei útján biztosították, amelyek a legfontosabb ügyekben intézkedtek, határoztak, szabályokat és rendeleteket alkottak, s azokat saját szerveik által végre is hajtották.⁶ A XIX. század végének önkormányzati vitái során fogalmazta meg lényegüket Vázsonyi Vilmos⁷ akkori ellenzéki politikus: „...*Erős jogokban, gazdag kötelességekben, őre az Alkotmánynak; iskolája a szabadságnak; hatalmas szellemben és anyagilag; nem egyes osztályok úri játéka, mely kellemes időöltésül szolgál; sem könnyű keresetforrás, mely henyélésért kenyeret ad nekik; szabad és demokratikus szervezet, melyhez minden képesített elem hozzáfér...*”⁸

A már említett 1871. évi új törvény – majd a később kiadott 1886. évi – értelmében a képviselő-testület felerészben a szavazó közönség választottaiból, illetve felerészben a legtöbb egyenes államadót fizető lakos vagy birtokos nagykorú polgárokból – az ún. virilistákból⁹ – állt. A községi törvény az aktív választójog tekintetében szélesebb volt a törvényhatóságánál, ugyanis választó volt minden 20 éven felüli, vagyonnal vagy jövedelme után adóval rendelkező, két év óta a helységben lakó állampolgár (férfi), illetve testület, intézet, társulat és cég, ha az adott községben vagyonnal rendelkezett vagy ott adózott. Képviselőnek választható volt minden 24. életévet betöltött lakos, aki – az előzőekben ismertetettek szerint – választójoggal rendelkezett.

Az 1871-ben hatályba lépett törvénycikket első alkalommal – csak kisebb mértékben – 1875-ben módosították,¹⁰ illetve 1876-ban, ami már jelentős mértékű helyesbítéseket¹¹ tartalmazott.¹² Egyébként a két módosítás nem érintette a közgyűlés tagjainak választási rendszerét. 1886-ban viszont már új törvénycikket fogadtak el, amiben szerepelt az időközben kiadott módosítások szövege, illetve több fejezetben pontosították a jogszabályt.

A képviselők számát a törvény a következő módon szabályozta: minden 100 lakos után egy képviselőt kellett választani. A képviselők száma – mint az időköz-

ben rendezett tanácsúvá alakult Veszprémnél – 48-nál kevesebb, és 200-nál több nem lehetett. Veszprémben ez a létszám első időszakban 120 fő volt.¹³ A város lélekszámának emelkedése következtében az 1907. szeptember 2-iki közgyűlésen döntöttek arról, hogy a képviselő-testület létszámát 140 főre emelik, így a virilis és a választott képviselők számát évenként 5–5 fővel bővítik, így 1909-re elérik a 140 főt.¹⁴

Az 1886. évi XII. tc. a már említett 1871. évi (és az azokat módosító) törvényeket hatályon kívül helyezte. Az új törvény az 1871. évi községi törvélynél pontosabban határozta meg, egyúttal kiszélesítette a képviselő-testület virilis tagjainak körét: a település területén lévő vagyonuk után legtöbb adót fizető hajadonok, özvegyek, törvényesen elvált nők és a jogi személyek meghatalmazottjaival, a kiskorúak gyámaival, a gondnokság alatt állók gondnokaival egészítette ki.¹⁵ Lényeges volt az is, hogy milyen adónemeket vettek számításba. Az 1872–1912 közötti időszakban a következő egyenes adókat vehették figyelembe a virilisek névjegyzékének összeállításakor: 1868–1875. években: jövedelmi adót, személyes kereseti adót, földadót, házadót, községi pótagót. Az 1876–1912. években általános jövedelmi pótagót, személyes kereseti adót, földadót, házadót, tőkekamat- és járadékadót, községi pótagót.¹⁶

Az önkormányzat jogát a képviselő-testülete által gyakorolta. A közgyűlések¹⁷ számát és idejét a település elfogadott szabályrendelete állapította meg, de általános szabály volt, hogy minden tavasszal az elmúlt évi számadások megvizsgálása, és minden ősszel a következő évi költségvetés megállapítása miatt – a törvényhatóság tavaszi és őszi ülése előtt legalább egy hónappal – közgyűlést kell tartani. Ha a polgármester, vagy a képviselő-testület, illetve tagjainak egy negyede jónak látta, rendkívüli közgyűlést annyiszor lehetett tartani, ahányszor a körülmények azt igényelték. Tanácsülések száma nem volt szabályozva, azt a polgármester hívta össze, de havonta egy ülést általában tartottak.

Az önkormányzatok feladata szerteágazó volt. Ez a feladatrendszer bőven adott lehetőséget bárkinek, hogy adományaival támogassa azt, ilyenformán akár Hornig Károly,¹⁸ akár a kanonokok, vagy a tehetős városi polgárok segítették a várost feladatai végrehajtásában. Ezek voltak többek között: az önkormányzatnak kellett gondoskodni a tisztán községi utakról és egyéb közlekedési eszközökről, a községi iskolákról és más rokon intézetekről, valamint kezelnie kellett a szegényügyet is.¹⁹

Veszprém önkormányzata a XIX–XX. század fordulóján

Veszprémet 1875-től – miután elnyerte a rendezett tanácsú városi címet – a polgármester irányította. A hatályos – és már említett – törvények szerint a képviselő-

testület választás alá eső tagjait három évenként 6 évre választották. A legelső alkalommal megválasztottak közül az első három év leteltével, minden választókerületre külön megtartott sorshúzás útján minden második tag kilépett. A következő évben minden 3 év leteltével azok léptek ki, akik a 6 évet már kitöltötték. Természetesen a kilépett tagokat újra lehetett választani, mint az sokszor megtörtént.²⁰ Tehát a fentieknek megfelelően – és értelmében – három évenként választások voltak a városban.

Az első választást Veszprémben az új jogszabály – 1871. évi XVIII. tc. – hatályba lépése után 1874. december 23-án tartották.²¹ 1872. július 18-án ismertették a tanácsülésen Vermes Illés első alispán levelét, melyben – hivatkozva az elfogadott jogszabályra – felhívta a tanácsot a választási előmunkálatok végzésére, mint: a legtöbb adót fizetők névsorának megállapítására, a választók összeírására, a választókerületek megalakítására, a tisztviselők számának és fizetési osztályainak, hatásköreinek megállapítására, valamint az előírt szabályrendelet elkészítésére. A tanács egy tekintélyes létszámú – 37 fős – bizottságot alakított, melynek tagja volt Pribék István kanonok is.²² A továbbiakban a választásokig hátralévő időszakban az akkori magisztrátus – az említett bizottság javaslatai alapján – kijelölte a választókerületeket, megválasztotta a kerületekben a szavazást felügyelő bizottságokat és választási helyszíneket.

Szabály volt, hogy egy-egy választókerületben 200-nál kevesebb és 600-nál több választó nem lehetett. A választókerületeket a választók névjegyzékének összeállításánál a képviselő-testület alakította ki. Egy-egy választókerület lehetőleg páros számban csak annyi képviselőt választhatott, amennyi a képviselő-testület választás alá eső tagjaiból a kerület választóinak az összes választókhöz viszonyított aránya szerint a kerületre esett. A rendes képviselőkön kívül kerületenként legalább egy-egy póttagot kellett még választani. A betűrendben összeállított névjegyzéket öt napon át a városházánál közszemlére kellett kifüggeszteni, és a következő öt napon beadott észrevételek alapján a kiküldött választmány által módosítani kellett.

A fenti szabály alapján Veszprémben hat választókerületet jelöltek ki. A hatályos jogszabály szerint a város képviselő-testületének száma 120 főből állt, ebből 60 fő volt virilista. A róluk készített első jegyzéket 1874. november 30-án mutatták be és fogadták el. Az új képviselő-testület alakuló ülésére 1875. január 4-én került sor, majd a tisztviselő-testület választására ugyanezen év január 12-én.

Az új választójogi törvény hatályba lépése után az első egyházi személy, aki az egyik választókerületben nyerni tudott, és így lett tagja az új közgyűlésnek: Palotay Ferenc kanonok volt. Egyébként a képviselő-testület megalakításánál szabály volt még, hogy ha valaki a virilis listán szerepelt, de a választásokon közvetlenül is mandátumot szerzett, akkor a virilis listán az őt követő személy került be a képviselő-testületbe. Nyilván ez nem minden esetben volt egyházi személy.²³

A már idézett közigazgatási törvények előírták azt is, hogy az önkormányzat készítse el saját szabályzó rendeletét. Sajnos a fennmaradt iratok közül hiányoznak az első időszakban elfogadott szabályrendeletek. Az első előtalálható szabályrendeletet, amelyben az önkormányzat lefektette saját szervezetét és működését, 1893. évben a 69. számú közgyűlési határozattal fogadták el az 1886. évi törvény előírásainak megfelelően.

Ebben meghatározták, hogy Veszprém közigazgatási szervezetét a képviselő-testület, a tanács, az árvaszék, az előljárók és a segéd- és kezelőszemélyzet alkotja.²⁴ A tanács tagjait képezte a polgármester, a rendőrkapitány, két fizetési és hat tiszteletbeli tanácsnok, a főjegyző, a főügyész és az orvos. A város előljárói a polgármester, a rendőrkapitány, a tanácsnokok, főjegyző, aljegyző, főügyész, árvaszéki ülnök, pénztáros, számvevő, ellenőr, közgyám és az orvos.²⁵

A képviselő-testületben a megválasztott és virilis tagokon kívül szavazati joggal bírt még a polgármester, a jegyzők, a rendőrkapitány, a tanácsnokok, az ügyész, az árvaszéki ülnök, a pénztáros, a számvevő, a közgyám és az orvos. Így együtt alkották a közgyűlést.

Mint már említettem, a törvény évi két közgyűlést írt elő. Rendkívüli közgyűlést akkor kell tartani, ha a polgármester, vagy maga a képviselő-testület, vagy tagjainak egy negyede jónak látja, illetve annyiszor, ahányszor a körülmények igénylik.²⁶

A képviselő-testület hatáskörét a már említett törvény, illetve a kiadott szabályrendelet tartalmazta. E szerint a rendőrkapitány kivételével választja az összes előjáróságot, a segéd- és a kezelőszemélyzetet, „*továbbá rendelkezik a városnak összes önkormányzati, gazdasági ellenőrzési ügyeiben és teljesíti mindazon teendőket, amelyek az állami hatáskörből a községekre utalták.*”²⁷ A város szabályrendelete még előírta, hogy mind a képviselő-testület, mind a közgyűlés tagjainak a névsorát ki kell függeszteni a tanácsteremben, a változásokat azonnal át kell vezetni. Az 1906-ban elfogadott szabályrendelet²⁸ már 27 pontban részletezi a képviselő-testület hatáskörét. Így többek között:

- A város önkormányzati jogából folyó ügyekben, vagyis belügyeiben határoz.
- Szabályrendeleteket, szolgálati szabályzatokat és házirendet alkot.
- Községi választók névjegyzékét összeállítja s a képviselő-testületi tagok választására választó kerületeket alkot.
- A választás alá nem eső városi képviselők névjegyzékét évenként kiigazítja.
- Öröködi a község vagyona felett, s a törvény korlátai között azzal rendelkezik.
- Megállapítja a költségvetést.
- Pótadót, esetleg egyéb adónemeket, illetéket, vámot, helypénzt vet ki, illetőleg azokat megállapítja.
- Óvodák, szegényházak, esetleg népkonyhák felállításáról, illetőleg segélyezéséről szükséghez képest gondoskodik.

– A városi kötelékbe való felvétel iránt intézkedik, illetve határoz, s városi polgárjogot adományoz.

– Saját soraiból megválasztja a különféle szakbizottságokat, az esküdtek névsorát összeíró bizottságot, az igazoló és kijelölő választmány két tagját.

Az alakuló ülés után a már idézett törvény csak pénzügyi bizottság alakítását nevesíti, Veszprém városa 1875. március 20-án azonban több szakbizottságot is megalakított, ami a korábban elfogadott városi szabályrendelet alapján történt. Így a pénzügyi-, a jogügyi-, a gazdasági-, az építészeti és szépitészeti-, valamint az egészségügyi szakbizottságokat.²⁹ A bizottságok elnökei és a tagjai a megválasztott képviselők és a virilisták közül kerültek ki. Nyilván természetes volt, hogy az egyházi személyek elsősorban a szociális-, egészségügyi és az oktatási bizottságokban kaptak helyet. Ekkor, vagyis 1875-ben a megalakult városi magisztrátus alakította pénzügyi- és a gazdasági bizottság első elnöke a virilis listán bejutott Rosos István kanonok lett.

A képviselő-testület a választások, majd a hivatalos megalakulása után választotta meg a szakbizottságokat, ahol a testület elé kerülő ügyeket megtárgyalták és javaslatot adtak a képviselő-testületnek. 1893-ban megalakították a közigazgatási, a pénzügyi, a gazdasági, az építészeti és szépitészeti, az adóügyi, a jogügyi, a vasúti, a számonkérő széket (költésvetési ellenőrzés), a regále (szeszes italok adója) és fogyasztási adóügyi, a kaszárnyaügyi, a szegényházügyi, az árvaügyi, az egészségügyi, az óvodaügyi és az ipartanodaügyi bizottságokat. 1906-ban elhagyták a számonkérő széket, a kaszárnyaügyit, az árvaügyit, az adóügyi bizottságból kimaradt a regáleügy, illetve új bizottságként megalakították a vízvezetéki és világítási, az ipartanodaügyi bizottság helyett pedig létrehozták az iparostanonc-iskolai bizottságot. Vagyis a bizottságok alakítása, megszüntetése minden esetben az adott évi, vagy időszaki önkormányzati feladatokhoz igazodott. A bizottságokat hat évre választották – kivéve az iparostanonc-iskolait, ahol három évre választották a tagokat – és természetesen, ha szükséges volt, évenként a tavaszi közgyűlésen kiegészítették, ha valaki valamilyen okból kiesett. Mindegyik bizottság legalább 15, de legfeljebb 24 tagból állt.³⁰

A szakbizottságoknak volt joga az előkészítés alatti és a közgyűlés elé kerülő ügyeket megtárgyalni, azokról javaslatot adni. Joguk volt a tanács tagjaitól információt kérni, szakértőket meghallgatni. A szakbizottságok határozata, véleménye viszont nem volt végrehajtandó határozat.

A virilis listáról

A képviselő-testület felerészben a legtöbb egyenes államadót fizető községi lakos, vagy nagykorú birtokosból, illetőleg a község területén fekvő vagyonuk után

legtöbb adót fizető nagykorú hajadon, özvegy, vagy törvényesen elvált nők s jogi személyek meghatalmazottjaiból, kiskorúak gyámjaiból és gondnokság alatt állók gondnokaiból (együtt: virilisták), felerészben pedig a választó közönség választottáiból, valamint az állásaiknál fogva szavazati joggal bíró eljárásági tagokból állt.

A városban lévő vagyon után legtöbb adót fizető – virilista – a képviselő-testület tagja csak az esetben lehetett, ha magyar állampolgár és adóját – esetünkben – Veszprémben fizeti. A választás alá nem eső képviselők névjegyzékét minden évben pontosítani kellett. A módosítást az adókimutatás alapján a képviselő-testület által megválasztott küldöttség végezte. Veszprémben a küldöttség üléseit a kitűzött és kihirdetett napokon nyilvánosan tartotta, eljárásáról a képviselő-testületnek tett jelentést, majd a képviselő-testület a jelentés vétele után 24 óra alatt kitűzte a tárgyalást és határozatot hozott.

A városi képviselő-testület határozata a kihirdetéstől számítandó 15 nap alatt az alispánhoz s onnan újabb 15 nap alatt a közigazgatási bizottsághoz fellebbezhető volt, melynek határozata ellen már nem volt helye jogorvoslatnak. Az ismertetett fellebbezéseken túl a belügyminiszternek volt még joga, hogy az esetleges szabálytalanságokat, pontosításokat megtegye.

A névjegyzék és sorrend megállapításánál csak a város területén és az ahhoz közigazgatásilag csatolt pusztán bírt vagyon, valamint az azokon élvezett jövedelem után fizetett adót lehetett beszámítani. Az adóját kétszeresen kellett számolni a következő személyeknek: az állami, felekezeti és magánintézetek tanárai, néptanítók, a tudományos akadémiák tagjai, az akadémiai művészek, a folyóirat- és lapszerkesztők, a lelkészek, az ipar- és kereskedelmi kamarák bel- és kültagjai, egyetemi oklevéllel rendelkező ügyvédek, bírák, közejgyzők, orvosok, mérnökök, gyógyszerészek, sebészek, bányászok, erdészek, gazdászok, gazdatisztek és állatorvosok.

A képviselő-testületbe jutásnál a kétszeres adóval számítottak előnyt élvezek. Ha ketten vagy többen azonos adót fizetnének, ezek között a sorshúzás döntött. A városban lévő vagyona után legtöbb adót fizető személy, ha nem az adott településen lakott, jogát megbízottja által is gyakorolhatta. Ezt a jogát – ha több településen is fizet adót, és szerepelt a legtöbb adót fizetők névjegyzékében – jogát minden településen vagy maga, vagy megbízottja által gyakorolhatta. De egy település képviselő-testületében egy személy, csak egy képviseleti meghatalmazást gyakorolhatott.³¹

Ugyan a virilis listát évenként kellett felülvizsgálni, megállapítani a legtöbb adót fizetők számát, nevét, azonban rövid távon, a személyi összetételben nem nagyon történt változás.

A virilis listán szereplő városi adózók rétegződése adó és foglalkozás szerint

1891										
Adó összege (korona)	L	J	K	I	H	JSz	O	M	Kt	Összesen
0–500	6	10	9	5	6		2		1	39
501–1000		7	3		1		3	1		15
1001–2000				1						1
<2001	1				1	3				5
Mindösszesen	7	17	12	6	8	3	5	1	1	60
1901										
Adó összege (korona)	L	J	K	I	H	JSz	O	M	Kt	Összesen
0–500										
501–1000	5	6	12	3	6	2	4		2	39
1001–2000		5	1			1	1		2	11
<2001	1	3		1	1	3		1		10
Mindösszesen	6	14	13	4	7	6	5	1	4	60
1903										
Adó összege (korona)	L	J	K	I	H	JSz	O	M	Kt	Összesen
0–500										
501–1000	6	5	10	3	11	2	2	1	2	42
1001–2000		5	1			1	3		1	11
<2001	1	1		1		4				7
Mindösszesen	7	11	11	4	11	7	5	1	3	60
1911										
Adó összege (korona)	L	J	K	I	H	JSz	O	M	Kt	Összesen
0–500	6	1		1		2				10
501–1000		8	10	5	13	1	1	1	2	41
1001–2000		4	2	1			3	1	1	12
<2001	1					6				7
Mindösszesen	7	13	12	7	13	9	4	2	3	70
1916										
Adó összege (korona)	L	J	K	I	H	JSz	O	M	Kt	Összesen
0–500										
501–1000	5	6	8	5	3	2	3		3	35
1001–2000	6	8	4	1	1	2	5	1	2	30
<2001	2		1	1		1				5
Mindösszesen	13	14	13	7	4	5	8	1	5	70
1928										
Adó összege (korona)	L	J	K	I	H	JSz	O	M	Kt	Összesen
0–500										
501–1000	2	2	13	7	5		1		6	36
1001–2000	8	2	6	4	2	3	6	1	3	35
<2001	1	5	1		1	1				9
Mindösszesen	11	9	20	11	8	4	7	1	9	80

Jelmagyarázat: L = Lelkész; J = Jogász; K = Kereskedő;

I = Iparos; H = Ház/Földbirtokos; JSz = Jogi szervezet; O = Orvos/gyógyszerész;

M = Mérnök; Kt = Kamarai tag (Készítette: Földesi F.)

Magyarázatra szorul, hogy miért csak ez a néhány évnyi adatsor található a táblázatban, holott a jegyzetekben ettől több van. Nos, az általam előtalált listák között ebben az öt évben volt olyan elfogadott határozat, melyben jelölve volt az adózó foglalkozása, valamint az adó nagysága. A többi kimutatás csak a neveket közölte. Nyilván ebből a rövid adatsorból messzemenő következtetéseket nem lehet levonni, az mindenesetre kitűnik, hogy Veszprém virilis képviselői között nagyobb számban voltak a jogászok, a kereskedők és a háztulajdonosok. A lelkészek gyűjtőnév alatt a testület püspök tagját és a kanonokokat szerepeltettem. Mint látható, számuk viszonylag állandó volt.

A püspök és székhelye

Négy évvel Hornig Károly kinevezése előtt dr. Bezerédj Viktor – az új vasúti pálya kiépítése előtt – nyílt levélben³² fordult a város közösségéhez. Leírása a városról igen csak lehangoló: „*Természeti fekvésénél fogva utcái szabálytalanok, rendetlenek, csatornázása kezdetleges, világítása gyarló, köz- és jótékony intézetei csekély számmal, kereskedése pang [...] társadalmi élete holt, közügyek iránt való nemes lelkesedés csak keveseknél tapasztalható.*”³³ Majd megállapítja, hogy ha elvinnék Veszprémből a megyei székhelyet, a törvényszéket, adófelügyelőséget és a többi hivatalt, mi maradna: – leszámítva a püspökséget és a káptalant – egy szegény nagy falu.

Miután Kovács Zsigmond veszprémi püspök 1887-ben meghalt, közel 10 hónapig üresen állt az egyházmegye püspöki széke. 1888-ban – miután ismertté vált, hogy ki a püspöki szék várományosa – a Veszprém c. hetilap tárcaírója hosszú írásban méltatta a leendő püspököt, bemutatva annak életútját. Megjegyzi, hogy jobb választás nem is lehetett volna más, mint Hornig Károly személye, mivel a püspökség vagyoni helyzete leromlott, elődje nem tudta rendbe szedni az öröklött, szétzilált püspöki uradalmat.³⁴

Bármilyen állapotban is volt a veszprémi egyházmegye vagyoni helyzete, Veszprém XIX. századi fejlődését a „*két holt kéznek*” tulajdonította egy újságíró az új püspök kinevezése előtti, 1888. február 26-iki jegyzetében. Veszprém fejlődése biztosított – így az újságíró – mert van „*Veszprémnek először is két hatalmas urasága: egyik a püspökség, másik a káptalan. Sem egyiket, sem másikat szűkkeblűségről vádolni nem lehet.*”³⁵ Minden, ami szép és jó, többségében e két „uraságtól” ered: a tan- és nevelőintézetek, a gimnázium, a Dávid-árvaház, szegényház, kórház. Az alapítványoktól és az adományoktól – melyek jelentős hányada az egyházi személyektől ered –, melyek kapcsolódási pontja Veszprém város önkormányzata – véli a lap tárcaírója.

Nos, ebben a „nagy faluban” égetően szükség volt a már előbb említett „két nagy holt kéz”-nek a tevékenységére, az alapítványokra, és egy tetterős, energikus, tekintéllyel bíró személyre, valamint a közügyek iránt fogékony – a jó értelemben vett – városi elitre, amely közé tartoztak a püspökség és a káptalan egyházi tagjai is.

Hornig Károly installációja – beiktatása a megyés püspöki méltóságba – hivatalosan 1888. szeptember 8-án történt. Ugyan a városba szeptember 5-én érkezett, ami nem volt „hivatalos bevonulás”. A beiktatási koreográfia szerinti bevonulás szeptember 7-én történt, ami miatt a városi tanács még a hetipiac dátumát is módosította szeptember 6-ra.

Ezen a napon Hornig Károly a pályaudvaron fogadta vendégét, Simor János hercegprímást, akit a püspöki rezidenciájára kísért. A küldöttség, amely a leendő püspököt fogadta, igen népes volt. A leírás szerint 163 főből állt, vezetője a főispán, Esterházy Móric volt, tagjai voltak Somogy- és Zala vármegye képviselői, a káptalan tagjai, a győri és a szombathelyi püspök, Véghegy Dezső első alispán és Széchenyi Pál miniszter.

A ceremónia forgatókönyve szerint a városba érkező világi vendégek elszállásolását Veszprémnek kellett biztosítani, míg az egyházmegye papságáról a káptalan gondoskodott. A város közterületei természetesen az ünnepi eseményhez méltó módon voltak feldíszítve. Három diadalkaput készítettek, amiből egyet Veszprém városa a városnak a vasút felőli végén állított fel (a másik kettőt a káptalan, illetve a vármegye állította). Szeptember 7-én este – az ünnepélyes bevonulás napján – az egész várost kivilágították.

Az ünnepélyes bevonulás, majd Simor János hercegprímás által a felszentelés megtörténte után – ami a szokástól eltérően nem Esztergomban, hanem a megyés püspök székvárosában, Veszprémben történt – a városi önkormányzat jegyzőkönyvébe iktatva mondott köszönetet az ünnepélyes fogadtatásért „*az ünnepélyességek emelésében részt vevő testületeknek, sőt egyeseknek is.*”³⁶

Az új megyés püspök és Veszprém önkormányzatának „első komolyabb találkozása” nem sikerült valami fényesen. Hornig Károly beiktatása utáni ötödik évben tört ki Veszprém XIX–XX. századi egyik legpusztítóbb tüze (az ezt megelőző még Hornig Károly kinevezése előtt, 1887-ben volt). Természetesen a károk enyhítésére, a hajlék nélkül maradt veszprémiekért nem csak a város, a megye, de az egész ország gyűjtést rendezett, adományokat adott. Nem tette ezt másképp Veszprém új püspöke sem. Csak a jó szándék, az önzetlen segíteni akarás félresiklott a félreértések szövevényében. Érdemes a történetet részletesen is megismerni.

Hornig Károly 1893. április 18-án – tudomást szerezve a borzalmas tűzvészről – részletes utasítást küldött jószágkormányzójának, Rainprecht Antalnak.³⁷ Levelében utasítja: tegyen meg mindent, hogy a város az Úrkúti malomtól felvezetett vízből a lehető legtöbbet megkapjon, amit majd – „*amitől az Isten óvjon*” – tűz esetén is fel

tud használni a város tűzoltó testülete. A munkálatokra 5000 forintot irányzott elő, hogy a szükséges átalakításokat – ha az lehetséges(!) – megtegyék. Természetesen az örömteli hírről értesítették a város lakosait is, illetve Veszprém város tanácsát, amely a felajánlást köszönettel elfogadta.

Ez a felajánlás annak rendje és módja szerint elindított egy lavinát. A káptalan is lépett az ügyben, miután a városi tanács megkereste őket. A tanács úgy vélte, hogy az Úrkúti malom bérlője túlságosan igénybe veszi a Séd vízhozamát. A káptalan a levélre reagálva azonnal felhívta a malom bérlőjét, hogy a víz erejét bocsássa át az ivóvizet felnyomó gépre. Erről az intézkedésről a káptalan ügyvédje írásban értesítette a városi hatóságot, jószágkormányóját pedig utasította, hogy a püspökség uradalmi főkormányójával egyeztessen. Sőt! Az 1893. április 17-iki gazdasági bizottsági ülésen, amelynek tagja volt Fejérváry József kanonok is, elhatározták, hogy az egész Úrkútnál lévő vízhozamot – mely ekkor kizárólagosan csakis a káptalan tulajdonát képezte – a városnak szükséges víz fölnyomására átengedi.

Eltelt három év, de még mindig téma volt az 5000 forintos püspöki felajánlás sorsa. Az 1896. április 15-én megtartott pénzügyi és gazdasági bizottsági ülésen – Fejérváry József kanonok elnöklete alatt – ismét terítékre került az adomány sorsa.

Az „ügy” egy ártatlannak tűnő megjegyzéssel kezdődött. Dr. Halassy bizottsági tag emlékeztette a tagokat, hogy a tűzsegélyekből a városi vízvezeték számára 10-12 ezer forintot félreraktak. A jelenlévő Rainprecht Antal püspöki jószágkormányzó, kivel Weisz Elek városi tanácsos a vízvezetéki összeg tárgyalása alatt valamit közölt, felkelt és a következő nyilatkozatot tette: *„Éppen most hallom nem csekély meglepetésemre és csodálkozásomra, hogy azon hír van elterjedve, mintha báró Hornig Károly megyéspüspök úr ő méltósága a három év előtti tűzvész után a városi vízvezetékre 5000 forintot ígért volna. Nem képzelhetem el, hogy ki gyártotta és terjesztette ezen hírt [...] de mivel Weisz Elek tanácsos úr figyelmeztetett, hogy sok városi polgár és képviselő is ezen hírt valónak tartja, megragadom az alkalmat és a t. bizottság előtt kijelentem, hogy báró Hornig Károly veszprémi püspök úr a városi vízvezeték létesítésére soha semmit sem ígért.”*³⁸

A püspök – emlékeztette a bizottságot a jószágkormányzó – csak az Úrkúti püspöki vízvezeték rekonstrukciójára és annak bővítésére adta az 5000 forintot. *„A püspök úr tehát nem pénzt, hanem vizet ígért a városnak ...”*³⁹ – jegyezte meg Rainprecht Antal. Mindezek előtt szakemberek vizsgálták meg az úrkúti rendszert, hogy az alkalmas-e a bővítésre. Miután a szakemberek ezt nem tartották kivitelezhetőnek, a püspök is elállt tervétől. Azonban amellet, hogy a Tumler-rendszert meg akarja tartani, a várbeli egységes vízvezeték kiépítéséhez természetesen hozzá fog járulni.

Az 5000 forint feletti polémia nem csitult. A városban megjelenő lapok egymásra írták cikkeiket, kérdést intézve a püspöki jószágkormányzóhoz, a városi

tanácshoz: *Mondjátok meg gyerekek, hová lett a pénzünk?*⁴⁰ – olvasható egy vezércikkben. A vita odáig fajult, hogy az 1896. május 28-iki közgyűlésen dr. Óvári Ferenc interpellációt nyújtott be a város polgármesterének: megérkezett-e a felajánlott 5000 forint a városhoz, illetve történtek-e munkálatok az Úrkúti vízműnél? Ekkor már a felajánlott összeg járulékait is „követelte” az interpelláló képviselő, ami érthető is volt, hiszen a városnak tetemes összegű hitelt kellett felvenni az elkészült városi vízmű finanszírozására.

A következő évben már 15-20 000 forintos hátralék behajtását követelte néhány veszprémi lakos. Végül még néhány válasz és viszontválasz következett – melyek idézésétől most tekintsünk el –, majd napirendre tértek a kérdés felett.⁴¹

Szerencsére a város önkormányzata és a megyés püspök közötti kapcsolat az előbbieken ismertetett félreértés miatt nem romlott meg. A város vezetése tartotta magát ahhoz az évszázados szokáshoz, hogy jelesebb napokon köszöntse püspökét. Így tette, amikor a Hornig Károly püspökké szentelésének 10. évfordulóján a közgyűlés „jegyzőkönyvileg” üdvözölte, majd a püspök köszönő levelét a jegyzőkönyvbe is beiktatta.

De bekerült az a püspöki felajánlás is, melyet Hornig Károly tett a városi tisztviselők nyugdíjalapja javára. Túl azon, hogy köszönésként jegyzőkönyvben örökítették meg a gesztust, elhatározták, hogy küldöttséget menesztenek Hornig Károlyhoz a polgármester Kováts Imre vezetésével, hogy személyesen fejezzék ki a tisztikar köszönetét. Nem volt még szó a felajánlott összegről, ami éppen 5000 forint volt. Időben előreszaladva: a küldöttség 1899. január 7-én tette tiszteletét a megyés püspöknél, aki – a hír szerint – a küldöttséget kegyesen fogadta és ott marasztalta magánál ebédre. Lehet, hogy végérvényesen tisztázódott a félreértés is? Egyébként ezen a közgyűlésen volt még egy másik adomány is: Kemenes Ferenc⁴² kanonok 2000 forintos alapítványt hozott létre a városi szegényház javára.⁴³

A századforduló ismét egy jelentős adományról szólt. Korábban az egészségügyi kormányzat már megkereste a várost, hogy hajlandóak-e más megyéből érkező betegeket is gyógyítani – vagyis közkórházzá váljon a városi kórház. Akkor a helyhiány miatt ezt nem vállalták. Azonban a növekvő betegszám miatt is a városi tanács elhatározta, hogy bővíteni fogja a kórházat. Elsősorban egy fertőző betegek gyógyítására alkalmas részleg építését tervezték. Ez pénzhiány miatt csak terv maradhatott volna, ha Hornig Károly nem támogatja jelentős adománnyal a kórházbővítést. 1901. év kezdetével 20 000 forintos adományt adott át Veszprémnek.⁴⁴

Bár nincs birtokomban tételes kimutatás arról, hogy milyen összegekkel támogatta Hornig püspök a várost, az mindenesetre beszédes, hogy 1888. szeptember 8-tól 1898. augusztus 31-ig – tehát a 10 éves időszak alatt – csak egyéb segélyezés címén 94 641 forintot, illetve különböző jótékonsági alapokra összesen 507 787 forintot adományozott.⁴⁵ Egy 1913-ban Rómába küldött jelentés szerint a 25 éves

püspöksége alatt például a veszprémi gimnáziumnak 28 000 Ft-ot, egyéb támogatósokra közel 800 000 Ft-ot adományozott.⁴⁶ Egyébként jószerivel a támogatásokat nem is lehetne szétválogatni olyan szempontok szerint, hogy „ezt a város kapta, ezt valamelyik intézmény, esetleg alapítvány”, hiszen az akkor is lefektetett önkormányzati feladatok támogatása közvetve a várost is érintette.

Beszédes Hornig Károly és a közgyűlés – ezen keresztül a város – kapcsolatában az a jegyzőkönyvi bejegyzés, amely gyakorlatilag minden év kezdetén olvasható: *„Napirend előtt, elnöklő polgármester jótékonytárgyat jelentett be, még pedig báró Hornig Károly megyéspüspök úrét, aki, mint minden esztendőben, úgy most is 800 koronát adott a szegényháznak....”*⁴⁷ Nem véletlen, hogy Hornig püspök 20 éves főpásztori évfordulója, valamint kitüntetése – Lipót-rend – alkalmából az egész testület, és ezen keresztül az egész város nevében köszöntötte a polgármester: *„Ő Excellentiájának városunk nagy érdekei körül mindenkor lenni tett szíves figyelme és áldozatkészsége, meleg érdeklődése ...”*⁴⁸ okán.

Egyedül a veszprémi püspökök közül, Hornig Károlyt 1912-ben a pápa bíboros-sá nevezte ki. De ugyanekkor, decemberben ünnepelte 50 éves pappá szentelésének jubileumát is. A város – élén dr. Komjáthy László polgármesterrel – lelkesen köszöntötte, külön ünnepséget szervezett tiszteletére. Az előkészítő bizottságot Perényi Antal kanonok, városi tanácsos vezette. A díszközgyűlést 1912. december 10-én tartották. Előtte falragaszokon kérték a város lakosságát, hogy díszkivilágítással, a vár körül lakókat pedig azon túl még zászlók kihelyezésével is emeljék az ünnepség fényét.⁴⁹

Hornig püspök jótékony adományait felsorolni lehetne, de jelen esetben nem ez a cél. A városi, megyei lapok minden esetben bőszéges terjedelemben foglalkoztak a püspök adományaival, melyek sok esetben a város hasznára, a város lakosságának boldogulására szolgált. Azt is meg kell említeni, hogy Hornig Károly a városba költözése után haláláig – mint virilista – tagja volt a város közgyűlésének. Érdemben azonban nem szolt bele a közgyűlés munkájába, nem is képviseltette magát, „véleményét” inkább adományaival, támogatásaival jelezte.

Káptalan tagjai az önkormányzatban

A város virilistáiról már volt szó, de megemlítem: a különböző szervezetek (jogi szervezetek) minden esetben egyenes adóval szerepeltek a listán, így a Veszprémi Káptalan is. Kétszeres adóval (a már ismertetett rend szerint) szerepelt Hornig Károly megyés püspök, és több egyházi személy, így Tallián Lázár püspök, Pribék István püspök, Palotay Ferenc, Jánosi Ágoston,⁵⁰ dr. Fejérváry József, Perényi Antal, Kránitz Kálmán, dr. Rédey Gyula, dr. Rada István kanonokok.⁵¹ A követke-

Veszprém város képviselő-testületébe választás, vagy virilis listán bejutott káptalani személyek 1875–1917

Név	Városi képviselő		Bizottsági elnök/tagság
	Választott (Év)	Virilis (Év)	
Ádám Iván (1844–1928)	1908 1910–1917	1913 1916 1917	1908: Tag – egészségügyi, közigazgatási, építő, óvodaügyi, 1910: Tag – közigazgatási, egészségügyi, építő, óvodaügyi, szegényházügyi, 1911: Tag – közigazgatási, egészségügyi, építészeti és szépészeti, óvodaügyi, szegényházügyi, 1916: Elnök: építészeti és szépészeti, óvodaügyi, szegényházi, egészségügyi, Tag – közigazgatási, 1917: Elnök – közigazgatási, óvodaügyi, szegényházi, Tag – építészeti és szépészeti, egészségügyi.
Császár János (1860–1936)		1913–1917	
Fejérváry József (1834–1911)	1887 1893 1897, 1898 1899 1902	1901 1907–1911	1881: Tag – pénzügyi, adóügyi, 1887: Tag – közigazgatási, pénzügyi, adóügyi, árvaügyi, ipartanodai, 1897: Tag – adóügyi, árvaügyi felügyelő választmány, vasúti, rekonstruáló, pénzügyi, közigazgatási, óvodaügyi, vízvezetéki, ipartanodai, 1898: Elnök – pénzügyi, számonkérőszéki, Tag – adóügyi, árvaügyi felügyelő választmány, vasúti, óvodaügyi, vízvezetéki, ipartanodai, rekonstruáló, közigazgatási, 1900: Elnök – pénzügyi, gazdasági, 1902: Elnök – szegényházügyi, pénzügyi, óvodaügyi, Tag – vízvezetéki, vasúti, közigazgatási, iparostanonc-iskolai, árvaügyi, 1905: Elnök – pénzügyi, óvodaügyi, szegényházügyi, Tag – iparostanonc-iskolai, vízvezetéki- és világításügyi, vasúti, közigazgatási, 1907: Elnök – szegényházi, pénzügyi, óvodaügyi, Tag – vízvezetéki- és világítási, vasúti, közigazgatási, 1908: Elnök – egészségügyi, pénzügyi, óvodaügyi, Tag – vízvezetéki- és világítási, vasúti, közigazgatási, iparostanonc-iskolai, 1910: Tag – vasúti, 1911: Tag – vasúti.
Jánosi Ágoston (1841–1911)		1891, 1893 1897, 1898 1901, 1903 1907–1911	1881: Tag – építészeti és szépészeti, 1897: Tag – rekonstruáló, 1898: Tag – rekonstruáló, 1902: Tag – szegényházügyi, óvodaügyi, 1905: Tag – óvodaügyi, szegényházügyi, 1907: Tag – szegényházi, óvodaügyi, 1908: Tag – városi egészségügyi, óvodaügyi, szegényházügyi, 1910: Tag – óvodaügyi, szegényházügyi, 1911: Tag – óvodaügyi, szegényházügyi.
Kauzli Dezső (1855–1942)		1901 1913–1917	
Kemenes Ferenc (1829–1905)		1887, 1891 1901, 1902 1903,	1887: Elnök – számonkérő szék,
Kisovits József (1818–1885)		1884	1881: Elnök – egészségügyi, 1884: Elnök – egészségügyi, Tag – ipartanodai.

Kránitz Kálmán (1841–1935)		1901, 1902 1903, 1907–1917	1905: Tag – gazdasági, óvodaügyi, szegényházügyi, 1907: Tag – szegényházi, gazdasági, óvodaügyi, 1908: Tag – egészségügyi, gazdasági, óvodaügyi, szegényházügyi, 1910: Tag – közigazgatási, gazdasági, óvodaügyi, szegényházügyi, 1911: Tag – közigazgatási, gazdasági, óvodaügyi, szegényházügyi, 1916: Tag – gazdasági, óvodaügyi, szegényházi, állandó választmányi, nyugdíjválasztmányi, mezőgazdasági, 1917: Tag – gazdasági, óvodaügyi, szegényházi, állandó választmányi, nyugdíjválasztmányi, mezőgazdasági.
Magyar János (1835–1901)	1887	(1887) 1893 1897, 1898	1887: Tag – közigazgatási, építészeti és szépítészeti, 1897: Tag – építészeti és szépítészeti, közigazgatási, 1898: Tag – építészeti és szépítészeti, közigazgatási,
Molnár Dénes (1843–1927)		1915–1917	
Néger Agoston (1838–1919)		1901, 1902 1903, 1907–1917	
Palotay Ferenc (1829–1909)	1875 ⁵³	1887, 1891 1893, 1898, 1901, 1902 1903, 1907 1908	
Perényi Antal (1851–1922)	1893 1897, 1898 1899, 1902 1911–1917		1897: Tag – vasúti, óvodaügyi, ipartanodai, 1898: Tag – vasúti, óvodaügyi, ipartanodai, 1900: Tag – postapalota építési, 1902: Tag – vasúti, pénzügyi, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, 1905: Tag – iparostanonc-iskolai, vízvezetéki- és világításügyi, pénzügyi, laktanyai, vasúti, óvodaügyi, 1907: Tag – vízvezetéki- és világítási, vasúti, pénzügyi, óvodaügyi, 1908: Tag – városi tanács, árvaházi igazgató, Bizottsági tag – vízvezetéki- és világítási, vasúti, pénzügyi, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, 1910: Tanácsos Bizottsági tag – vasúti, vízvezetéki és világítási, pénzügyi, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, tűzér-laktanya építési, 1911: Tanácsos Bizottsági tag – városi tanács, vízvezetéki és világítási, vasúti, pénzügyi, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, tűzér-laktanya építési, fogyasztási és egyéb adóügyi, villamos ellenőrző, 1912: Tanácsos, a városi tanács tagja 1916: Tag – vízvezetéki és világítási, vasúti, gazdasági, pénzügyi, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, fogyasztási és egyéb adóügyi, villamos ellenőrző, állandó választmányi, mezőgazdasági, 1917: Tag – vízvezetéki és világítási, vasúti, gazdasági, pénzügyi, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, fogyasztási és egyéb adóügyi, villamos ellenőrző, állandó választmány, mezőgazdasági.
Péller Pál (1837–1918)		1915–1917	
Príbék István (1814–1898)		1876, 1887 1891, 1893 1897, 1898	

Rada István (1854–1927)		1901 1908–1917	1908: Tag – pénzügyi, óvodaügyi, szegényházügyi, 1910: Tag – pénzügyi, óvodaügyi, szegényházügyi, 1911: Tag – pénzügyi, óvodaügyi, szegényházügyi, fogyasztási és egyéb adóügyi, 1916: Tag – pénzügyi, óvodaügyi, szegényházi, fogyasztási és egyéb adóügyi, 1917: Tag – pénzügyi, óvodaügyi, szegényházi, fogyasztási és egyéb adóügyi.
Rédey Gyula (1849–1921)	1893 1897, 1898 1899, 1902 1905 1907–1911	1901 1910–1917	1897: Tag – egészségügyi, óvodaügyi, szegényházügyi, ipartanodai, 1898: Tag – egészségügyi, óvodaügyi, szegényházügyi, ipartanodai, 1902: Tag – vasúti, szegényházügyi, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, egészségügyi, 1905: Tag – iparostanonc-iskolai, egészségügyi, vasúti, óvodaügyi, szegényházügyi, 1907: Tag – szegényházi, egészségügyi, óvodaügyi, 1908: Tag – vasúti, egészségügyi, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, szegényházügyi, 1910: Tag – vasúti, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, szegényházügyi, 1911: Tag – vasúti, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, szegényházügyi, 1916: Tag – vasúti, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, szegényházi 1917: Tag – vasúti, óvodaügyi, iparostanonc-iskolai, szegényházi.
Reiner Gyula (1841–1916)		1915, 1916	
Rosos István (1849–1919)		1875, 1881, 1887 1913–1917	1875: Elnök – pénzügyi, gazdasági. 1881: Elnök – pénzügyi, gazdasági
Simon György (1863–1945)	1912–1917	1910–1917	1916: Tag – fogyasztási és egyéb adóügyi, 1917: Tag – fogyasztási és egyéb adóügyi.
Szabó György (1825–1900)	1899		1892: Elnök – közegészségügyi, 1900: Elnök – közegészségügyi.
Szalay Mihály (1839–1905)		1901	
Tallián Lázár (1811–1896)		1887, 1891, 1893 1897, 1898	1897: Tag – szegényházügyi,
Ujváry Ferenc (1843–1907)		1901	1905: Tag – egészségügyi,
Vogronits Antal (1817–1902)		1891, 1897 1898, 1901	1897: Tag – szegényházügyi, 1898: Tag – szegényházügyi, 1902: Tag – szegényházügyi,

(A táblázatot készítette: Földesi Ferenc⁵⁴)

Miután a virilis listát évenként kellett megállapítani, az adó nagysága szerint állandó mozgásban volt/lehetett a közgyűlés tagjainak ezen csoportja. Ennek megfelelően a különböző bizottságok elnökei és tagjai is évenként változtak/változhattak, bár ez nem volt jellemző. Az aktív közéleti szerepet játszó kanonokok közül is

kiemelkedik Fejérváry József, Perényi Antal, Rédey Gyula, Kránitz Kálmán, illetve Ádám Iván és Jánosi Ágoston. Ők nem csak a város önkormányzatában jeleskedtek, de vezető szerepet tölthettek be a városban alakított – mai szóhasználatával élve – civil szervezetekben is. Az csak természetes, hogy az egyházmegye által alapított szervezeteknél, oktatási intézményeknél nevük, személyük az első helyeken szerepel. Persze, ez nem jelentette azt, hogy a többi Veszprémben lakó egyházi személy immunis lett volna a közügyek iránt. Csak éppen vagyona nem érte el azt a mértéket, hogy virilis képviselő legyen, illetve nem indult a közvetlen képviselő-választásokon sem. De a támogatásukat a város működésére ők sem tagadták meg.

A veszprémi városi képviselő-választásokról kevés és nagyon hézagos adatok maradtak fenn. A közgyűlési és a tanácsulési jegyzőkönyvek bejegyzéseiből lehet csak információhoz jutni a megválasztott képviselőkről. A választásokon leadott szavazatokról, azok megoszlásáról már nincs teljes körű, értékelhető adat. A fellelhetőket átnézve például megtudhatjuk, hogy 1885-ben 895 fő szerepelt a választók névjegyzékén, ahol olvashatjuk a választók nevein kívül életkorukat, foglalkozásukat és a lakásszámot. Az 1899. évi választásokról lehet a legtöbb adatot megismerni, amiből megtudhatjuk, hogy az I. választókerületben Fejérváry József a 118 leadott szavazatból 113-at kapott, míg Rédey Gyula 112-t. Az V. választókerületben Perényi Antal megkapta az összes választó, a 182 fő szavazatát. Egyébként, ekkor mindhármuknak lejárt a mandátuma, de mint látjuk, újraválasztották őket.

Adalékok az önkormányzat működéséhez

Mint már említettem, a káptalan tagjai közül az 1871. XVIII. tc. hatályba lépte után első alkalommal alakított két bizottságnak Rosos István kanonok volt az elnöke. 1884. évben az egészségügyi bizottságot Kisovits József kanonok vezette. Az augusztusi bizottsági ülésen éppen Kisovits kanonok javasolta, hogy a lakosságot készítsék fel a kolera elleni védekezésre. Ekkor tette azt a javaslatát is, hogy amennyire lehetséges, a város utcáit földalatti csatornákkal lássák el a szennyvíz elvezetésére.⁵⁵ Még az ebben a hónapban megtartott képviselő-testületi ülésen Kisovits kanonokot beválasztották az ipartanodai testületbe is, valamint jegyzőkönyvbe írva mondtak köszönetet neki, valamint Ruttner Sándornak és Lévai Imrének a főgimnázium létesítése terén végzett munkájukért.

Az 1887. év második fele már, mint katasztrófa kerül be a város történetébe. Mint oly sokszor, most is a település legnagyobb ellensége: a tűz okozott szenvedést. 1887. szeptember 4-én a viharos szélben kitört tűzvészben elégett 164 ház és gazdasági épület, hajléktalanná vált 184 család. A város összefogott, élén a tanácsal, valamint a közgyűlés tagjaival. Külön ideiglenes bizottságot alakítottak Kovács

Imre polgármester vezetésével, melyben vezető szerepet játszottak a káptalan tagjai: Pribék István, Fejérváry József, Magyar János kanonokok. A város a kárfelmérés és a tűzvész után jegyzőkönyvében mondott köszönetet a káptalannak és külön Pribék Istvánnak a gyors segítyezésért. A tűzvészt követő hat napban a Rohonczy-féle házban⁵⁶ naponként 5-600 főre főztek és osztottak ételt. E kis csoport vezetője Androvits Imre volt. A tanács a szeptember 5-re összehívott rendkívüli közgyűlésen azonnal megbízta az építészeti és szépítészeti bizottságot, hogy dolgozzon ki javaslatot az újjáépítésre.⁵⁷

A közegészségügyi bizottság 1892. októberi 8-iki ülésén – melynek ekkor Szabó György kanonok volt az elnöke – több fontos döntést is hozott. Kezdeményezte, hogy mint a Jutas-pusztá tulajdonosa, a káptalan jelölje ki egy temető, valamint egy járványkórház helyét. Sok esetben előfordult, hogy az elhunytakat (fertőző betegségben is) először beszállították a városba egy ismerős lakására, majd azután történt meg a temetés. A kérésnek a káptalan helyt adott, kijelölte mind a temető, mind a kórházi pavilon helyét. A bizottság emellett még egy fertőtlenítő kocsit is – kellekkel együtt – rendszerbe állított.⁵⁸ Ezen az ülésen fogadták el a város új „utcasöp-rési” rendszerét: ezután a város minden utcáját – nem csak a belvárosban – söprögetni fogják.

A századforduló előtt tárgyalta a városi tanács a vásárjog megszerzését. A vásártartás joggal (jus nundinarum) még ekkor is a két volt földesuraság (püspökség és káptalan) rendelkezett. Az 1889. november 18-iki ülésen határoztak arról, hogy tárgyalást kezdeményezzenek a vásártartási jog megszerzésére, bérlésére. Az indok: „*a vásárjognak az uradalmaktól való bérbe vétele a városnak előnyösnek mutatkozik.*”⁵⁹ Ezért megbízták az építészeti és szépítészeti, valamint a gazdasági bizottságokat, hogy a püspökség és a káptalan képviselőivel tárgyalásokat kezdeményezzenek.

A káptalan a tárgyalásokra Nagy Károlyt és Pap Ferencet, míg a püspökség jószágkormányzóját, Rainprecht Antalt jelölte (utóbbi egyébként tagja volt a városi tanácsnak is). A tárgyalásra május 6-án került sor, amit ekkor nem tudtak lezárni. Közel tíz év múlva még mindig a vásárjog megszerzése volt a téma. Az 1900. január 9-én megtartott gazdasági bizottsági ülésen Szeglethy polgármester bejelenti, hogy Veszprémben az évenként tartott 7 országos vásár – ebből 4 a püspökségé, 3 a káptalané – helypénzszedési jogát a két tulajdonos hajlandó eladni 6800 illetve 5000 forintért. Megjegyzi, hogy 10 évvel azelőtt ez összesen csak 8100 forint lett volna. A bizottság természetesen megbízta a polgármestert az egyezkedésre, hogy a 10 évvel előtti árat kialakdjá. Azonban az év végi, október 14-iki közgyűlésen már elfogadhatónak tartották a 10 000 és 8000 koronás vásártartási jog vételárat is. A közgyűlés végül az 1901. január 8-iki ülésén névszerinti szavazással döntött a vételről, az előbb megállapított vételáron, amit részletekben kellett kifizetni 1916-ig.

Szeglethy György polgármestersége alatt rendezték a városi óvodák ügyét is. A város már épített óvodákat, többek között Fejérváry József teljes anyagi támogatásával, ami 1906. június 15-én nyílt meg. 1905-ben a vallás- és közoktatási miniszter kezdeményezte a városi óvodák állami kézbe vételét. A város az óvodaügyi bizottság javaslatára – melynek elnöke Fejérváry József, tagjai között volt Jánosi Ágoston, Perényi Antal és Rédey Gyula kanonokok – a tanács az 1905. február 6-iki alakuló, majd rendkívüli közgyűlésén névszerinti szavazással egyöntetűen döntött, hogy:

- 1) A város felügyelete alatt lévő 50 434 koronás óvodai alap felhasználásával három óvodát épít – egyet a Temetőhegyi, egyet a Jeruzsálemhegyi és egyet a Cserhát városrészen. Az óvodákat az előbbi sorrendben 6 éven belül felépíti és állami kezelésbe bocsájta.
- 2) Biztosítja az óvónők lakását, vállalja az óvodai épületek állandó karbantartását.
- 3) Vállalja az óvodák bútorozását, felszerelését, fűtését, világítását, az összes dologi kiadást.
- 4) A minisztérium által ajánlott városi 3%-os pótdadó kérdésének tárgyalását azonban nem tűzi napirendre.⁶⁰

A következő évben, 1906-ban az egészségügyi bizottság javaslatát tárgyalta a közgyűlés, ami újszerű és előremutató volt. Elhatározta, hogy a város három különböző pontján mentőszekrényeket állít fel, és ennek 216 koronás költségét a közegészségügyi alapból fedezi. Történt mindez 1906. május 14-én, Fejérváry kanonok egészségügyi bizottsági elnöklete alatt.⁶¹ Csak egy évet kell előrehaladni, amikor egy, a témában kapcsolatos ad hoc bizottság létrehozásáról olvashattunk: Veszprém város tanácsa meg kívánja szervezni a városi Mentőegyesületet. A polgármester kérésére Szabadka város megküldte saját egyesületének alapszabályát. A vizsgálatok után megállapították, hogy a városi mentési szolgálat rendszeresítése a városban kivitelezhető, az orvosi kar a vezetésre, a képzésre kiválóan alkalmas.⁶²

Furcsa mód egy katonai hadgyakorlattal kapcsolatos esemény teremtett szoros együttműködést a város, a püspökség és a káptalan között. 1908-ban a nagy hadgyakorlat alatt – 50 év után – Veszprémbe látogatott az uralkodó, Ferenc József. Ez azt eredményezte, hogy az említettek összefogtak: Hornig püspök jelentős adományt juttatott a város útjainak javítására. De közösen végezték a közterületek gondozását, díszítését. Több díszkaput állítottak fel, a város az országos érdeklődés középpontjába került. Ferenc József egyébként Hornig Károly püspöki rezidenciáján kapott szállást arra a néhány napra, amíg a városban időzött.

Bár az 1906. szeptemberi közgyűlésen fajsúlyos napirendi pontok voltak – például a város 1907. évi költségvetése, piaci helypénzszedés kérdései –, mégis a legnagyobb visszhangot két napirendi pont váltotta ki: Hornig Károly és Fejérváry József kanonok adományai.

A közgyűlésen a színpártoló egyesület bejelentette, hogy Hornig Károly megyéspüspök a Korona szállodát, a hozzáépített kertészlakást, az üvegházat és a szomszédos püspökkert egy részét eladta az egyesületnek olyan feltétellel, hogy a telken még felépítendő épülettel együtt az egyesület köteles átengedni Veszprém városának önköltségi áron(!), ha azt a város kívánja. A püspök indoka egyértelmű volt: a felsorolt ingatlanokat és területet kizárólag a „*város kérésére, csakis a társadalmi és közművelődési céljainak előmozdítására adta el a szállodát; másodszor, hogy azt a város iránti tekintetből oly mérsékelt áron adta, amelyért a szálloda senki számára eladó nem volt.*”⁶³ Végül a város 1917-ben vette át az épületeket, – közte a felépült színházat – és a területet az egyesülettől.⁶⁴

Ezután Fejérváry kanonok érdemeit Szeglethy György polgármester méltatta a korábban átadott Temetőhegyi óvoda okán. Felsorolta mindazon adományokat, melyeket a főpap adott a város, de inkább a lakosai javára. Kiemelte, hogy legtöbbször, mint névtelen jótévő nyújtott segítséget. Mindezekért a polgármester indítványozta, hogy a város küldöttség által fejezze ki köszönését, emlékének megőrzésére pedig a város egyik utcáját – a Céhház utcát – nevezze el Fejérváry József utcának.

A közgyűlés egyhangú szavazással elfogadta az indítványt, majd Óvári Ferenc javaslatára ismét csak egyhangú szavazással Veszprém város díszpolgárává választotta Fejérváry Józsefet. A közgyűlés 200/jk. 1906. számú határozata:

„Mi, Veszprém rendezett tanácsú város képviselő-testülete, polgártársaink egyetemének nevében, adjuk tudtára mindenkinek, akit illet, vagy jövőben illetni fog, hogy midőn az Úrnak 1906-ik esztendejében, Szent-Mihály havának 3-ik napján, őszi rendes közgyűlésünk megtartása végett a városházán megjelentünk, a tanácskozás rendjén egyhangúlag, mint egy szív egy lélek: méltóságos dr. Fejérváry József praelátus kanonok urat, városi képviselő társunkat, mint e város jóttevőjét s az önzetlen emberszeretet és fennkölt gondolkozásmód példányképét, azon közhasznú tevékenységért és áldozatkészségért, melyet városunk haladása, csinosodása és művelődésének előmozdítása érdekében, minden feltűnést kerülve, egyedül csak nemes szíve sugallatára, immár két évtizeden át kifejtett, városunk díszpolgárává, fentírt számú határozatunkkal megválasztottuk; azzal a hő óhajással, hogy a magyarok Istene pótolja bőséges jutalmával azt a hálát, mit mi jelen sorainkkal legfőbb elismerésünk gyanánt kifejezni szerencsések vagyunk.”⁶⁵

Év végén – 1906. december 17. – még egy rendkívüli közgyűlés volt, amin Jánosi Ágoston vezetésével felállítottak egy utcanév bizottságot. Előzménye Benkő Károly képviselő előterjesztése volt, aki Rákóczi hamvainak hazatérte alkalmából javasolta, hogy a Fő utcát nevezze el Rákóczi utcának. A tanács megbízta a Jánosi kanonok által vezetett bizottságot, hogy dolgozzon ki egy javaslatot a város összes utcáinak elnevezéséről, számozásáról. Egyébként ettől függetlenül a Fő utcát elnevezte Rákóczi utcának, a piacleret Rákóczi térnek, a Pápai utat pedig Eszterházy

útnak.⁶⁶ Az utcanév bizottság 1907. április 26-án ülésezett, azon Jánosi Ágoston bizottsági elnök ismertette az utcák elnevezésének elveit, néhány utca elnevezését, illetve a házak számozásának rendszerét. A kanonok kijelentette, hogy nem tartja helyesnek, ha a város ősiségéhez kapcsolódó régi neveket „újítási kedvtelésből” megváltoztatnák. Ragaszkodni kell a tradíciókhoz. Ekkor döntöttek például a Virág Benedek, a Sigray, a Csermák utcanevéről is. A bizottság javaslata szerint az utcák számozását mindenütt 1-el kezdik, az egyik sorban páros, másikban páratlan számmal.⁶⁷

Az 1907. április 8-iki közgyűlésnek az adott jelentőséget, hogy ekkor választották meg „*csaknem az összes szavazatokkal*”, Perényi Antalt az újonnan szervezett tanácsosi állásra. A városi lapok is méltatták Perényi kanonok önzetlen munkáját. „*Városházi szereplése [...] ismert Veszprém városa előtt. Más felekezetekkel szemben türelmesség, vitában tárgyilagosság, modorban nyíltság jellemzik [...]. Nem véletlen, hogy Veszprém város tanácsában ezúttal először egy kath. papot is ültetett ...*”⁶⁸

Az 1911-es évben megszűnt a városi tanács hosszú éveken át tartó „kanonoki egysége”: meghalt Jánosi Ágoston és Fejérváry József. A tanács túl azon, hogy részvétét fejezte ki a családnak, a jegyzőkönyvben méltatta a két elhunyt tanács tag érdemes életútját.

Jánosi Ágoston 1911. augusztus 15-én halt meg. A jegyzőkönyvben olvasható: „*Jánosy Ágoston dr. nagyprépost f. évi augusztus 15-én bekövetkezett halálával [...] egy tudós főpapot, országosan ismert kiváló költőt veszítettünk el. Városunk kulturális és egyéb érdekeit mélyen szívében viselte és mint a vármegyei múzeum egyesület elnöke, városunk érdekében, annak felvirágoztatására folyton hathatósan munkálkodott.*”⁶⁹ A tanács elrendelte, hogy a jegyzőkönyvi kivonatot közöljék a családdal és a káptalannal is.⁷⁰

Ugyanezen az októberi közgyűlésen jelentette be Komjáthy László polgármester Fejérváry József kanonok halálát is. Még alig dolgozta fel a város Jánosi Ágoston halálát – mondta a polgármester –, „... *újabb csapás nehezedett ránk: szeptember 13-án elköltözött közülünk a mi jó, 'névtelen jótevőnk' Fejérváry József dr. kanonok. [...] a város igazi jótevőjét, atyját veszítette le. Hisz nincs talán senki a városban, aki nemes lelkének tartását akár közvetlen, akár közvetve ne érezte volna. Jósága, emberszeretete, áldozatkészsége, nemes lelke példaszerű volt. Jótékony intézményeivel, alapítványjaival a város közönségének örök háláját szerezte meg és a késő utókorra mélyen kiható alkotásai oly fényes emléket állítottak nevének, hogy a késő unokák is áldani fogják dicső emlékét.*”⁷¹

A tanács a város nevében fejezte ki részvétét a káptalannál, a temetésen testületileg vett részt. A temetési út mentén gyászfátyollal vonatta be, és felgyújtotta az utcai lámpákat. Temetése a Felsővárosi temetőben történt, részére a tanács dízsír-

helyet adományozott és külön összeget tett félre síremlékének felállítására.⁷² Dr. Fejérváry József kanonok úgy élt, ahogy a gondolatait összefoglalva írta: „*A népért, nem a népszerűségért; a nép javára, nem a nép kedvére kell cselekedni!*”⁷³

A következő városi képviselő-választásokon – 1913. december 30-án – a törvény szerinti kiléptettek helyett nem választottak egyházi személyt. Az 1911-ben elhunyt két kanonok halálával mintha alábbhagyott volna a magisztrátusban tevékenykedő egyházi személyek aktivitása is. Szó sincs arról, hogy feladták volna a még közgyűlésben lévők munkásságukat. Szó sincs arról, hogy a kanonoki testület lemondott volna az adományozásról, a közéleti szereplésről. Az éppen esedékes közgyűléseken a polgármester minden esetben bejelenti – legtöbbször mint névteleneket – az adományozásokat, amit a városi alapok, intézmények javára tettek. Csak a választásokon a kiesettek helyére már polgári személyek kerültek, a bizottságokban sem ők a „hangadók”. Ez talán összefügghet azzal is, hogy az 1913. évi választás egyfajta „pártoskodás” jegyében zajlott. „*Harcba indult zászlónk alatt Veszprém város választóközönségének nagy többsége [...] győzelem jeléül kitűztük a városházára.*”⁷⁴ – írja a Veszprémi Hírlap vezércikk írója. 1914. április 27-én tartott közgyűlésről már így számoltak be a lapok, amikor az új városi szabályrendelet megalkotására jelölték ki az állandó választmány tagjait. Mint olvasható: *pártközi egyeztetés folytán a választás egyhangú volt.* A két jelölő párt egyhangú szavazatával választották meg Kránitz Kálmán felszentelt püspököt, míg Perényi Antal már „pártszínekben” került a választmányba.⁷⁵ Egyébként a 20 tagú választmányba 9 tisztviselőt és 11 tagot választottak.

Talán ez a „pártoskodás” már nem igen kedvezett az egyéni indulóknak, többek között a káptalan tagjainak sem. És talán energiájuk nagy részét „áttették” az egyesületi munkába, mint tette azt Ádám Iván kanonok is. Az ő munkássága igazán a Veszprémi Szépítő Egyesület keretei közt teljesedett ki. 1914-ben már hatéves működésükről adhattak számot, amely közül kiemelkedik a Benedekhegy rendbetétele. Vagyonuk is szépen gyarapodott, hála az adományozóknak is, mint tette 1914-ben Hornig bíboros 500, Rosos István kanonok 300, Csizsárik János kanonok 150 korona adományával.

A Nagy Háború megakasztotta a város fejlődését, de ezalatt a négy év alatt is összhangban dolgozott a város vezetése, a püspökség és a káptalan. Sajnos 1917-ben meghalt Hornig Károly bíboros és meghalt több kanonok is, akik meghatározó szerepet tölthettek be a város önkormányzatában, a város közéletében. A vizsgált időszak végére a város képviselő-testületében szerepet vállaló 25 kanonok közel 50%-a, 12 fő meghalt, közülük többen igen markáns tevékenységet fejtettek ki.

Majd távozott a többi tevékeny kanonok is. 1921-ben halt meg dr. Rédey Gyula címzetes püspök.⁷⁶ A polgármester bejelentését a közgyűlés mély részvétellel veszi tudomásul, elismerve a több évtizedes képviselői munkáját. Hasonló rövid bejegy-

zés olvasható a képviselő-testület egyik legaktívabb tagjáról, Perényi Antal kanonokról,⁷⁷ aki „... *hosszú évtizedeken át volt a városnak nem csak képviselője, hanem tanácsosa is, s aki a város gazdasági és pénzügyi fejlődésében hosszú fáradságos munkálattal működött.*”⁷⁸ Emlékét jegyzőkönyvben örökítették meg.

Az 1928-ben elhunyt Ádám Iván kanonok⁷⁹ emlékét már hosszasan méltatta a közgyűlés. Díszpolgáráról írja: „*A város képviselőtestülete, mint a város minden polgárának akaratát és óhajtását nyilvánító testület, mind itt a legnagyobb köszönetet szívében, elméjében még egyszer az Elhunytak kiszámíthatatlan értékű adományaiért, nemeslelkű jóságáért, amellyel Veszprém város történetébe ily krisztusi lelkű férfi példáját írta be épen a társadalom és egyén legnehezebb, legküzdelsebb, legharciasabb évében. Háláját, mély tiszteletét a hervadhatatlan érdemek elismerését jegyzőkönyvben örökíti meg.*”⁸⁰

Utóhang

Hungler József írja könyvében: „*A város közigazgatási, politikai és társadalmi életének újabb fejlődési szakasza indul el 1899-ben Szeglethy Györgynek polgármesteré választásával.*”⁸¹ Talán nem tűnik túlzónak, de hozzátennem: a kibontakozás, az újabb fejlődési szakasz kezdeményei Kováts Imre polgármesterségével kezdődtek, ami folytatódott a már említett Szeglethy Györggyel és kiteljesedett dr. Komjáthy Lászlóval.

Az tény, hogy ilyen nagyívű munkálatokhoz egy erős egyéniségű, határozott elképzeléssel bíró városvezető is kellett. De elengedhetetlen volt olyan testület is, amely nem csak támogatta, de kiegészítette, ha kellett új irányt szabott a fejlődésnek. Kellett az ún. „holt kéz” igencsak élő támogatása, mind a személyek kiállása, mind az anyagi hozzájárulása. Kellettek az olyan korszakos egyéniségek, mint Hornig Károly bíboros, mint a káptalan kanonokjai közül az említettek, de kellettek azok az ismert és sokszor névtelen városi polgárok, akik érezték és tudták: ők is Veszprémért dolgoznak.

Csak így együtt: Veszprém fejlődését szem előtt tartó, magabiztos és céltudatos polgármester, a város fejlődését támogató és összességében együtt dolgozó magisztrátus, és olyan városi, egyházi elit, akik hajlandóak voltak anyagi áldozatokat is hozni a Püspöki Városért, Veszprémért.

FORRÁSOK

Virilis és szakbizottsági listák

Év	Forrás	Megjegyzés/Jelzet
1881	9/1881 kgy. határozat, Képviselőtestület által alakított bizottságok	VeML V.172b. 1.d
1887	<i>Névjegyzék az 1887. évrre</i> , Veszprémi Közlöny	1886. 11. 21. 3. o.
1891	<i>Kik voltak a virilisták</i> , Veszprémi Közlöny	1891. 11. 15. 2–3. o.
1892	164/1892 sz. kgy határozat. Virilisták az 1893. évrre, 1892. 10. 09. közgyűlés	VeML V.172b. 1.d
1897	Veszprém vármegyei Naptár	125–130. o.
1898	Veszprém vármegyei Naptár	147–151. o.
1901	Veszprém város legtöbb államadót fizetők (virilisták) listája, 1901.	VeML V.173b. 4.d
1902	Veszprém vármegyei Naptár	52–56. o.
1903	Veszprém város legtöbb államadót fizetők (virilisták) listája, 1903.	VeML V.173b. 5.d
1905	1905. 3. 14-i Közgyűlés, 16. pont: Szakbizottságok megalakítása	VeML V.172a. 104. k.
1906	<i>Veszprém virilistái 1907-re</i> , Veszprémi Hírlap	1906. 10. 14. 5. o.
1907	Veszprém vármegyei Nagy Képes Naptár	22–24. o.
1908	Veszprém vármegyei Naptár, 1908. 2. 3. Alakuló közgyűlés, határozat a virilis képviselőkről	21–23. o. VeML V.172a. 107. k, 5. o.
	1908. 4. 30. Rendkívüli közgyűlés, Szakbizottságok kiegészítése, újraválasztása, 103. pont	VeML V.172a. 107.k, 75–78. o.
1909	1908. 12. 3. rendkívüli közgyűlés, Virilisták az 1909. évrre, 251. pont	VeML V.172a. 107. k, 171–172. o.
1910	Veszprémvármegyei Naptár	86–89. oldal
1911	Veszprémvármegyei Naptár 1911. 3. 4. Rendkívüli közgyűlés, szakbizottságok megalakítása, 37. kgy/1911	83–86. oldal VeML V.172a. 110. k, 56–61. o.
	Veszprém város legtöbb államadót fizetők (virilisták) listája, 1911.	VeML V.171d. 1.d
1912	Veszprémvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület Naptára	73–74. oldal
1913	Veszprémvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület Naptára Veszprémi Napló	67–68. oldal 1913. 11. 23. 3. o.
1915	Veszprémvármegyei Magyar Közművelődési Egyesület Naptára	71–72. oldal
1916	Veszprémvármegyei Naptár	16–20. oldal
1928	Veszprém város legtöbb államadót fizetők (virilisták) listája, 1928.	VeML V.191 I. sorozat, 66. cs

Levéltári jelzetek:

MNL Veszprém Megyei Levéltára (a továbbiakban: VeML)

Jelzet	Megnevezés	kötet(k) doboz(d) Csomó (cs)
V.171d	Veszprém város Képviselőtestületének iratai, választási iratok 1874–1911	1–2.d
V.172a	Tanácsülési jegyzőkönyvek 1872–1950	67–68.k., 72–73.k., 86–87k., 104.k., 107.k., 110k., 116.k., 120k., 121k., 127k.
V.172b	Tanácsülési iratok 1872–1895	1d.,
V.173b	Veszprém város polgármesterének iratai, általános iratok	1d., 2d., 4–5d., 14.d., 19., 28.d.
V.191	Veszprém város szabályrendeleteinek gyűjteménye 1884–1949	4–5.d.

Folyóiratok

Veszprém, Veszprémi Hírlap, Veszprémi Közlöny, Veszprémvármegye a jegyzetekben feltüntetett lapszámai.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- FÖLDESI 2013. = FÖLDESI Ferenc: Az alkotmány védbástyái. Veszprémi Szemle könyvek 6., Veszprém, 2013.
- FÖLDESI 2017. = FÖLDESI Ferenc: A veszprémi főbíró választása. Veszprémi Szemle, 2017/1. 3–23.
- GOTTFRIED 1993. = GOTTFRIED Barna: Nyíregyházi virilisek 1874 és 1912 között. Helytörténeti Tanulmányok, Nyíregyháza, 1993., 141–168.
- GRÜNWARD 1889. = GRÜNWARD Béla: A törvényhatósági közigazgatás kézikönyve, 4. kötet, harmadik, bővített és javított kiadás Bp., 1889.
- HUDI 1994. = Hudi József: Veszprém társadalmi-gazdasági helyzete és önkormányzata a XIX. század elején, Veszprémi Szemle, 1994/5. 15–20.
- HORNIG 1912. = Veszprém múltja és jelene, Veszprém, 1912. (Veszprémi Szemle könyvek 9.)
- HUNGLER 1988. = HUNGLER József: Veszprém településtörténete. Veszprém, 1988.
- KOROMPAY 1956. = KOROMPAY György: Veszprém. Budapest, 1956.
- KOVÁCS–LAKI 2016. = KOVÁCS Győző Gyula – LAKI Pál: Csöbe terelt források, avagy víz-kérdések és válaszok. Veszprém, 2016.
- LICHTNECKERT 1994. = LICHTNECKERT András: Veszprém önkormányzata és az 1726. évi statútumok, Veszprémi Szemle, 1994/4. 3–20.
- MOLNÁR 1965. = MOLNÁR Jenő: Emlékezés Ádám Ivánra (1844–1928). Veszprém Megyei Múzeumi Közlemények, 1965., 5–20.
- MÚLTIDÉZŐ 1999. = Múltidéző. Szerk: dr. Csiszár Miklósné. Veszprém 1999.
- PERÉNYI 1909. = DR. PERÉNYI József: Kemenes Ferenc (1829–1905), Veszprém, 1909.

- PERÉNYI 1912. = DR. PERÉNYI József: Jánosi Gusztáv (1841–1911). Veszprém, 1912.
- PFEIFFER 1987. = PFEIFFER János: A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630–1950) püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987.
- RAJCZI 2003. = RAJCZI Pál: Báró Hornig Károly veszprémi püspök, *Studia Wesprimiensia*, 2003/I–II.
- SOMFAI 1979. = SOMFAI Balázs: Veszprém város igazgatása a XVIII–XIX. században. *VeML* XV. 20a. 4. doboz, 54.
- VARGA 2009. = VARGA Béla: Veszprém város lexikona, Veszprém, 2009.
- VÉGHÉLY 1886. = VÉGHÉLY Dezső: Emléklapok rendezett tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből (Az 1875-ik évi jelentés töredéke). Veszprém, 1886. (Veszprémi Szemle könyvek 5.)

JEGYZETEK

- ¹ HUDI 1994., LICHTNECKERT 1994., SOMFAI 1979., FÖLDESI 2017.
- ² Erről bővebben: FÖLDESI 2013., 95–118.
- ³ *VeML* V.142.a 67. kötet, 9. pont
- ⁴ Uo. 9. pont határozatai
- ⁵ 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről. Forrás: *Corpus Juris Hungarici*, Kerszöv
- ⁶ 1886. évi XII. tc. III. fejezet: A községek jogairól és teendőiről. Forrás: *Corpus Juris Hungarici*, Kerszöv
- ⁷ Vázsonyi Vilmos, született: Weiszfeld (Sümeg, 1868. március 22. – Baden bei Wien, 1926. május 29.) magyar ügyvéd, liberális, polgári demokrata politikus, miniszter.
Forrás: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16241/16598.htm>
- ⁸ Forrás: Száz esztendő küzdelmeiről, Heves Megyei Hírlap, 1994. szeptember 16., 5.
- ⁹ virilista: a legtöbb adót fizető helyi polgárok egyike, aki ezen a jogcímen tagja volt a helyi önkormányzatnak. A hazai latin nyelv szava a virilis ('férfias, állhatatos, tehetség szerinti') nyomon, a vir ('férfi') szóból.
Forrás: Magyar etimológiai nagyszótár, <http://www.szokincshalo.hu/szotar/?qbetu=v&qsearch=&qdetail=12183>
- ¹⁰ 1875. évi XXXV. törvénycikk a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk némely §-ainak a szabad királyi és törvényhatósági joggal felruházott városokra való kiterjesztéséről. Forrás: *Corpus Juris Hungarici*, Kerszöv
- ¹¹ 1876. évi V. törvénycikk a községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. tc. módosításáról és kiegészítéséről. Forrás: *Corpus Juris Hungarici*, Kerszöv
- ¹² Ki kell emelnem az előző tc.-ben a „honpolgár” települési hovatartozását pontosító szakaszokat.
- ¹³ Az átalakulás folyamatáról lásd VÉGHÉLY 1886., 3–13.
- ¹⁴ *Városi közgyűlés*, Veszprémi Hírlap, 1907. szeptember 8., 2–3.
- ¹⁵ 1886. évi XII. tc. 32–33. §. A virilizmusról részletesen olvasható GOTTFRIED 1993.
- ¹⁶ GOTTFRIED 1993.
- ¹⁷ A közgyűlésbe tartozott a megválasztott képviselő, a virilisták, valamint a szavazati joggal rendelkező városi tisztviselő.
- ¹⁸ báró Hornig Károly bíboros, Veszprém püspöke volt 1888–1917 között. RAJCZI 2003.
- ¹⁹ 1886. évi XII. tc. 21. § e, f, g pontok
- ²⁰ 1886. évi XII. tc. 41. §
- ²¹ Erről bővebben lásd: VÉGHÉLY 1886, 3–13. oldal. Ekkor az összeírt választók száma 2411 fő volt, a választáson megjelent 678 fő.
- ²² *VeML* V.172.b. 1. doboz, Kivonat a képviseleti közgyűlés jegyzőkönyvéből, 804. pont.

- ²³ A közigazgatásról és a tisztújításról lásd még: Múltidéző 1999. 71–100.
- ²⁴ 69. kgy/1893 önkormányzati rendelet, 1. §. VeML V.191. I. sorozat, 66. csomó
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ 1886. évi XII. tc. 56. §
- ²⁷ 69.kgy/1893 önkormányzati rendelet, 6. §. VeML V.191. I. sorozat, 66. csomó
- ²⁸ Veszprém rendezett tanácsú város szervezési szabályrendelete. Kiadja Veszprém város közönsége, Veszprém, 1906. VeML V.191. I. sorozat, 66. csomó
- ²⁹ VeML V.172.a. 73. kötet, 14. pont kgy.
- ³⁰ 69 kgy./1893. számú, az 1906. évi, valamint a 165 kgy./12204–1913. számú szabályrendeletek. VeML V.191 I. sorozat, 66. csomó
- ³¹ 1886. évi XII. tc. 33. §
- ³² *Néhány szó városunk közönségéhez*, Veszprémi Közlöny, 1884. augusztus 31., 2.
- ³³ Uo.
- ³⁴ *Az új veszprémi püspök*, Veszprém, 1888. január 8., 2.
- ³⁵ *Veszprém vagyosodása*, Veszprém, 1888. február 26., 1.
- ³⁶ VeML V.172a. 86. kötet, 997. pont
- ³⁷ *Megyés püspök a városért*, Veszprémi Hírlap, 1893. április 24., 1. oldal. A levél részletesen olvasható: KOVÁCS–LAKI 2016., 51–54.
- ³⁸ *Városi bizottsági ülés*, Veszprémi Hírlap, 1896. április 19., 4.
- ³⁹ Uo.
- ⁴⁰ *Mondjátok meg gyerekek, hová lett a pénzünk?*, Veszprémi Független Hírlap, 1896. április 25., 1.
- ⁴¹ A témáról olvasható még: Veszprémi Független Hírlap, 1896. május 2., Veszprémi Független Hírlap, 1896. május 30., Veszprémi Hírlap, 1896. június 28., Veszprémi Független Hírlap, 1897. január 30., Veszprémi Független Hírlap, 1897. február 26. lapszámaiban.
- ⁴² Hornig Károly püspök Kemenes Ferenc 50. éves papi jubileumakor írta: Aki hivatásának, a papi és polgári pályán önfeláldozó szolgálatot tett, „... *nem hiába élt, mert hivatalos és emberbaráti működésének nyomait a közéletben ...*” az utókor mindig hálásan fogja emlegetni. PERÉNYI 1909., 76.
- ⁴³ *Városi rendkívüli közgyűlés*, Veszprémi Hírlap, 1898. október 16., 6.
- ⁴⁴ *20000 korona a városi kórháznak*, Veszprémvármegye, 1900. április 15., 7.
- ⁴⁵ Veszprémvármegye, 1898. szeptember 11., 1.
- ⁴⁶ RAJCZI 2003. 115.
- ⁴⁷ *Városi közgyűlés*, Veszprémi Hírlap, 1906. január 28., 3.
- ⁴⁸ VeML V.172a. 107. kötet, 202. pont, 140.
- ⁴⁹ VeML V.173.b 28. doboz, 14474 sz.
- ⁵⁰ Jánosi Ágoston a születési anyakönyvben Jánosik Ágostonként szerepel. Vezetéknévének utolsó 'k' betűjét minden bizonnyal a magyarosítás miatt hagyhatta el. Talán jobbnak látta a magyarosabb *Jánosi* névvel Arany János és a magyar közvélemény elé állni. Perényi József a róla írt életrajzi könyvében csak szerepelteti születési nevét, de okát nem magyarázza, és Jánosi Gusztávként említi. Lásd: Dr. Perényi József: Jánosi Gusztáv (1841–1911), Veszprém, 1912. Ugyanakkor Perényi József Jánosi nagyprépost halálakor írt megemlékezésében írja: „... *írói kedvenc nevén Gusztáv...*” Veszprémi Hírlap, 1911. augusztus 8., 2. oldal. A halotti anyakönyvi bejegyzésben is Jánosi Ágostonként szerepel. Apja is Jánosi néven, illetve a bejelentő Sándor testvérének fia, dr. Jánosi József szintén. Veszprém, Halotti anyakönyv, 1911. év, 251. fsz.
- ⁵¹ *Kik voltak a virilisták?* Veszprémi Közlöny, 1891. november 15., 2–3.
- ⁵² A táblázat nem teljes, mivel az évenként megállapított virilis lista hiányos, illetve nincs pontos adat. Hasonlóan nem teljes a bizottsági tagsági névsor sem.
- ⁵³ Az új választási tv. után az első megválasztott kanonok

- ⁵⁴ A táblázatban közölt adatok forrásai: Lásd irodalomjegyzék
- ⁵⁵ *Közegészségügy*, Veszprémi Közlöny, 1884. augusztus 10., 2.
- ⁵⁶ Jelenleg a Völgyhíd tér 2., a volt szegényház, majd Ének-zenei szakközépiskola.
- ⁵⁷ *Jelentés az 1887. évi szeptember 4-iki veszprémi tűzvész által károsultak segélyezéséről*, Veszprém, 1888. november 18., 1–2.
- ⁵⁸ *Közegészségügy*, Veszprémi Közlöny, 1892. október 16., 7.
- ⁵⁹ VeML V.172a. 87. kötet, 143. pont
- ⁶⁰ VeML V.172a. 104. kötet, 4. pont, 6–9. oldal
- ⁶¹ *Városi közgyűlés*, Veszprémi Hírlap, 1906. május 20., 2.
- ⁶² *Mentőegyesület Veszprémben*, Veszprémi Hírlap, 1907. június 16., 4. oldal. Később, 1912-ben a város már büszkén közli a városlakókkal, hogy Veszprém a magyarországi városok között az elsők között szervezte meg a mentőegyesületet.
- ⁶³ *Városi közgyűlés*, Veszprémi Hírlap, 1906. szeptember 8., 2–3.
- ⁶⁴ *A színház és a Korona-szálló a városé*, Veszprémi Hírlap, 1917. december 23. 7.
- ⁶⁵ Polgármesteri jelentés Veszprém rend. tan. város 1906. évi közigazgatásáról, Veszprém, 1907., 8–9.
- ⁶⁶ *Városi közgyűlés*, Veszprémi Hírlap, 1906. december 23., 4.
- ⁶⁷ *Az utcák elnevezése*, Veszprémi Hírlap, 1907. április 28., 3–4. oldal
- ⁶⁸ *Perényi Antal városi tanácsos*, Veszprémi Hírlap, 1907. április 14., 4–5.
- ⁶⁹ VeML V.172a. 110. kötet, 196. kgy, 221–222. oldal. A közgyűlés 1911. október 30-án volt
- ⁷⁰ Pfeiffer József írja róla: „Művészlélkü, közszeretettel álló tudós pap, költő és műfordító, emellett szerény és alázatos lelkületű, amit sohasem tudott megingatni a hírnév és dicsőség, vagy a magas méltóság. A pécsi püspökséget kétszer is elhárította magától. Szellemi fejlődésére nagy hatással volt az a néhány esztendő, amelyben br. Fiáth Ferenc leányát hittanra és magyar irodalomra tanította, és az az idő, amelyet Rómában töltött Ranolder János püspök kíséretében az I. Vatikáni Zsinat alkalmával. Fejlesztette irodalmi érzékét, műízlését és tudását, bővült ember-és világmérete. Római útjáról a fővárosi lapokban számolt be. Életét és jellemrajzát megírta dr. Perényi József piarista: Jánosi Gusztáv (1841–1911) c. művében, melynek függelékében összes irodalmi műveit is közli. Halálakor püspöke, br. Hornig Károly a következő sorokban emlékezett meg róla: 'Régen nyúltam oly fájdalmas érzéssel a tollhoz, mint ma, midőn néhai Jánosi Gusztáv nagyprépostnak f. hó 15-én bekövetkezett elhunytát kell főtisztelendő egyházmegyei papsággal tudatnom (...). Sirja szélén könnyes szemmel kénytelenek vagyunk elismerni és hangoztatni, hogy egyházmegyénk a boldogultban egyik legkitűnőbb tagját veszítette el, akinek hiányát soká fogjuk érezni, legelső sorban én, aki benne régi kipróbált bizalmas jóbarátot tiszteltem és szerettem.'” PFEIFFER 1987., 124–125.
- ⁷¹ VeML V.172a. 110. kötet, 196. kgy, 222–223.
- ⁷² Életrajzában olvasható: „A felsővárosi temetőben az általa emeltetett nagykereszt átellenében helyezték nyugalomra. Sirja fölé Veszprém város hálából szép síremléket állíttatott. Építtette 1901–02-ben 64 000 korona költségen a veszprémi Szent László templomot, lehetővé tette 1903–04-ben 80 000 korona adományával a siófoki templom építését, 1909-ben 150 000 korona költségen építtette a Dávid-árvaház második emeletét, alapította a Szent Józsefről nevezett veszprémi óvodát és 80 000 korona alapítványával gondoskodott annak fennmaradásáról. Javíttatta Veszprém elhanyagolt utcáit, lehetővé tette hatalmas adományával a veszprémi piac-tér rendezését 1908-ban, nagyobb összeget adott a Veszprém városi tisztviselők nyugdíjalapjához, rendezte a temetőket, s ellátta kapuval, emeltette a felsővárosi temető nagykeresztjét 1897-ben. Bőkezűségének köszönheti a veszprémi Legényegylet összes berendezését, és székházának homlokzatára Szent József díszes szobrát helyeztette. A kisiparosok iránti odaadó szeretete egész életén áthatotta jótékony lelkületét. Az 1898. febr. 22-i végrendeletében az Egyházmegyei Pénztárnak, a veszprémi székesegyháznak,

a papnevelő intézetnek, a Szent Dávid papi nyugdíjintézetnek, az Agg papok intézetének, a káptalani szegény mesteralapnak 2000–2000, a budapesti Vakok Intézetének s a váci Siketnéma Intézetnek 200–200, a veszprémi piarista főgimnázium-alapnak, a Dávidárvaház-alapnak, az Angolkisasszonyok intézetének 2000–2000, a veszprémi kórház és szegényház-alapnak 2000–2000, a Szent László és Szent István Társulatoknak 200–200 koronát hagyott. Halálakor még megmaradt vagyonát kb. 70 000 koronát mind jótékony célra hagyta.” PFEIFFER 1987., 99–100.

⁷³ Veszprémi Hírlap, 1911.szeptember 17. 5.

⁷⁴ Leng a zászló. Veszprémi Hírlap, 1914. január 4., 1.

⁷⁵ Városi közgyűlés, Veszprémi Hírlap, 1914. május 3., 2–3.

⁷⁶ Az Egyházmegye névtárában olvasható: „Veszprémi plébánossága idején alakult 1895-ben a Kat. Kör és Legényegylet, szerveztek új hitoktatói állást 1898-ban. Nagyprépostsága idején a káptalan az egyházmegye területén 6 főgimnáziumban az egyházi pályára készülő szegénysorsú tanulók részére egyenként 2000 koronát juttatott. Sümeg díszpolgárává választotta 1912. nov. 21-én. A siófoki fenyes területet 1917-ben eladta 842 721 koronáért. Hadianyaggyár építésére leadta peremartoni birtokának nagy részét. Hadikölcsön jegyzéskor a káptalan és annak egyes tagjai először 2 375 000 koronát, másodszor másfél milliót, harmadszor 2 milliót jegyeztek. Rédeynek számokban nagy vagyona, melyet jó célokra hagyott, a pénz elértéktelenedése folytán teljesen megsemmisült.” PFEIFFER 1987., 181–182. oldal

⁷⁷ Róla a névkönyvben ez olvasható: „Zalaszentgróton kórházat létesített, nőegyletet alapított, a szegény ügyet rendezte, Tűzoltóegyletet szervezett. Veszprémben a plébánia Séd menti konyhakertjét megvásárolta játszótérnek, 3 szobából álló kórházat építtetett a járványos betegek részére. Ekkor bővítette ki a Dávid Árvaházat, a férőhelyek számát 40-ről 84-re emelte és megszervezte a tanulmányi felügyelői állást. Az intézeti évkönyv szerint: 'Igazgatósága alatt érte el az intézet fénykorát.' Társadalmi téren is fáradhatatlanul működött. Megalapította a Hitelszövetkezetet, Kat. Kört, Szegényegyletet, Ker. Szoc. Szakszervezetet. Mint városi képviselő, majd tanácsos a város életében is aktív működést fejtett ki. Nagy gazdasági szaktudásával tevékenyen részt vett a Veszprémi Takarékpénztár, a Szikvízgyár, s a Vármegyei Takarékpénztár életében. Éveken át a veszprémi főgimnáziumi bizottság pénztárosa.” PFEIFFER 1987., 170–171.

⁷⁸ VeML V.172a. 121. kötet, 229 kgy./1922. Az 1922. november 4-iki rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvéből.

⁷⁹ Pfeiffer könyvében olvasható: „Veszprémben a szegények között minden jövedelmét szétosztotta. Végrendeletében Veszprém városát tette meg általános örökösévé: szegényház, kórház, árvaház javára. A szegények iránt érzett szeretete br. Hornig Károly püspök bölcs előrelátásával párosulva teremtette meg Veszprémben 1909-ben a Szent Vince Egyletet, amelynek ügyvezető igazgatója Ádám Iván lett. Kanonoki jövedelméből közel 100 plébánián létesített jótékony alapítványt, Tapolcain pedig két középiskolai ösztöndíjat. A veszprémi Dávid Árvaház új oltárának költségeire 4000 koronát adományozott. Sírkövén a felírás: A szegények jötevő atyja. Veszprém város utcát nevezett el róla.” PFEIFFER 1987., 67–68.

⁸⁰ VeML V.172a. 127. kötet, 53 kgy./1928. Az 1928. április 23-iki rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvéből.

⁸¹ HUNGLER 1988., 251.

Báró Hornig Károly bíbornok, veszprémi püspök halála, temetése és végrendelezése

VARGA TIBOR LÁSZLÓ

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN MAGYARORSZÁGOT nemcsak a harctereken érték érzékeny veszteségek, hanem az ország és a római katolikus méltóságok sorát is. 1916. november 21-én hunyt el Ferenc József osztrák császár és magyar király, a következő évben 1917. február 9-én Hornig Károly veszprémi püspök adta vissza lelkét Teremtőjének.

Dr. Cholnoky Ferenc – a főpásztor kezelő orvosa – szerint a beteg krónikus influenzában szenvedett, melynek következményeként a halál szívszélhűdés formájában reggel fél kilenc óra körül érte, 76 éves korában.¹ Az év eleje óta a megyés püspök gyengélkedett, azonban február elejére állapota jobbra fordult.² A hirtelen bekövetkezett haláleset ezért mindenkit váratlanul ért. Halála előtti napjaiban az egyházmegye hívei és papságának szóló nagybőjti körlevelén dolgozott. Különös hangsúlyt kapott a nagybőjtre való felkészülésben az elmúlás és a halál gondolata, mintegy érezve elszenderülését. Gondolait irodalmi stílusban, nagyon szépen fogalmazta meg több oldalon keresztül az olvasók és hallgatók számára, mintegy szellemi végrendeletként. A veszprémi székeskáptalan e fogalmazványt nem csak nyomtatott formában jutatta el a papsághoz, hanem Csernoch János bíboros, esztergomi érsek javaslatára faksimile kiadásban is.³

Báró Hornig Károly bíbornok, veszprémi püspök temetési szertartása

A székeskáptalan a veszprémi püspök temetését rangjához méltóan és az egyházi előírásoknak megfelelően szervezte meg. Ez magyarázza, hogy a haláleset után csak öt nappal később, február 13-án történt meg a temetés (addig holtteste a püspöki magánkápolnában volt felravatalozva). Délelőtt 9 órakor dr. Rédey Gyula nagyrépost, káptalani helynök asszisztenciával⁴ a püspöki palota főbejáratához vonult, ahová korábban a püspöki magánkápolnából a koporsót lehozták. A holttest beszen-

telése után a menet meghatározott rendben a székesegyházba vonult annak főbejárátán keresztül, és a koporsót a székesegyházi ravatalra helyezték.⁵ A gyászmisét Csernoch János hercegprímás tartotta a részére külön kirendelt asszisztenciával.⁶ A szentmise után négy püspök: Várady Árpád kalocsai érsek, Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök, Mikes János szombathelyi püspök és Hajdú Tibor pannonhalmi főapát a koporsó négy sarkánál az elhunyt lelki üdvéért abszolúciót mondott. Ezzel végetért a gyászmise és elkezdődött a temetés. A temetési menet a székesegyház főbejárától indult és a temetés helyéig, a Feltámadás-, ekkor már közkeletűbb nevén a Károly-templomig tartott.

Ahogy a beszentelési menetben résztvevők sorrendje szabályozva volt, úgy a temetési menet is.

1. Iskolai tanulók, először a lányok utána a fiúk. Az iskolák sorrendje rangsor szerint követte egymást, és zászlók alatt vonultak,
2. a megjelent egyesületek, zászlóik alatt,
3. a fából készült sírkereszt vívője,
4. a női- és férfi szerzetesek,
5. a nem karingben lévő papság,
6. cerimoniarus és a crucifer a két akolitus között,
7. kispapok és a világi papság karingben, égő gyertyákkal,
8. az asszisztencia a pontifikáló nagypréposttal,
9. rendjelvívők,⁷
10. gyászkocsi,
11. koszorús kocsi,
12. Őfensége a király képviselője és a miniszter úr Őexcellenciája,⁸
13. a püspökségi uradalmi tiszték,
14. a vidéki és helybeli polgári és katonai küldöttségek rang szerint,
15. a vidéki és helybeli urak és hölgyek, utánuk a közönség,
16. kocsik.⁹

A temetési szertartást dr. Rédey Gyula nagyprépost, káptalani helynök tartotta az elhunyt rangjának megfelelő asszisztenciával.¹⁰ A Feltámadás-templomba kis mérete miatt csak a szerzetesek, a világi papok és az asszisztencia tudott bemenni. A többi résztvevő a templomon kívül hallgatta a szertartást, melynek végén a koporsót a kriptában helyezték el. A résztvénnyilvánítók tömege ezután feloszlott, de a prelátusi temetések utáni ünnepélyes szentmise: a Gloriosum, kezdetét vette a székesegyházban. A szentmisét Fetser Antal győri megyés püspök tartotta, ugyancsak ünnepélyes asszisztenciával.¹¹

Hornig Károly jelentőségét és elismertségét jól mutatja,¹² hogy a temetésével kapcsolatos minden egyes szertartási részt magas egyházi méltóságok végeztek. Csernoch János bíboros erre a legjobb példa. A gyásztávirat kézhezvétele után vissz-

táviratot küldött, melyben ezt írta „*ha a megboldogult másként nem intézkedett, készséggel vállalkozom a temetés végzésére*”.¹³ A veszprémi székeskáptalan az elhunyt tiszteletének egyik jelül kérte a 31. honvéd gyalogezred parancsnokát, Weidner Diesel Ernőt, hogy a temetési szertartása idejére két-két díszőrt a püspöki rezidencia és a Feltámadás-templom elé rendeljen ki. Az ezredes a szolgálati szabályzatra hivatkozva a palotához egy díszőrt (kettő csak Ófelségének és családtagjainak állítható ki), és a temetési szertartásra pedig tizenkét honvédet állított ki – nem díszőrként, hanem katonai sorfalként. A püspök iránti tisztelet a részvét táviratokban, levelekben is megnyilvánult, ugyanis több mint száz érkezett a veszprémi székeskáptalanhoz. A belföldi és külföldi egyházi prelátusok, szerzetesrendek, állami méltóságok, miniszterek, minisztériumok, állami vállalatok, állami és egyházi iskolák vezetői, egyesületek, szervezetek és elismert személyiségek fejezték ki együttérzésüket.¹⁴

Báró Hornig Károly bíboros, veszprémi püspök végrendelete

Hornig Károly a veszprémi egyházmegye püspökeként tisztában volt azzal és hosszú pályafutása alatt többször tapasztalta, hogy az elhunytak végrendeletei és azok végrehajtásai nem egyszer objektív és szubjektív akadályokba ütköztek. Ezen indokok miatt már 1912 májusában elkészítette az általa saját kezűleg írt végrendeletét, melyet a veszprémi székeskáptalannál letétbe helyezett.¹⁵ A testület a rá bízott okmányt biztonságos helyre, az Alapítványi Hivatal¹⁶ főpénztára szekrényében zárta el. A bíboros halála után ezt felbontották és végakarátának megfelelően intézkedtek. Elsőként kinyomtatták az illetékesek számára, mert véleménye szerint a hagyatéki tárgyalásoknál kiadott okmányok olyan rossz minőségűek szoktak lenni, hogy azok sok félreértésre-félreértelmezésre adtak okot. Gondolkodására és szokimondó őszinteségére ez egy jellemző momentum. A székesegyház újjáépítésénél az engedélyező Műemlékek Országos Bizottságának megüzente, hogy a terveket Ő jónak találja. Ha a bizottságnak esetleg ez nem tetszene, akkor az állam a saját pénzén építsen olyan székesegyházat, amely neki tetszik, az ő esztétikai ízlését ne véleményezzék, és pénzével se gazdálkodjanak.¹⁷ A veszprémi iparosokról sem volt hízog véleményvel „*iparosok, ha papoknak dolgoznak nem tudják mit követeljenek*”.¹⁸

A végrendeletet Hornig Károly halála napján, a veszprém járásbírószágon a káptalan és a bíróság illetékesei jelentésében felbontották. A nyilvános részét – az akkor már egyházmegyei közlönyként is funkcionáló – Veszprémi Hírlapban közzétették.¹⁹ A végrendelet végrehajtásával dr. Rédey Gyula veszprémi káptalani helynök dr. Csete Antal veszprémi ügyvédet, a veszprémi római katolikus egyházmegye ügyészét bízta meg. Hornig Károly személyes ingóságait mind a veszprémi és a sümei palotában, illetve budapesti lakásában zár alá vették a törvényi előírásoknak

megfelelően.²⁰ Az 1917-es esztendőben a hagyatéki per előkészítésével és az esetleges kinntlévőségekkel, illetve követelések összegyűjtésével foglalkoztak.²¹ A hagyatéki per lefolyásáról pontos adataink nincsenek, csak egy-egy részletről van információnk.²² A hagyatéki eljárás 1918. év végére jutott el abba a fázisba, hogy az ingóságokat leltárba vették.²³ Az eljárás végül az 1920. év végére fejeződött be, egyetlen vitás kérdés kivételével. A végrendelet pontosan és egyértelműen fogalmazott minden esetben, azonban a kedvezményezettek – mint általában sok hagyatéki eljárásban – egyes pontok jogi értelmezését vitatták. A testamentum 13. pontja szerint a lovakról, kocsikról, a sümegi és veszprémi borokról az utódló veszprémi püspöknek kell gondoskodnia. A 23. pont ezt a rendelkezést korlátozta oly módon, hogy ha fél éven belül a püspöki szék betöltésre kerül. Ellenkező esetben, a veszprémi Szent Vince Egyesületre szállnak ezen tulajdonjogok, illetve ezek értéke. Az egyesület elnöke, Perényi Antal erre hivatkozva 1920-ban síkra szállt az általa vélelmezett jogos követelésnek,²⁴ és pert indított Rott Nándor veszprémi megyés püspök ellen. A főpásztor megvédte érdekeit, és a következő tényekkel támasztotta alá jogigényét. A király 1917. május 16-án kinevezte őt veszprémi püspöknek, és ezt a pápa 1917. július 12-én jóváhagyta. Így a veszprémi püspöki széket végérvényesen betöltötték. Egy teljesen más jogi kérdés az, hogy Rott Nándor a püspöki javadalomba mikor lépett be. Így arra a végrendelet 13. pontja szerint igényt tart.²⁵ Külön jogi pikantériát jelentett ez a perbehívás, ugyanis a megyés püspököt az érvényes törvények szerint, Perényi Antal csak a pápa engedélyével perelhetette volna világi hatóságok előtt.²⁶ Végül perre nem került sort, mert a két fél között egyfajta megegyezés született. Rott Nándort illette a kérdéses vagyonrész, és ezt adomány címén a Szent Vince Egyletnek átadta, külön kihangsúlyozva, hogy ez adomány, és nem a végrendelező által adományozott örökrész.

A Hornig Károly végrendeletében foglaltakat az elhúzódó hagyatéki eljárás következtében halála után négy évvel később tudták csak maradéktalanul végrehajtani. A hagyományozásokat a hátrahagyott vagyona fedezte, így sem életében, sem halála után nem maradt adósa senkinek. Nemcsak életében, hanem halála után is igaz volt a róla tartott mondás: *„pénzének nem szolgája volt, hanem ura”*.²⁷

Báró Hornig Károly bíbornok, veszprémi püspök testamentuma (forrásközlés)

Báró Hornig Károly, Isten és az Apostoli Szentszék kegyelméből veszprémi püspök, valóságos belső titkos tanácsos, a felséges magyar királyné kancellárja, a jeles Lipótrend nagykeresztese, a cs[ászári] és k[irályi] Vaskoronarendnek I. osztályú lovagja, bekelebezett hittudor. D[icsértesség] a J[ézus] Kr[isztus] A. M. A. A

végrendelkezési engedélyt tartalmazó miniszteri intézkedés kelt: 1911. július hó 26-án 85082. sz[ám] alatt, az ötvenezernyi (50.000) korona díj lefizetését elismerő adóhivatalai nyugta pedig, 1911.-diki augusztus 22-ről van keltezve. Minthogy tehát ezek részéről minden további megtámadhatás ellen biztosítottnak tarthatom magamat: *rendelem, amint következik:*

- 1.) a veszprémi székesegyháznak hagyok ötvenezer (50.000) koronát,
- 2.) a veszprémi Papnevelőnek egyszázezer (100.000) koronát,
- 3.) a papi nyugdíjintézetnek (Domonkos-alapnak) ötvenezer (50.000) koronát.
- 4.) A veszprémi-egyházmegyei áldozárok számára oly alapra hagyok ötvenezer (50.000) koronát, melyből betegség vagy gazdasági csapások által károsult plébánosok vagy lelkészek a püspök utalványozására megfelelő, vissza nem térítendő segílyt kapjanak. Az alapnak egy-egy évben talán el nem költött kamatai a Domonkos-alaphoz csatoltassanak.
- 5.) A Farkasgyepűn általam épített kápolnának fenntartási tőkéül (30.000) koronát, úgyszintén
- 6.) a veszprémi kápolnának, melyet temetkezési helyemül építettem, fenntartási tőkéül hagyok huszonötezer (25.000) koronát,
- 7.) az egyházmegye területén jelenleg működő mindennemű irgalmas nővérek számára hagyok egyszázezer (100.000) koronát, mely alapnak kamataiból ama fennálló házak, azaz intézetek olyképen segítsenek, hogy azok évről-évre a püspök rendelkezése szerint szétosztassanak, aki pedig jövőre ily intézetet akarna alapítani, alapítsa meg olyképen, hogy azok megélhessenek,
- 8.) húszezer (20.000) koronát oly alapra, melynek kamatai évenként az egyházmegyének segédlelkészei közt, mint rendkívüli segíly, ú[gy]n[evezett] kézistipendiumokul „ad intentionem fundatoris” mondandó csendes szentmisékre a püspök által felosztandók,
- 9.) a veszprémvárosi Szent Vince Egyletnek háromezer (3000) koronát, továbbá:
- 10.) ötezer (5000) koronát a veszprémi angolhölgyek házának, mely összegnek kamatai, valamely az egyház által engedélyezett Máriatiszteletnek, első sorban a B[oldogságos] Szűz védelme alatt álló kongregáció költségeinek fedezésére fordítassanak, mely alkalommal kérem, hogy a kongregáció évenként egy-egy szentmisét mondasson érettem,
- 11.) egyházi ékszereim közül a legott felsorolandók az a N[a]g[yságo]s F[ő]t[isztelen]dő Székeskáptalanra hagyom, ilyképen: a) a nagy, Őfelségeik által megkoronáztatásukkor ajándékozott brilláns amethist keresztet, melyet uradalmi számadásaim tanubizonyosága szerint Kovács Zsigmond halála után megvettem, amely tehát személyes tulajdonom, a mindenkori nagyprépostra hagyom, az egy kövü, nagy amethist gyűrűvel együtt; b) brilláns „Corpus Christi”-t viselő keresztet a brilláns rózsza gyűrűvel az olvasókanonoknak, c) áttört művü arany keresztet

temet, melyhez a Krisztus Urunk fejét viselő aranygyűrű tartozik, az éneklő kanonoknak, d) kis brillant amethyst ú[gy]n[vezett] „Pázmány” keresztmet a hozzá-tartozó kis brillant amethyst gyűrűvel az őrkanonoknak. Mindezen keresztet a hozzájuk tartozó lánczokkal az illető uraknak, tehát az idő szerint nagyprépostnak, az olvasó-, éneklő- és őrkanonoknak adassanak ki, de azon kikötéssel, hogy ezen ékszerek a fent nevezett sorrendben, mint a Veszprémi Székeskáptalannak közös tulajdona, az egyes stallumok mellett maradjanak olyképen, hogy annak czimzettje fokozatos előléptetés alkalmával utódjának adja át.

12.) Az általam helyreállított veszprémi házikápolna felszerelésének azon részei, melyeket magam szereztem be, természetesen ott maradnak.

13.) Ami a fentebb (11. a–d.) elősorolt egyházi ékszereken kívül a veszprémi püspöki rezidenciában van: lánczok, gyűrűk, keresztet, ezüstpüspök botom, szebb infuláim és prédikációs stólám, ezekről Simon Gyögy dr. kanonok úr rendelkezzeék,²⁸ esetleg tartsa meg; a többi, esetleg árverés tárgyát képezhető holmi: ruháim, fehérnemű, zsebórák, szelenczék és a többi Riszner Róbert úrnak adassanak ki,²⁹ szabad rendelkezésre minden árverés nélkül; mert nem lévén adósságaim, nem szükséges, hogy nekem hivatalból „hagyatékot” csináljanak, azért az általam beszerzett asztali és egyéb készleteket a rezidenciában hagyom. Mindezekről, valamint lovaimek, és kocsijaimról utódom intézkedjék, nemkülönben a Sümegen és Veszprémben található borokról is.

14.) Ha az egyházi hivatal igazgatója halálomkor nem lenne valóságos kanonok, ötezer (5000), az akkori titkárnak háromezer (3000), a szentszéki jegyzőnek 2000 (kettőezer) és ha ezeken kívül akkorra még egyházhivatali levéltárnokot neveztem volna ki, ennek egyszer (1000) koronát hagyok,

15.) a püspökségi gazda- és erdészeti tisztek nyugdíj alapjára ötvenezer (50.000) koronát hagyok.

16.) A veszprémi püspöki rezidenciában található személyes tulajdonomat képező műtárgyakat, úgymint a) hálószobámból a Madonna de Granduca és Bor[romeoi] sz[ent] Károly képét, b) a nagyteremből Őfelségeik mellszobrait, Pápa Őszentsége arczképét, a Szoldatics-féle Madonnát, a fiókos szekrényem álló faragványt, a Teley-féle kis tájképet, továbbá a néhai Erzsébet királyné ravatala mellőli kétfejű sast és az ő cs[ászári] s kir[ályi] Fensége Ferencz Ferdinánd főherczeg családját ábrázoló csoportképet, végre c) a vendégszobában lévő két nagy carton-rajzot, továbbá gr[óf] Zichy Nándor és Eszterházy Miklós Móricz arczképeit, végre Fraknoi Vilmos mellszobrát a veszprémi Múzeumnak hagyom.

17.) Stotz Ferencz udvarmesteremnek ötezer (5000), Kiss Juliánna szakácsnőnek, aki már püspök elődöm idejében szolgált a rezidenciában, hatezer (6000) koronát hagyok; a házbeli cselédeknek, idértve az ú[gy]n[vezett] cursort és a pinczesternek is egyenkint egy-egy évi fizetést; az elhalálozásomkor körülöttem levő huszár-

nak annyiszor ezer koronát, ahány évig e minőségben a rezidenciában szolgált, a megkezdett évek egésznek veendővén. Mindezen összegek nevezetteknek készpénzben fizetendők ki, míg Tóth János volt huszárom számára húszezer (20.000) koronát teszek le a nagys[ágos] és főt[isztelendő] Káptalannál, azon kérelemmel, hogy annak kamataival nevezettet, esetleg özvegyét évi külön folyamodásra segíelyezni méltóztassék; de a tőke a maga idején mindkettőnek elhalálozása után a Domonkos-alapra szálljon.

18.) A „Veszprémi Hírlap” és a „Balaton Vidéke”-ért letett óvadékat, míg e lapok a katolikus irányúak, mire nézve a püspök hivatott ítélni, a mai mennyiségben maghagyom. Ha e lapok megszűnnének, a tőkék az egyházmegyei közpénztárban mindaddig kezeltessenek, az időközi kamatokat a tőkéhez csatoltatván, mígnem új, hasonirányú lap, vagy lapok keletkeznek, miáltal minden egyéb irányú, vagy tartalmú kiadványt ezen tőkék és azok kamatainak élvezetéből kizárok. Amennyiben ezen összegek után is netalán valami illetéket kell fizetni, az hagyatékomból történjék, mert azokat „Hornig féle irodalmi alap”-nak tekintem.

19.) Többi vagyonomra nézve általános örökösömmé a veszprémi egyházmegyei Központ főpénztárát „Cassam Dioecesanam” teszem, illetve annak hagyományozom.

20.) Végrendeleti végrehajtóimul és tömeggondnokaimul dr. Rada István prelat, ezidőszerint örkanonok és Schmidt Lajos püspöki jószágkormányzó urakat kérem fel, illetve nevezem ki, és amazt dr. Radát a rubinos arany, az utóbbit pedig a nagy egykövű brillant gyűrűmet emlékül, mindenkor hű és bűzgó szolgálataikért való köszönetemmel elfogadni kérem. Ha, amit nem remélek, nevezett urak halálomkor nem állának rendelkezésre, tisztelettel kérem a nagys[ágos] és főt[isztelendő] Székeskáptalant, hogy azok helyébe oly urakat kinevezni méltóztassék, kik elég körültekintéssel és eréllyel bírnak, hogy hagyatékomat az ismeretes és szokott megtámadások és megkárosítások ellen megvédelmezzék. Ezúttal tiltakozom az ellen, hogy a Kultuszminisztérium bármily czímen gazdasági felszerelésemet, az ú[gy]n[evezett] „Fundus instructus”-t és egyáltalában hátrahagyott vagyonomat, általa önkényesen meghatározandó áron vagy módon, esetleg az ú[gy]n[evezett] „Fiscus”-sal egyetértve, végrendeleti végrehajtóim beleegyezése nélkül magához vegye, amely urakat egyáltalában kérem, hogy rájok bizott hagyatékom letárgyalásánál azt idevonatkozó ezidőszerint fennálló törvények, vagy szabályok minden megszegése ellen a szükséges védelmi eszközök és eljárások igénybevételével megvédelmezzék.

21.) Eltemettetni a báró Hornig-család általam épített s kellő alappal ellátott sírkápolnájában kívánok, vaskoporsóban, mely az általam készített márvány sarkophágban a kripta közepére elhelyezendő, kezemre az öregatyámtól származó, esetleg sógornómtól, özvegy báró Hornig Vilmosnétól elkérendő arany pecsétgyűrű adasék, mellemre fekete szalagon az ágyam felett függő vaskereszt, abban a viseletes fehér mise ruhában, melyben instaláltattam, egyszerű fehér infulával. Testem a házi

kápolnában állítassék fel, de ne közszemlére; nem szükséges és nem illő, hogy a nép ilyenkor a püspöki (különben is államilag elzárandó) szobákba tolakodjék, amennyiben pedig a tömeg távoltartására ez alkalommal és temetésemkor megyei vagy városi hajdúk alkalmaztatnának, ezek díjazására ötszáz (500) koronát rendelek.

22.) Sógornőm, özvegy báró Hornig Vilmosné Riszner Anna majdani temetésének költségeit, aki a számára a kriptában fenntartott fülkébe fog temetkezni, a kápolna-alap fedezze, amikor a kriptá ekként megtelt, végképen befalaztassék, mely alkalommal tiltakozom az ellen és megtiltom, hogy akár a kápolnában, akár a hozzátartozó területen, mely a város átengedése folytán személyes tulajdonom, bárki temetkezzék.

23.) Végre kívánom és rendelem, hogy az általam ekként létesített alapok, nevem alatt mindig külön kezeltesenek, ez soha más, hasontermészetű és célú alappal, vagy alapítvánnyal ne egyesíttessék. Továbbá megjegyzem, hogy a fentebb a 13. (tizenharmadik) pontban, a lovakra és a borra nézve mondottakat, halálom után csak egy félévig akarom érvényben tartani, ha ezen határidő leteltével a veszprémi püspöki szék nincs betöltve, ezeknek értéke is hagyatékom, tüzetesen a Szent Vince Egyet hagyományához csatolandó, mert nem lenne értelme, e cikkeket hosszabb időn túl hagyatékom költségén és terhére tartani. Sokszoros tapasztalataimból tudva, hogy az ilyen hagyatéki tárgyalásoknál kiadatni szokott hivatalos iratok és kiadványok oly módon szoktak kiállíttatni, hogy azokat elolvasni alig lehet, miből gyakran zavar, kétely, sőt per is keletkezhetik, óhajtom, hogy jelen végrendeletem költségére annyi példányban nyomassék ki, ahány a tárgyalás lefolytatására, értesítendő felek számát tekintve szükséges.

24.) Ha a legatumok összege nem ütné meg a hátrahagyott vagyonomat, akkor azon aránylagos levonások a végrendelet első, második, harmadik, negyedik és nyolcadik pontjánál történjenek (1., 2., 3., 4. és 8.).

25.) A tizenegyedik ponttal összefüggőleg tisztelettel kérem a n[a]g[y]ságo]s és F[ő]t[i]sztelen]dő Székeskáptalant, hogy az ott említett keresztek és gyűrűk időszertinti birtokosai azokat legalább minden nagyobb egyházi ünnepélyességen, s mindannyiszor viselni méltóztassanak, valahányszor a káptalan valahol testületileg fel lép, miáltal azt szeretném elérni, hogy emlékem a káptalanban, mellyel évtizedeken át mindenkor zavartalan egyetértésben és testvéri szeretetben éltem, lehetőleg soká fennmaradjon.³⁰

Kelt Budapesten, ezerkilencszáztizenkettedik évben, május hó 16-án, Krisztus Urunk Mennybemenetele napján, dr. Báró Hornig Károly sk. veszprémi püspök. Mi alulírottak, együtt jelenlevő tanúk, ezennel bizonyítjuk, hogy báró Hornig Károly, belső titkos tanácsos, veszprémi püspök úr nagyméltósága, kit személyesen ismerünk, együttes jelenlétünkben, előttünk kijelentette, hogy a jelen okirat az

ő végrendeletét tartalmazza, és hogy ezt az okiratot ő sajátkezűleg írta és aláírta. Mindezt ugynezen az okiraton aláírásunkkal igazoljuk. Budapest, 1912. évi május hó 19-én.

Günther Antal sk. Rakovszky István sk.

Ezt a végrendeletet a kir[ályi] járásbíróság a mai napon a Pk. 431/3–1917. sz[ám] alatt felvett jegyzőkönyv szerint kihirdette. – Veszprém, 1917. évi február hó 9-én. dr. Kisfaludy sk., kir[ályi] járásbíró. Groff Elemér, sk. j[egyző]k[önyv]v[eze]tő.

A hivatalos használatra készített másolat hitelül:

(P.H.)

*Sándor János s.k.,
kezelő h[elyettes]*

JEGYZETEK

¹ Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 607/1917. 7r.

² Veszprémi Hírlap XXV. évfolyam, 6. szám, 1917. február 11., 2.

³ Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Litterae circulares 1917/III. 15–26.

⁴ Az asszisztencia tagjai: cerimoniarius – dr. Radványi Viktor püspöki titkár, diaconus – dr. Lukcsics József egyetemi tanár, subdiaconus – Gerstner Ignác esperes, infulista – dr. Kiss György teológiai tanár, thuriferek – Zárjeczky Viktor és Felkl Viktor esperesek, acolitusok – Rumi István plébános és Szabó Sándor hitoktató, crucifer – Kovács József káplán. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 629/1917. 1v.

⁵ Elöl haladt a növendék papság, majd őket követték a szerzetesek és világi papok karingben, az asszisztencia, a rendjelvívők (Lipót-rend nagykeresztje, Vaskorona rend I. osztályú rendjele), a koporsó, a nem karingben lévő papság és végül a közönség. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 607/1917. 9r.

⁶ Az asszisztencia tagjai: cerimoniarius – dr. Rada István prelátuskanonok, archipresbyter – dr. Nemes Antal címzetes püspök, archidiaconusok – dr. Rott Nándor prelátuskanonok és dr. Klauz György apát-kanonok, diaconus – Káuzli Dezső prelátuskanonok, subdiaconus – Magdics István OCist, infulista – dr. Lepold Antal hercegprímási irodaigazgató, thuriferek – Méhes Kálmán és dr. Fatér István plébánosok, acolitusok – dr. Beöthy István és dr. Hoss József teológiai tanárok, lectorok – dr. Sárközy Lajos spirituális és Láber Miklós prefektus, crucifer – Lukcsics Imre karkáplán. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 629/1917. 1r.

⁷ A kitüntetett halála után a rendjeleket vissza kellett származtatni az adományozónak.

⁸ A temetési szertartáson ez a küldöttség már nem vett részt.

⁹ Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 607/1917. 9r–9v.

¹⁰ Az asszisztencia megegyezett a besztertelési szertartásnál felsoroltak személyével.

¹¹ Az asszisztencia tagjai: cerimoniarius – Engelhardt Ferenc, a tanítónőképző intézet igazgatója,

archipresbyter – Rucs István, diaconus – Perényi Antal kanonok, subdiaconus – Ley József prépost-plébános, librifer – dr. Gutheil Jenő teológia tanár, infulista – dr. Ragats János püspöki titkár, pastoralista – Imrek György tanfelügyelőségi fogalmazó. A gremialista, a thuriferek, acolitusok és lectorok tisztségét egyházmegyés papok látták el. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeciesana, 629/1917. 1v.

- ¹² Temetésen személyesen részt vett egyházi személyek: Alasz Miklós plébános, Antal Lajos plébános, Bauan János plébános, Bécsi Vazul OFM, Beöthy István teológiai tanár, Berkes Ottó igazgató, Czapári László OCist, Czónár József plébános, Csernoch János hercegprímás, Csoknyai Zsigmond OCist, Debreczeni Gyula plébános, Don Mario Boehm, dr. Békefi Remig OCist, dr. Boda János kanonok, dr. Dunst Ferenc plébános, dr. Gutheil Jenő teológiai tanár, dr. Horváth Károly főapáti titkár, dr. Kiss György teológia tanár, dr. Radványi Viktor püspöki titkár, dr. Ragats János püspöki titkár, dr. Rédey Gyula nagyprépost, dr. Révai Tibor érseki titkár, Engelhardt Ferenc tanítóképző intézeti igazgató, Fatér István plébános, Felkl Viktor esperes, Fetser Antal győri püspök, Gerstner Ignác plébános, Gyöngyösi Imre plébános, Hajdú Tibor pannonhalmi főapát, Hoss József teológiai tanár, Hotwagner Pál plébános, Illa Antal plébános, Imrek György tanfelügyelőségi fogalmazó, Káuzli Dezső prelátuskanonok, Kéri Elek plébános, Kéri Gyula plébános, Kiss György plébános, Kiss Pius plébános, Klauz György apát-kanonok, Kovács József káplán, Kőszeghy Antal plébános, Krizsek Alajos plébános, Láber Miklós prefektus, Laczkó Dezső SchP, Lendvay Béla plébános, Lepold Antal hercegprímási irodaigazgató, Léránth Antal plébános, Ley József prépost-plébános, Lukcsics Imre karkáplán, Lukcsics József egyetemi tanár, Magdics István OCist, Magyarász Ferenc OCist, Mátrai Bernardin OFM, Méhes Kálmán plébános, Mikes János szombathelyi püspök, Msg. Klemens Micara, Nagy Jenő plébános, Nemes Antal címzetes püspök, Németh Gábor plébános, Padányi Sándor plébános, Papp László főgimnáziumi tanár, Perényi Antal kanonok, Prácer Albert esperes, Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök, Rada István prelátuskanonok, Rott Nándor prelátuskanonok, Rumi István plébános, Sárközy Lajos spirituális, Schlakker Károly plébános, Somlai Ambrus plébános, Stangl Ernő plébános, Strausz Antal plébános, Szabó Sándor hitoktató, Szammer Ignác plébános, Szántó László plébános, Szentes Anzelm OCist, Várady Lajos kalocsai érsek, Vizota Gyula kanonok, Zárjeczky Viktor esperes, Zimmert József plébános, Zöld István plébános.

A temetésen személyesen részt vett kiemelkedő jelentőségű világi személyek: IV. Károly király képviselőjében Frigyes főherceg, Herberstein Herbert tábornok, Jankovich Béla miniszter, Szmrecsányi György és Zsemberi István országgyűlési képviselők, Hunkár Dénes főispán, Komjáthy László polgármester, Weidner Diesel Ernő ezredes, Juraszek János törvényszéki elnök, Horváth Iván pénzügyigazgató, Riszner család, Nikoladoni család, özvegy Hornig Vilmosné, özvegy Rainprecht Antalné, dr. Csete Antal, Jankovich-Bésán Endréné. Veszprémi Hírlap XXV. évfolyam, 7. szám, 1917. február 18., 2–3., és Veszprémmegyei Újság VII. (VIII) évfolyam 13. szám, 1917. február 15. 2.

- ¹³ Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeciesana, 610/1917. 1r.

- ¹⁴ Köztük: Balogh Jenő igazságügyminiszter, báró Forster Gyula, báró Jósika Sámuel, báró Wlassics Gyula, Bartha Lajos tábornok, Batthyány herceg és hercegné, Bjelik Imre táborigazgató, Boromissza Tibor szatmári püspök, Csiszárík János, Ferenc Szalvátor főherceg, Frentin Valér lugosi püspök, gróf Batthyányi család, gróf Pallavicini Edéné, gróf Széchenyi Miklós udvarnagy, gróf Széchenyi Miklós püspök, gróf Zichy Ödön, Hoffer Armin főrabbi, Kol Medárd SchP, Miklósi István hajdúdorogi püspök, Nagy László őrnagy, Piffi Gyula bíbornok érsek, Roszner Ervin miniszter, Valfré di Brusio nuncius, Weidner Diesel Ernő ezredes. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeciesana, 627/1917.

- ¹⁵ Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 2805/1912.
- ¹⁶ Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 2825/1912. Az 1945. után pártállami diktatúra kiépülése következtében és bekövetkezett államosítási hullámokban az épület Veszprém Megyei Jogú Város tulajdonába került. Ma ez a Városháza épülete, jelenlegi címe: 8200 Veszprém, Óváros tér 9.
- ¹⁷ Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 3881/1906.
- ¹⁸ Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei építészi hivatal iratai, Vegyes iratok, tervrajzok, I. sorozat, 15. doboz, V. köteg, 1. csomó. 7. No.
- ¹⁹ Veszprémi Hírlap XXV. évfolyam, 6. szám, 1917. február 11., 2–3.
- ²⁰ A budapesti lakásra: Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 1000/1917. Veszprémi ingóságokra utaló adat: Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 4200/1917. 3r. Sümegi ingóságokra utaló adat: Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 4329/1920.
- ²¹ Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 1711/1917.
- ²² Ennek oka, hogy az eljárással kapcsolatos iratokat dr. Csete Antal kezelte, és ezek őrizetében maradtak. Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 4257/1919. Több éves tapasztalatunk szerint, az egyházmegyei ügyvédnek átadott iratokat, a jogi végzettséggel bíró személyek nem származtatták vissza sem eredetiben, sem másolatban az átadó Egyházmegyei Hatóságnak.
- ²³ Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 3693/1919.
- ²⁴ Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 4710/1920.
- ²⁵ Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 1077/1920.
- ²⁶ Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 4710/1920.
- ²⁷ Huchthausen Lajos: Bilingérezések. Történetek a veszprémi egyházmegye XX. századi életéből. Veszprém, 2009. (A veszprémi egyházmegye múltjából 21.) 15.
- ²⁸ Simon György apát-kanonok a nevezett értékeket felbecsültette, és 5068 koronáért értékesítette. Az összeget kiegészítette 10.000 koronára és Rott Nándor főpásztornak átadta azon kéréssel, hogy ebből 5000-5000 koronát a pölöskefői és szilasbolhási építendő templom felszerelésére fordítsák. Az ezüst pásztorbotot a székesegyháznak ajándékozta – azon kitételrel –, hogy azt ő bárki megkérdezése nélkül, bárhol használhassa. A megyés püspök köszönettel vette az ajándékozásokat, és engedélyezte a pásztorbot használatát az ajándékozó feltételeinek megfelelően. Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioeclesana, 2946/1922.
- ²⁹ Riszner Róbert 1921-ben jelentkezett a ruhaneműkért. Rott Nándor, a bíborosi ruhákat nem szándékozta kiadni, mert Esztergomban – ahol korábban kanonok volt –, a bíborosi ruha a székesegyházat illette, ezért a veszprémi székeskáptalantól kért állásfoglalást. A káptalan egyöntetű állásfoglalása szerint azok Riszner Róbertet illetik. A boldogult püspök végrendeletében egyértelműen megnevezte, mi kerül a házikápolna és mi a székesegyház tulajdonába. A nevezett ruhadarabok pedig egyike sem liturgikus ruha, hanem bíbornoki egyenruha, díszruha és tartozékaik. Így részükről nem látták semmi akadályát ezek átadásának. Ez az egyetlen átadás-

átvételi jegyzőkönyv, amely a hagyatéki eljárás keretében a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban megtalálható.

³⁰ Hornig Károly püspök és a veszprémi székeskáptalan viszonya nem volt mindig harmonikus. Az idő múlása nem csak az emlékeket szépíti meg, hanem az egyén lelki, szellemi, mentális fejlődésére is jó hatással van. A bíbornok a veszprémi káptalanról és tagjairól a végrendeletében teljes elismeréséről tesz tanúbizonyságot.

Korábbi feljegyzések és fennmaradt anekdoták szerint, a kölcsönös egyetértés és összhang nem volt mindig felelhető kapcsolatukban. Erre egy példa a káptalani ülések egyik bejegyzése, melyet eredetileg így fogalmazott meg a testület: „A kegyelmes úr 20 éves püspökségének emlékére levél írandó, és a székesegyház javára 4000 frt. alapítvány teendő le.” A bejegyzés után nem sokkal – valószínűleg nem minden ok nélkül – a következő tartalomra változtatták meg a szöveget: „A kegyelmes úr 20 éves püspökségének emlékére esetleg levél írandó, és a szegényház javára 4000 frt. alapítvány teendő le.” Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprémi káptalani levéltár, Veszprémi káptalan magánlevéltára, A káptalani ülések jegyzőkönyvei 11. kötet 1907–1913. 93.

Öt évvel később, a huszonöt éves jubileumra elkészült az úgynevezett Hornig-album, mely az egyházmegye papságának neveit és fényképeit tartalmazza. Ma már nem tudni, de valószínűleg akkoriban súlyos ok miatt a veszprémi székeskáptalan tagjainak nevei és fotói, az említett kötetben nem szerepel. (Ezúton köszönöm meg Dr. Kredics Lászlónak.)

A veszprémi Feltámadt Üdvözítőről elnevezett templom építésének története

NAGY BALÁZS VINCE

A FELTÁMADT ÜDVÖZÍTŐRŐL ELNEVEZETT TEMPLOM (Károly-templom¹) Veszprém város különleges karakterű temploma. Központi elhelyezkedése és külső megjelenése miatt is kedvelt a veszprémiek körében. A város központjában, a kórház közvetlen szomszédságában található sírkápolna nem csak a területileg a Szent Mihály Főplébániához (Bazilika) tartozó hívek, hanem a kórházban gyógyuló betegek lelki üdvét is szolgálja. Építtető püspöke, báró Hornig Károly veszprémi püspök olyan kápolnát, kis templomot terveztetett, amely saját családi sírkápolna funkciója mellett a városrész híveinek és a kórházi betegeknek is megadja az Istennel való találkozás lehetőségét.

Báró Hornig Károly a Veszprémi Egyházmegye püspöke, teológiai doktor, egyetemi tanár, pápai titkos kamarás, kultuszminiszteri tanácsos, bíboros. Sziléziai eredetű családból származott, 1840. augusztus 10-én született Budán. Nagyapja kapta a bárói rangot, édesapja vízi- és vasúti mérnök volt. Nagyszombatban kezdte el teológiai tanulmányait, majd a pesti Központi Szemináriumban és Bécsben tanult tovább. 1888. szeptember 8-án a széles körű tudományos ismeretekkel rendelkező, több nyelvet beszélő, negyvennyolc éves Hornig Károlyt szentelték fel a Veszprémi Egyházmegye élére. A várost és lakóit mindig magáénak érezte, igazi lelkipásztor volt, a művészetek pártolójaként, a szegények megsegítőjeként ismerték. Hornig Károly püspöki szolgálata alatt óvodát építtetett, az iskolákat támogatta, a fiatal iparos réteget felkarolta, az idős papoknak, tanítóknak, városi előljáróknak nyugdíjalapot hozott létre. 1917. február 13-án helyezték örök nyugalomra családi sírboltjába, az általa építtetett a Feltámadt Üdvözítőről elnevezett templomba.²

Az 1903. év elején tervbe került a veszprémi kórházi kápolna bővítése, átalakítása. A test gyógyulásához a lélek gyógyulása is hozzátartozott, ezért is volt fontos a kórházi kápolna. A kápolna bővítésének gondolata kapcsán felmerült egy új terv is. Hornig Károly veszprémi püspök családi sírkápolnát szeretett volna építtetni a városban. Ez az elgondolás találkozott a kórház körüli városrész lakóinak igényével is, akik új templom építésében gondolkodtak. Az új templom építését a városi vezetés is támogatta, mivel az új templom megépítése kiválthatná a kórházi kápolnát, így új kórtermek jöhetnének létre, bővíthetnék a kórházat is. A püspök, a kórház és a

város ügye is lett a templomépítés. A város lakói felajánlásokat tettek, gyűjtésbe kezdtek, és a hívek több ezer koronát össze is gyűjtöttek az új templom megépítéséhez. A város legnagyobb adományozója, báró Hornig Károly a veszprémi jószágkormányzóhoz, Rainprecht Antalhoz írt levelében kinyilvánította szándékát, hogy Veszprém egy új templommal gazdagodjon.

„T. Jószágkormányzó Úr!

Minthogy Veszprém városában a Cserháton és a Vásártér körül lakó híveknek nincsen közelfekvő templomuk, ahol szentmisét hallgathatnának, a kórházi kápolna pedig szűk voltánál fogva és azért, mert a kórház belsejében van, erre nem alkalmas: elhatároztam, hogy a kórház és a Füredi út közt fekvő szabad, háromszög alakú téren egy kis kápolnát – vagy kis templomot építtetek, melybe legalább háromszáz ember elférjen, s melynek a kórház felé fekvő oldalán két elkülönített s fűthető oratorium alkalmaztassék az apácák és az üdülő betegek számára. Továbbá óhajom, hogy ezen kápolna alatt kis kripta alkalmaztassék öt koporsó befogadására, boldogult szüleim és családom utolsó tagjai számára. Ezen templom felépítésénél a mostani kórházi kápolna helyisége felszabadulván, ezzel a kórház kibővítésének ügye is előmozdítatik.

Minthogy a hely, melyre a kápolnát vagy templomot építtetni szándékozom, a város tulajdonát képezi, tegyen Kormányzó úr lépéseket annak átengedése iránt.

Egyúttal megbízom, hogy szakértő által tervet és költségvetést készíttessen egy román stílusú, egyszerű, de csinos kápolnára vagy kis templomról, s hogy annak költségeire központi pénztárból negyvenezer koronát a veszprémi egyházmegyei alapítványi pénztárnál letegyen; – a terveket nekem bemutassa, s azok jóváhagyása után az építést még ez évben megkezdje és be is fejezze.

*Báró Hornig Károly, s. k.
veszprémi püspök”³*

1903. július 13-án Rainprecht Antal, a püspöki javadalmak kormányzója megbízta Kesselbauer Ágoston városi mérnököt a veszprémi kórház előtti téren megépítendő templom vázlat- és kiviteli tervének elkészítésére.⁴ 1903 nyarán elkezdődhetett a templom építése. 1903. augusztus 5-én megtörtént az épülő új templomnak az alapköletétele. Az alapköletétel előtt dr. Rada István prépost-kanonok a kórház kápolnájában szentmisét mondott, majd a szentmise után a kórházi orvosok, ápolók, a város tisztségviselői és a hívek jelenlétében az új templom alapfalaihoz vonult, és megáldotta azt. Először a leendő oltár helyén mondott imát, majd az alapkövet áldotta meg, amelyben elhelyezték és lezárták az alapköökmányt⁵.

1903. szeptember 7-én hivatalosan megtörtént a templom építésére szánt telek tulajdonjogának átruházása (a városi kórház és a Füredi út által határolt belterület) a katolikus egyház részére.⁶

A veszprémi polgármester⁷ javaslata és Veszprém rendezett tanácsú város képviselő-testületének 1903. december 21-i határozata alapján a helybeli kórház-kápolna építéséhez a városi pénztárból 13 367 korona 49 fillér összeget a püspök rendelkezésére bocsátottak.⁸

Veszprém.

Károly-templom.

A veszprémi Károly-templom.

Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém megyei helyismereti gyűjteményéből, 1906.

veszprémi Tóth Árpád harang- és ércöntőmester készítette el. A templom faoltára Bécs egyik neves cége, Franz Leimert műhelyéből került ki. A templom tornyára a kereszt 1904. augusztus 20-án került fel, dr. Rada István prépost-kanonok végezte a kereszt megáldását. A keresztet csigák segítségével tették a helyére. Az ácsmester öccse, Bognár Gyula állította be a helyére a keresztet, ami nem volt veszélytelen tett. A hagyományt követve, a torony állványzatáról a munkások pereceket és áldomás-poharakat dobáltak le a nézőközönség közé. 1904 decemberében elhozták a püspök szüleinek és testvéröccsének földi maradványait Budáról, illetve Bécsből.⁹ A templom szentély alatti sírboltjában kaptak végleges elhelyezést hamvaik. Trum Antal veszprémi asztalosmester műhelyében készültek el 1905 októberére a neogót faragott padok. A templomszentelésen hangzott fel először a hívek előtt a különleges

1903 decemberében kiírták a templom tetőszerkezetének elkészítésére a pályázatot, amelyet ifj. Bognár János ácsmester nyert el. A következő évben, az akkor még újdonságnak számító vörös-tarka eternit anyaggal fedték be a templom tetőszerkezetét. A Budapesti Eternit Művektől, Hatschek Lajostól rendelték meg a tűzbiztos, vízhatlan, fagyálló, könnyű fedőanyagot. Az eternit tetőzet felrakása nem sikerült tökéletesen, az évek során többször javításra szorult. 1904 nyarán Kesselbauer Ágoston Veszprém városi mérnök megpályázta a székesfehérvári városi mérnöki állást, amit meg is nyert, így a templomépítés vezetése Rainprecht Antalra maradt. A toronyba felkerülő négy harangot a

orgona Huber Antal közreműködésével, és a székesegyház énekkara tette ünnepélyesebbé a liturgiát.¹⁰

Kránitz Kálmán püspök a Magyarok Nagyasszonya ünnepén (1907. október 13.)¹¹ ünnepélyes keretek között szentelte fel báró Hornig Károly megyés püspök családi sírkápolnáját. A 10 órakor kezdődő templomszentelési szertartáson a székeskáptalan tagjai, papok, hívek, a város előljárói, a város képviselői, a püspöki uradalom kormányzója a tisztkarral, a különböző iskolák vezetősége és növendékei nagy számban képviseltették magukat. A szentbeszédet a székeskáptalan nagyprépostja, dr. Palotay Ferenc mondta.¹²

A templom 1913-ban készült el teljesen, amikor Csikász Imre szobrászművész tervei alapján helyére került a vörös márvány kapuzat is. Hornig Károly testi maradványait 1917. február 13-án helyezték a sírboltba. Az utolsó helyre a kriptában özv. báró Hornig Vilmosné holtteste került 1927. január 10-én. Ekkor teljeseedett be Hornig Károly püspök óhaja, hogy családjának utolsó tagjai vele együtt várják a feltámadást.¹³

A veszprémi Károly-templom külső megjelenése, építészeti megvalósítása egyedi jelleget mutat a város többi temploma mellett. Hornig Károly püspök román stílusú kápolnát kívánt emelni. A román stílusú hosszahajó elrendezést a helyszíni viszonyok lehetetlenné tették,¹⁴ így egy központi alapszerkezetű, bizánci hatású templom épült meg, de román stílusú kidolgozásokkal, megoldásokkal. A centrális elrendezésű, bizánci épületekhez hasonló templom hossz tengelyét az akkori Vásártér felé néző szög felező vonalába helyezte azzal a megfontolással, hogy így bármely oldalról közeledünk a templomhoz, mindig két homlokzat távlati képe tűnik majd elénk.¹⁵ A templomot alsóörsi homokkőből (vöröskőből) építették, az ajtók, ablakok bélelete, gömbszegélyes oszlopai, oromzatok és párkánydíszek is gondosan faragott homokkőből készültek.¹⁶

A keleti oldalon elhelyezkedő főkapu tatai vörös márványból faragott építménybe van illesztve. A főkapu nyílás egy kápolnaszerű előépítmény falába, egy befelé fokozatosan szűkülő tölcseridomba épült, amit a kapu gazdagon faragott oldalfalai emelnek ki. A kapu jobb és baloldalán két-két vörös márvány oszlopot találunk, ezek szárain végigfutó faragott román stílusú díszítmények művészi és lefinomult hatást tükröznek. A kapu felett egy kőkeresztet viselő, háromszögű tetőoromzat faltere drapériaszerűen van kiképezve. Középen 15-15 bojtos bibornoki kalap látható, alatta báró Hornig Károly keresztben egymásba fonódó monogramja van kivésve. Az egész kapuzat Csikász Imre¹⁷ szobrászművész tervei szerint készült.¹⁸

A vörös márvány kapuzat felett félkörívű színes ablak helyezkedik el, amely a nagy bejárati faltér lépcsőzetes félkörívű párkánnyal díszített oromzata felé magasra felnyúlik. Az oromzat oldalait szépen kialakított támtetők díszítik, csúcán pedig rózsaakasztal található. A vörös márvány főkapuzattól jobbra és balra három-három

szűk, mélyen fekvő román stílusú ablak található, amely a belépő csarnok megvilágítására szolgál.¹⁹

Az előcsarnoktól északra és délre az épülettömegeből erősen kiszögellő és kereszthajóra emlékeztető épülettájakat találunk, amelyek északi és déli záró falai-ból kis kerek apszis alakú kápolnák lettek kialakítva. A déli kis kápolnában áll a lourdesi Szűzanya szobrával ékesített oltár, míg az északi oldalon álló párja a kórus-ra vezető lépcsőt rejt magában. Mindegyik apszisserű épületrészt alul a várfalak lőréséhez hasonló hangnyílások, felül pedig félköríves román ablakok világítják meg. A kereszthajóra emlékeztető épületrész után a központi elhelyezésű, nyolcszögű, magas falakkal megépített, kupolaszerű belső tér tárul elénk. Oldalfalain, a körülötte lévő csarnokok és épületrészek tetői felett délről és északról egy-egy nagy kerekablakot, a nyolcszög másik négy oldalán pedig egy-egy, gömbszelvényes oszloppal ellátott ikerablakot láthatunk. Ezek felett a tetőpárkány alatt, a szabadon álló nyolcszögű oldalfalakon galériás koszorú vonul végig. Az egész kupola tarka eternittel fedett, meredek nyolcszögű tetővel, tetejét rózsakereszt díszíti.²⁰

A templom északi oldalán, a szentély közelében található a háromemeletes, négyzetű torony. A torony alsó részén lőrészerű hangnyílásokat, legfelül pedig két-két gömbszelvényes oszloppal elkülönített hármastájakat találunk, amelyek a harangállványokhoz és harangokhoz bepillantást adnak. A torony szegleteinél és az oromdíszek találkozásánál kőből faragott vízköpők találhatóak. A torony falazatának tetején alkalmazott négy oromzatnak összekötő csúcsai felülről nézve keresztet képeznek, és együttvéve a hosszú sisakot alkotják. A templomtorony falazatának magassága 25 méter, a kereszt csúcsáig a templom összmagassága 34 méter. A toronyt a kórház felőli közlekedés kedvéért bejárattal látták el.²¹

A toronnyal ellentétes oldalon találjuk a középkori vártoronyalakú sekrestye épületet, emeleti részén szépen faragott, kiugró párkánykerítéssel. A torony és a sekrestye között van a nyugati oldalon található szentély, amely a nyolcszög három oldalával zárt apszisban végződik. A szentélyt a földszinten kis csarnok futja körül, amelynek a sarkaiból emelkedő támfalak, amelyek a szentély boltozatának súlyát viselő támívekbe mennek át. A támívek alján a toronyéhoz hasonló vízköpők vannak. A szentély támívei között levő szentélyfalat nagyobb félköríves ablakok törik át. A szentély tetőpárkánya alatt galériás koszorú fut végig. A templom épületrészeit vörös-tarka eternittel burkolt és különböző meredekségű tetőzettel fedték be, amely az épületnek élénk tagozottságot ad.²²

A Károly-templom belső tere különleges építészeti és művészeti megoldásokat rejt. A márvány kapuzatból nyíló bejárat az előcsarnokba vezet. Az előcsarnok két pillér alkotta három, kapuszerű nyílásán át lépünk be a templom kupola alatti, központi terébe. A nyolcszögű hajó felül csillagboltozattal van fedve, amelynek zárókövén a Hornig-család címere jelenik meg. A gótikus ívbordák közeit a csillagos ég

A veszprémi Károly-templom főkapuja (részlet). Nagy Balázs Vince fotója, 2017.

kék mezejébe festett angyalok díszítik. A csillagboltoz kupola kereszt alakú alaprajzából a felső nyolcszögbe való átmenetet homorú gömbrészek képzik, amelynek falrészeit Ezekiel, Jeremiás, Izajás és Dániel próféták mozaik utánzatú képei borítják. Alattuk a szöglet mellett Gábrriel, Rafael és Michael arkangyalok állnak ragyogó öltözetben, a negyedik sarkon az őrzőangyal jelenik meg egy gyermekkel. A szentély felé néző falrészén egy-egy angyal látható. Az oltár feletti ablak üvegjére, mandorlás keretben Jézus dicsőséges feltámadása van megfestve, felette pedig a kupolás rész nyugati falrészén Magyarország Nagyasszonya látható, amelyet négy imádkozó angyalpár vesz körül.²³

A többi figurális festmény mind a fő témára vonatkozik, a templom rendeltetésének és nevének – a feltámadás templomának – igyekszik kifejezője lenni. A kórus felett Jairus lányának feltámasztása, a déli falmezőn a naimi ifjú, a vele szemben fekvő északi falon Lázár feltámasztása látható. A képek központi alakja az irgalmas és csodatevő Jézus. A szentély jobb falán a kezében kardot tartó Szent Pál, baloldalon pedig a kulcsokat tartó Szent Péter jelenik meg előttünk. A templom figurális festése Steiner Rudolf²⁴ soproni akadémiai festő nevéhez köthető, akinek két évig

Krauth Pál soproni templomfestő segédkezett. A szentély körül pilléres csarnok található. A templom belsejének falain akanthus levelekből alakított, festett domborművű párkánydísz fut végig.²⁵

A templom befogadó képessége 300 fő. A templom építtetésének, festésének, felszerelésének összes költsége meghaladta a 200 000 koronát. A Károly-templom építésénél a kőműves munkát Horváth Sándor építőmester végezte, Fabb Károly felügyelete alatt. Az ácsmunkát ifj. Bognár János ácsmester, a kőfaragó munkát Velty Ferenc, a bádigos és rézmunkát Wolfram János, a torony csigalépcsőit, a templom és kerítésének díszes rácsait Kiss Sándor lakatos, az orgonát Ország Sándor, az üvegfestést Róth Miksa, a márványmozaiaklap burkoló munkákat Walla József készítette, a harangokat Tóth Árpád öntötte.²⁶

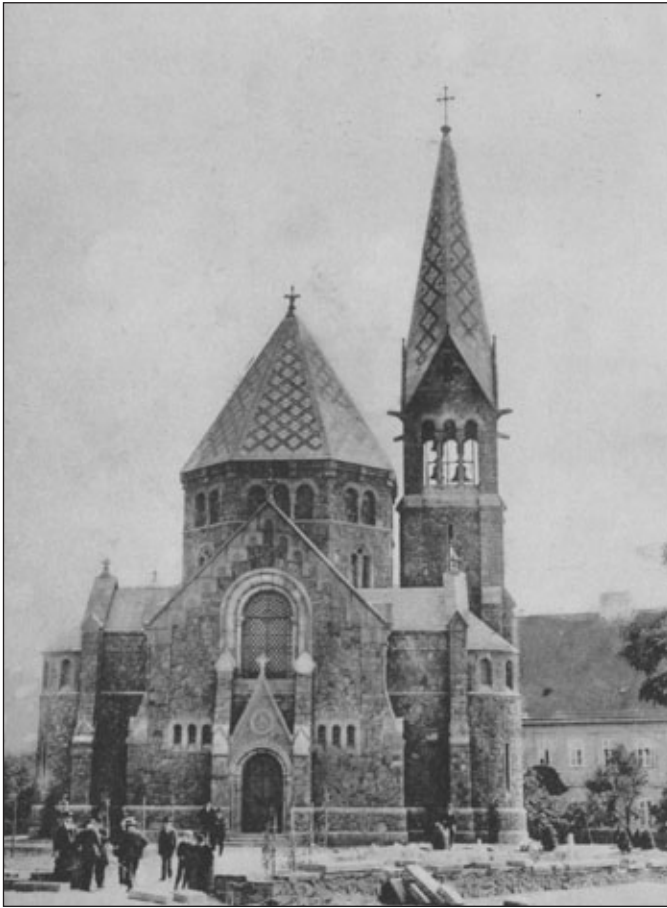
Hornig Károly veszprémi püspök nem csak megépíttette és felszerelte az egyházi liturgia fontos eszközeivel a város és családja számára a Feltámadt Üdvözítőről elnevezett templomot, hanem a fenntartásáról is gondoskodott, és a „*Báró Hornig család temetkezési kápolna alapja*” címmel alapítványt hozott létre, amelynek kezelésével a székeskáptalant bízta meg. 1903. november 7-én a veszprémi székesegyház nagyprépostja átvette és alapítványi okmányában rögzítette a báró Hornig Károly veszprémi püspök által felajánlott, a Feltámadott Üdvözítőről nevezett templom alapítvány javára fordítandó tőkét, amelyet a székeskáptalan alapítványi hivatal gondozására bízott. A templom alapítványa javára Hornig püspök úr 45 000 koronát adományozott, amelynek kamataiból biztosította a templom működését. A templom fenntartására tett tőke 12 000 korona volt, amibe az egyházi liturgikus ruházatok megfelelő ellátottsága is beletartozott. Szentmisékre 15 000 koronát hagyott. A templomi igazgató lelkész javára, a templom anyagi igazgatására 4000 koronát szánt. Az orgonista (kántor) részére 6000 koronát, a sekrestyés részére 4000 koronát, az egyházi ruhák gondozásáért, mosásáért a kórházban működő irgalmas nővérek 4000 korona kamataira tarhattak igényt. A fizetések 1905. január 1-jétől kerültek érvénybe, és utólagos negyedévi részletekben teljesítették.²⁷

A veszprémi püspök családi sírkápolnáját liturgikus eszközökkel és a templom működéséhez szükséges tárgyakkal is ellátta. A templom felszereltségéről és ellátottságáról egy 1917. évben felvett leltárból kaphatunk hiteles betekintést.

Báró Hornig Károly veszprémi püspök által építtetett veszprémi sírkápolna (Feltámadási vagy Károly-templom) 1917. évi leltára:²⁸

1. Alapítványi vagy az alkalmazottak részére 1916. év végén: 43 250 korona (az alapítványi hivatalnál)
2. A kápolna fenntartására szánt alap (kamatai tőkésítendő) 1916. év végén: 17 710 korona 25 fillér (az alapítványi hivatalnál)
3. Folyó kiadások alapja 1916. év végén: 10 179 korona 26 fillér (az alapítványi hivatalnál)

4. Báró Hornig Károly végrendelete értelmében jár még a kápolna fenntartására: 25 000 korona
 5. Az elrekvirált harangok ára (hadi harangalap): 4080 korona 77 fillér
1. Harang a toronyban, 4 db, három hadicélokra rekviráltatott – térítési összeg 3960 korona, 1918-ban az alapítványi főpénztárban elhelyezve.
 2. Orgona, 1 db, a karzaton.
 3. Harmónium, 1 db, a karzaton.
 4. Pad a templomban, 8 db.
 5. Népnak való imazsámoly, 3 db, fából.
 6. Pad a mellékkápolnában, 1 db.
 7. Pad a karzaton, 2 db.
 8. Oltár a templomban, 1 db, fából kereszttel.
 9. Oltár a mellékkápolnában, 1 db, fából, Mária szoborral.
 10. Kánon tábla, 6 db.
 11. Gyertyatartó, 22 db, fémből.
 12. Gyertyatartó, 4 db, fából.
 13. Gyertyatartó a sekrestyében, 1 db, rézből.
 14. Öröklámpa, 2 db, fémből.
 15. Asztalka a főoltárnál, 1 db, az egyházi szer része.
 16. Asztalka a mellékoltárnál, 1 db, az egyházi szer része.
 17. Szenteltvíztartó és asperorium, 1 db, fémből.
 18. Szenteltvíztartó a templomban, 2 db, márványból.
 19. Falépcső a szentségtartóhoz, 2 db.
 20. Hornig-féle imazsámoly, 1 db, díszesen faragott a szentélyben.
 21. Könyvállvány, 1 db, fából.
 22. Gyertyagyújtogató, 1 db.
 23. Hármass oltárcsengettyű, 2 db.
 24. Szekrény a sekrestyében, 1 db, az egyházi ruhák szerelvények részére.
 25. Ruhafogas vasból, 1 db, a sekrestyében.
 26. Szék, 1 db, a sekrestyében.
 27. Vaskályha nagy lámpával, 1 db, petróleum fűtésre.
 28. Csengettyű, 1 db, a sekrestyében.
 29. Oltárszőnyeg, 3 db, egy díszesebb, kettő egyszerűbb.
 30. Szőnyeg, 1 db, a sekrestyében.
 31. Kézmosó állvány, 1 db, fából, réztartállyal.
 32. Imazsámoly új, 1 db, a sekrestyében.
 33. Imazsámoly, 1 db, a templomban litániákhoz.
 34. Füstölő, 1 db.
 35. Tömjéntartó, 1 db.
 36. Kehely, 1 db, ezüstből aranyozva.
 37. Áldozatókehely, 1 db, díszes és cibóriumköpennyel.

A veszprémi Károly-templom.

*Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém megyei helyismereti gyűjteményéből,
1908.*

38. Szentségtartó, 1 db.
39. Pacificale, 1 db, ezüstözött.
40. Feszület fából, 1 db, a sekrestyében.
41. Feszület fémből, 1 db, a Mária-kápolnában.
42. Ostyatartó, 1 db, üvegből.
43. Kézmosó az oltáron, 1 db, üvegből.
44. Ampolna, 4 db, üvegből.
45. Tálca, 2 db, egy üvegből, egy fémből.
46. Fehér miseruha, 3 db, két díszes.
47. Vörös miseruha, 3 db, két díszes.

48. Viola miseruha, 1 db.
49. Zöld miseruha, 1 db.
50. Fekete miseruha, 1 db.
51. Fehér pluviale, 1 db.
52. Fehér stóla, 2 db, egy díszes a litániákhoz, egy egyszerű.
53. Fehér-viola stóla, 1 db.
54. Alba, 5 db, három díszesebb, kettő egyszerűbb.
55. Cingulum, 3 db.
56. Vállkendő, 15 db.
57. Kehelykendő, 50 db.
58. Palla, 7 db.
59. Korporálé, 9 db.
60. Kéztörülőkendő (hosszú), 6 db, a sekrestyei lavabóhoz.
61. Kéztörölő (kicsi), 25 db.
62. Karing, 4 db, egy egyszerű, egy közepes, kettő díszes.
63. Viaszkos oltárterítő, 2 db.
64. Alsóoltárterítő, 3 db.
65. Felsőoltárterítő, 8 db.
66. Sekrestyei asztalterítő, 4 db.
67. Porvédő oltárterítő, 4 db.
68. Áldozási-terítő, 2 db.
69. Asztalka terítő, 4 db.
70. Könyvvállvány terítő, 5 db, különböző színekben.
71. Antependium, 1 db, díszes hímzéssel.
72. Antependium a szentségkítétnél, 1 db, díszes hímzéssel.
73. Szentségtartó alá való corporálé, 4 db.
74. Velum, 1 db.
75. Piros ministránsruha, 2 db.
76. Viola ministránsruha, 2 db.
77. Fekete ministránsruha, 2 db.
78. Ministráns ing, 6 db.
79. Quadratus, 3 db, egy fekete, kettő viola.
80. Miskönyv, 1 db.
81. Miskönyv a gyászmisékhez, 1 db.
82. Evangéliumos könyv, 1 db.
83. Rendkívüli ájtatosságok könyve, 1 db, kötött.
84. Rituale Rom. Veszprém, 1 db.
85. Zászló, 2 db, egy nemzeti, egy fekete.
86. Szalmagyékény (nagy), 3 db.
87. Lábtörölő, 2 db, vasból.
88. Öntözőtömlő a szükséges vasakkal és öntözővel, 12 méter hosszú, 1 db.

Megjegyzendő, hogy időközben egy portakarót a templomból elloptak. Veszprém 1920. dec. 30.

Monstranciát és ciboriumot éjjeli betörés alkalmából elloptak. Veszprém, 1921. jan. 23.

A Károly-templom lelkipásztorának kinevezése és elmozdítása a mindenkori veszprémi püspök, széküresedés esetén a káptalani helyettes jogkörébe tartozott a következő kitételrel: veszprémi egyházmegyes, kifogástalan életű pap nevezhető ki, akinek ezen állással járó köteleességek teljesítésére egészségi állapota is megfelelő. A templom sírboltjába az alapítón és legközelebbi hozzátartozóin kívül senki sem temetkezhet.²⁹

Az 1929. évi *visitatio canonica parochiae* kötetben leírták, hogy a templom igazgatója (*rector ecclesiae*) a mindenkori püspöki titkár, akinek feladata a templom anyagi ügyeinek intézése, és a napi istentiszteletet elvégzése.³⁰

Hornig Károly veszprémi püspök 1912. május 19-én Budapesten megírt végrendeletében is megemlékezett az általa építtetett veszprémi családi sírkápolnáról. Hornig bíboros 25 000 koronát hagyott a templom fenntartási költségeire, temetését és földi maradványainak elhelyezését is itt kívánta egy egyszerű vaskoporsóban.³¹

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

VÉL = Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár,

VÉL I.1.44.a

VÉL I.1.4.d.1. 17 d.

VÉL *Visitatio canonica parochiae* Veszprém I.1.8. 129. kötet

VH = Veszprémi Hírlap

VH 1903. febr. 15. = *A kórházi templom*, Veszprémi Hírlap, 1903. febr. 15. IX. évf. 7. sz.

VH 1903. aug. 9. = *Alapkő megáldás*, Veszprémi Hírlap, 1903. aug. 9. XI. évf. 32. sz.

VH 1907. okt. 20. = *Kápolnaszentelés*, Veszprémi Hírlap, 1907. okt. 20. XV. évf. 42. sz.

VV = Veszprém vármegye

VV 1904. dec. 4. = *Hírek. Hornig püspök rokonait a Károly-templomba temeti*, Veszprém vármegye, 1904. dec. 4. VII. évf. 75. sz.

ÁDÁM 1907. = Ádám Iván: *Van új templomunk*, Veszprémi Hírlap, 1907. okt. 13. XV. évf. 41. sz.

DORNYAI 1917a. = Dr. Dornyay Béla: *A veszprémi Károly-templom*, Veszprémi Hírlap, 1917. febr. 25. XXV. évf. 8. sz.

DORNYAI 1917b. = Dr. Dornyay Béla: *A veszprémi Károly-templom*, Veszprémi Hírlap, 1917. márc. 4. XXV. évf. 9. sz.

E. TAKÁCS 1964. = E. Takács Margit: Csikász Imre (1884–1914) emlékkiállítás, Veszprém 1964.

MOLNÁR 2001. = Molnár Jánosné: *Hornig Károly, az aranykezű főpap*, Veszprémi 7 Nap, 2001. febr. 16. VII. évf. 7. sz.

MOLNÁR 2007. = Molnár Jánosné: *Százéves a Károly-templom*, Veszprémi 7 Nap, 2007. okt. 5. XIII. évf. 40. sz.

A veszprémi Károly-templom belseje

A veszprémi Károly-templom belső tere.

MNL VeML, XV.81.a, Veszprémi Kaleidoszkóp, Rózsa Tamás gyűjtéséből

JEGYZETEK

¹ A templomot építtető püspökről – báró Hornig Károlyról – nevezték el így a hívek.

² MOLNÁR 2001, 8.

³ VH 1903. febr. 15., 1.

⁴ VÉL I.1.44.a, 3513/1907. A Károly-templom alapító oklevelében van feljegyezve.

⁵ VH 1903. aug. 9., 4. Az okmány a következőt tartalmazza: „Ezen templomot építtette nagyméltóságú és főtisztelendő báró Hornig Károly, valóságos belső titkos tanácsos, veszprémi megyés püspök úr 1903. évben, püspökségének 15-ik esztendejében. A templom alatti sírbolt a püspök úr szüleinek és legközelebbi rokonainak nyughelyéül készíttetett s oda óhajt temettetni a püspök úr is. A templomot és kriptát tervezte Kesselbauer Ágoston városi építésmérnök s az építést ugyanannak és Rainprecht Antal püspöki jószágkormányzóának, a Ferencz József-rend lovagjának felügyelete alatt Horváth Sándor veszprémi építőmester eszközölte. A veszprémi székeskáptalan nagyprépostja az időben Kemenes Ferencz, Veszprém vármegye alispánja Kolossváry József, Veszprém város polgármestere Szeglethy György és a kórház igazgatója dr. Csolnoky Ferencz volt. E templom alapját felszentelte ngos. és főtiszt. dr. Rada István székesegyházi kanonok. 1903. évi augusztus hó 5-ik napján.”

⁶ VÉL, I.1.44.a, 3513/1907.

- ⁷ Szeglethy György, (Devecser, 1854. április 20.–Veszprém, 1910. május 19.) jogász, Veszprém város polgármestere. Jogi tanulmányok befejezése után Pápán rendőrfogalmazó. 1884-ben a vármegyéhez került: árvaszéki jegyző, 1893-tól árvaszéki ülnök. 1899 és 1910 között Veszprém város polgármestere. Ebben az időszakban épült a balatoni vasút, a városban a postapalota, állami óvodák is létesültek. Rendezték a piacot és néhány utcát, bevezették a villanyvilágítást. A veszprémi Vámosi úti temetőben nyugszik.
- ⁸ VÉL, I.1.44.a, 4284/1903. Hornig Károly köszönettel fogadta a város adakozását az épülő templom javára. Mivel a püspök sírkápolnája építéséhez minden anyagi fedezetet biztosított, így kérte a város vezetőit, hogy ezt az összeget inkább az elhanyagolt, és rossz állapotban levő Szent Anna-kápolna felújítására fordíthassa. A város ezt engedélyezte is.
- ⁹ Hornig Károly veszprémi püspök rokonai földi maradványait 1904. december 2-án szállították Veszprémbe, és másnap – szombaton – helyezték el a családi sírboltba. VV 1904. dec. 4., *Hornig püspök rokonait a Károly-templomba temeti.* Veszprémvármegye, 1904. dec. 4., 4.
- ¹⁰ MOLNÁR 2007. 4.
- ¹¹ 1896-ban XIII. Leó pápa a magyar millennium alkalmából Vaszary Kolos bíboros primás esztergomi érsek kérésére engedélyezte Magyarország részére Magyarok Nagyasszonya ünnepét. Az ünnepet először október második vasárnapján tartották, majd X. Piusz pápa áttette október 8-ra. A II. vatikáni zsinat után a Magyar Püspöki Kar szeptember 12-re módosította az időpontot, de 1984-től ismét október 8-án ünnepli a katolikus egyház.
- ¹² VH 1907. okt. 20., 2.
- ¹³ MOLNÁR 2007. 4.
- ¹⁴ A városi közkórház előtti tér háromszög alakja, valamint a balatonfüredi országút és a kórház épületének találkozása fontos tervezési alapként szerepelt a Kesselbauer-féle tervben, így eleve kizárta a román stílusú hosszahajós megoldást.
- ¹⁵ DORNYAI 1917. 2.
- ¹⁶ DORNYAI 1917. 2.
- ¹⁷ Csikász Imre (1884–1914) 1912 végén Budapestre költözik. Két átmeneti műterme után (Andrássy út, Aradi utca) a Százados úti Művésztelep lakója lesz, itt volt utolsó műterme is. Itt készítette el Hornig Károly veszprémi püspök megbízására a veszprémi Feltámadt Üdvöztetőről elnevezett templom márvány kapuzatának tervezetét. Ribó Zoltán szerint a kaput 1913 nyarán maga Csikász faragta márványba. E. TAKÁCS MARGIT 1964. 34.
- ¹⁸ DORNYAI 1917a. 2–3.
- ¹⁹ ÁDÁM 1907. 2.; DORNYAI 1917a. 3.
- ²⁰ DORNYAI 1917a. 3.
- ²¹ DORNYAI 1917b. 1.
- ²² DORNYAI 1917b. 1.
- ²³ ÁDÁM 1907. 2.; DORNYAI 1917b. 1–2.
- ²⁴ Steiner Rudolf végezte a püspöki rezidencia dísztermében és kápolnájában a Maulberts-féle freskók restaurálását.
- ²⁵ DORNYAI 1917b. 2.
- ²⁶ DORNYAI 1917b. 2.
- ²⁷ VÉL I.1.44.a. 4825/1907.
- ²⁸ VÉL I.1.4.d.1. 17 d.
- ²⁹ VÉL I.1.44.a. 4825/1907.
- ³⁰ VÉL Visitatio canonica parochiae Veszprém I.1.8. 129. kötet
- ³¹ VÉL I.1.44.a, báró Hornig Károly veszprémi püspök végrendelete.

A veszprémi Egyházmegyei Könyvnyomda

KARLINSZKY BALÁZS

A 19–20. SZÁZAD FORDULÓJÁN MAJD’ HÁROM ÉVTIZEDEN KERESZTÜL báró Hornig Károly irányította a veszprémi római katolikus püspökséget (1888–1917). Ez az időszak egybeesett az Osztrák–Magyar Monarchia aranykorával. Szimbolikus, hogy 1916. december 30-án az utolsó magyar király, IV. Károly koronázása alkalmával Hornig élt utoljára a veszprémi püspökök ősi előjogával: Zita hercegnőt az ekkor hetvenhat éves bíboros-püspök koronázta magyar királynévá. A világháború végét azonban már nem élte meg: 1917. február 9-én nagybőjti körlevelén dolgozva hunyt el. A püspök halála pedig egyúttal egy korszak lezárását jelentette.

Tanult ember lévén Hornig Károly sokra tartotta a kultúrát és az abban tevékenykedőket. Több új iskolát építtetett, a régieket renováltatta, új tantermeket emeltetett és rendezte a tanítók fizetését. Az egyháztörténelmet különösen kedvelte. Költségén folytatott kutatásokat a Vatikánban egyházmegyéje később történészként is jegyzett papja, Lukcsics József. Évtizednyi munkájának (1896–1907) eredménye a máig példamutató gondossággal megjelentetett *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*, a veszprémi püspökség római okmánytára. Az egyháztörténelemmel Hornig maga is foglalkozott: 1903-ban kiadta a nagy elődnek tekintett, az ugyancsak határozottságáról és céltudatosságáról ismert Padányi Biró Márton püspök naplóját, majd szerkesztette székvárosa, Veszprém múltját és jelenét tárgyaló kiadványt. A könyveket nemcsak írta, hanem bibliofilként gyűjtötte is: tudatosan fejlesztette könyvtárát, amely kb. 17 000 kötetre rúgott. Célzatosan tartott fenn kapcsolatokat hazai és külföldi könyvkereskedésekkel, aukciós házakkal, amelyeknek járatta katalógusait. Emellett gyűjtötte a könyvritkaságokat, gondja volt a vesprimiensiak (veszprémi szerző által írt vagy Veszprémben megjelent, vagy Veszprémről szóló könyvek), illetve a veszprémi egyházmegye papsága alkotásainak beszerzésére. Felismerte a sajtó jelentőségét. Még esztergomi kanonokként szerkesztette a *Religo* című folyóiratot, később pedig a *Magyar Kultúra* lapnak viselte nyomdai költségeit. Veszprémben 1894-ben létrehozta az Egyházmegyei Könyvnyomdát, 1898-ban pedig az egyházmegye közlönyeként indította újra a városi hetilapot, a *Veszprémi Hírlapot*. Megbecsülte a tollforgató papokat, de a művészetek terén jeleskedő civileket is támogatta. Csikász Imre szobrász, Szoldatits Ferenc festő gyakran élvezték

mecénási bőkezűségét. A korabeli mondás szerint pénzének nem szolgálja, hanem ura volt.¹

* * *

Az Egyházmegyei Könyvnyomda működésének történetéről eddig három rövidebb összegzés készült. Kronológiai sorrendben az első Szegleti Ildikó Veszprém megye nyomdászatának hat évtizedéről írt monográfiája, amely az egyes nyomdák működésének rövid vázlatával és az általuk megjelentetett sajtótermékek bibliográfiájával ismerteti meg az olvasót. A kötethez készített bevezető tanulmányban a dualista korszak sajtótörténeti áttekintése olvasható. Ennek fontos, jelen írás szempontjából is lényeges megállapítása, hogy az 1890-es évektől a könyvkiadás terén megmutatkozó fokozottabb jelenléttel a katolikus és a protestáns egyházak is részt vettek a politikai és kulturális életről való véleményformálásban. Ez praktikusán azt jelentette, hogy a püspöki székhelyeken egyházmegyei fenntartásban működő nyomdák létesültek, így többek között olyan dunántúli városokban, mint Győr, Pécs, Székesfehérvár és Szombathely.² A Hornig Károly püspök által 1894-ben útjára indított veszprémi nyomda is e sorba illeszkedett.

A püspöknek a nyomda megalapításához kapcsolódó nyilvánvaló politikai célkitűzéseire a nyomda történetét másodszer összefoglaló Bándi László hívta fel a figyelmet. A Veszprém városi sajtótörténetről közvetlenül a rendszerváltás előtt megjelent munkában kibővítette és érdekes illusztrációkkal gazdagította Szegleti adatait, azonban a kötet ismeretterjesztő-jellegéből adódóan sajnos adós maradt információinak hivatkozásaival.³

A kettejük munkája révén körvonalazódó nyomdatörténet közös megállapításait Molnár Jánosné foglalta össze a Magyar Katolikus Lexikon hasábjain, kibővítve azokat a Veszprémi Hírlapból az üzemre vonatkozóan általa gyűjtött híradásokkal.⁴ A három szerző kutatásai alapján ismertté vált, hogy a nyomdaigazgatók mindenkor egyházi személyek voltak; a nyomda előbb a mai veszprémi városháza alagsorában működött – az egykori székeskáptalani Alapítványi Pénztár épületében –, majd 1936-ban saját ingatlanra tett szert a korabeli Gizella, a mai Szabadság téren, a későbbi Napló-székház telkén álló épületben. 1922-ben a nyomda könyv- és papírkereskedéssel bővítette profilját, legfontosabb megrendelője pedig a veszprémi püspökség, illetve intézményei és plébániai voltak. Az üzemet 1949-ben államosították.

Az Egyházmegyei Könyvnyomda működésének történetét az eddig ismert momentumok esetleges pontosításán túl további szempontokból is érdekes megvizsgálni. Figyelmet érdemel például az, hogy vajon az alapító Hornig püspök céljai és szándékai mennyiben valósultak meg az üzem alig félévszázados működése során. Itt a politikai-kulturális megfontolások, a személyzeti döntések és a gazdasági-finan-

ciális kérdések nézőpontjából szükséges közelíteni a nyomda történetéhez. Mindezekon túl az üzem működésére vonatkozó levéltári vizsgálódás során előkerülő eddig nem ismert információk újabb adalékokkal gazdagíthatják Veszprém és a veszprémi püspökség történetét.

A nyomda megalapítása

A veszprémi kötődésekkel is rendelkező, a 19. század végén Székesfehérvárott élő nyomdászcsalád feje, Számmer Imre 1894. március 13-án nyitott nyomdát Veszprémben. Célja feltehetően az volt, hogy az irodalom és színház iránt a családi nyomdász-hagyományoknál nagyobb érdeklődést mutató fiát, ifj. Számmer Imrét rávegye arra, hogy a familia tradícióit folytassa.⁵ Az üzem a veszprémi Horgos utcában kezdte meg működését, azonban vezetésében alig három hónap elteltével tulajdonosváltás következett be. Id. Számmer Imre váratlan súlyos betegsége, majd június 13-án bekövetkezett halála⁶ után fia a veszprémi püspökségnek adta el az üzemet. Az adásvétel pontos dátuma nem ismert; Hornig Károly püspök azonban a városi közgyűlés 1894. június 11-i ülésén iparengedélyt kért a felszerelt nyomda és Scherer István karkáplán-üzletvezető számára.⁷ Két héttel később, június 30-án pedig már itt nyomták a Veszprémi Hírlapot, s az ugyancsak e napi dátummal megjelenő püspöki körlevél is a nyomda megvásárlásáról számolt be.⁸ Az üzem vételára 7000 forint volt, amelyet a székeskáptalan beleegyezésével a püspökség törzsvagyonának terhére felvett kölcsönből teljesített a vásárlást kezdeményező Hornig Károly püspök.⁹ Azzal, hogy a nyomdát az egyházmegye tulajdonába vette, több, egymással összefüggő célt kívánt megvalósítani. Vegyük ezeket sorra!

Hornig Károly kulturális célkitűzései

A püspök legkézenfekvőbb szándéka az volt, hogy az üzem a püspökség valamennyi intézménye számára a szükséges időben és megfelelő mennyiségben állítson elő nyomtatványokat, könyveket és egyéb sajtótermékeket. Ezek az egyházigazgatási kiadványoktól (anyakönyvi ívek és kivonatok, költségvetések-számadások, gyászjelentések, vagyonkezelési utasítások stb.) kezdve az egyházmegyei és szerzetesrendi iskolai értesítőkön és más tanügyi kiadványokon keresztül a püspöki-pápai körlevelekig a püspökség és intézményei működéséhez szükséges nyomdatermékek teljes palettáját lefedték. Ezen túlmenően szépirodalmi munkák – közöttük jelentős számban a katolikus legényegyletek színjátszó körei számára készített színművek –, beszédek, imák, hit- és erkölcsstani művek, továbbá köz-, egyház- és irodalomtörté-

neti munkák voltak. 1894 és 1920 között csaknem négyszáz nyomdaterméket állított elő a nyomda, ezzel a Dunántúl negyedik legtöbb kiadványt kibocsátó üzemének számított.¹⁰

Nyomdák birtoklása révén a közgondolkodás formálásának további eszköze a hírlapkiadás volt. Az Egyházmegyei Könyvnyomda által megjelentetett Veszprémi Hírlap már a nyomda indulásától fogva az intézmény egyik kiemelkedő jelentőségű terméke volt, bár az első néhány év alatt többször változott a lap profilja.¹¹ Az átmeneti évek után aztán 1898-tól Hornig püspök a Veszprémi Hírlapot az egyházmegye hivatalos közlönyévé tette, s ettől kezdődően jellege a lap megszűnéséig, 1944-ig változatlan maradt: katolikus világnézeti alapon álló hetilapként jelent meg.

Wohlmuth Imre nyomdaigazgató kezdeményezésére 1922 márciusában nyílt meg az Egyházmegye Nyomda könyvesboltja. Az üzem neve ezután Egyházmegyei Könyvnyomda, Könyv- és Papírkereskedés lett. Ezzel megvalósulhatott az alapító elképzelése: nemcsak megfelelőnek gondolt témájú kiadványokkal látták el az olvasóközönséget és a nyomdatermékeket megrendelő egyházmegyei hivatalokat, hanem a püspökség a könyvterjesztés aktív résztvevőjeként alakította a közvéleményt is. A könyvkereskedés a belváros központi helyén nyitotta meg kapuit: a Korona szálló épületében bérelt bolthelyiséget.¹²

A nyomdaigazgatók személye

A nyomdát működése fél évszázada alatt mindenkor az egyházmegye egy felszentelt papja vezette. Az 1894 és 1949 közötti ötvenöt év során tizenhat személy irányította az üzemet, ami átlagosan alig valamivel több, mint három esztendőt jelentett. Ez az egy főre jutó rövid időszak ellentmondani látszik egy termelési egység gazdasági szempontokat figyelembe vevő működtetése kívánalmának. A nyomda ennek ellenére mégis jól teljesített, s ennek magyarázata részben az lehet, hogy alkalmas, talpraesett és válogatott személyek kerültek élére. Lássuk a nyomdaigazgatók sorát!¹³

Scherer István: 1894. júl. 2.¹⁴ – 1896. nov. 27.¹⁵, életkora a kinevezéskor: 35.

Serman Antal: 1896. nov. 27. – 1901. máj. 1.¹⁶, életkora a kinevezéskor: 35.

Szántó László József: 1901. máj. 1. – 1907. jan. 1.¹⁷, életkora a kinevezéskor: 36.

Czigány (Zágor) Pál Károly: 1907. jan. 1. – 1908. febr. 23.¹⁸, életkora a kinevezéskor: 32.

Wimmer Károly:¹⁹ 1908. febr. 23. – 1914. aug. 18.²⁰, életkora a kinevezéskor: 30.

Szlabey Dezső: 1914. aug. 18. – 1917. jún. 1.²¹, életkora a kinevezéskor: 32.

Lukacsics Imre: 1917. jún. 1 – 1917. aug. 3.²², életkora a kinevezéskor: 34.

Kovács József: 1917. aug. 3. – 1920. júl. 13. előtt²³, életkora a kinevezéskor: 29.

Wohlmuth Imre: 1920. júl. 13. előtt – 1925. febr. 24.²⁴, életkora a kinevezéskor: 29.

Ravasz István: 1925. febr. 24. – 1927. szept. 26.²⁵, életkora a kinevezéskor: 31.

Budai Flórián: 1927. szept. 26. – 1928. febr. 20.²⁶, életkora a kinevezéskor: 35.

Kovács István: 1928. febr. 20. – 1933. aug. 31.²⁷, életkora a kinevezéskor: 29.

Hanusz Albin Gyula: 1933. aug. 31. – 1935. nov. 7. előtt²⁸, életkora a kinevezéskor: 32.

Gludovác (1941-től: Gergely) József: 1935. nov. 7. előtt – 1943. aug. 26.²⁹, életkora a kinevezéskor: 34.

Révai József: 1943. aug. 26. – 1947. aug. 31.³⁰, életkora a kinevezéskor: 26; közben igazgatóság felállítása a nyomda élére: 1945. dec. 1.³¹.

Börzsei János: 1947. aug. 31. – 1949. dec. 28.³², életkora a kinevezéskor: 32.

A kinevezett személyek túlnyomó többsége esetében közös, hogy szinte valamennyien a veszprémi székesegyházban működő fiatal karpapok közül kerültek ki. A karpapok vagy karkáplánok a székesegyházi liturgiában történő segédkezés megtisztelő feladatát végezték. A 19. század folyamán alakult ki az egyházmegyében a tipikusnak tekinthető papi életpálya, amely a következőképp alakult: a papnövendékeket tanulmányaik végeztével, huszonöt éves koruk körül szentelték pappá. Az 1800-as évek első felében még jellemzően évtizedes, a későbbiekben pedig a paphiány megszűnésével akár másfél-két évtizedes káplánkodás után nyertek plébánosi kinevezést egy – gyakran szülőhelyük környéki – faluba. A székesegyházi személyzetet a frissen pappá szentelt növendékek legkiválóbb tagjai alkották, összesen négy fő. Káplánként ők társaikkal ellentétben azonban nem vidéki plébániákon szereztek tapasztalatot későbbi pályafutásukhoz, hanem a püspöki központban maradtak, és szoros kapcsolatot áptak mind a püspök mellett dolgozó aulistákkal, mind a székesegyház működésében fontos szerepet játszó székeskáptalan tagjaival, a kanonokokkal. Kapcsolataik, felkészültségük és várbeli gyakorlatuk a későbbiekben azt eredményezte, hogy nagyobb települések, városok, több esetben püspöki vagy székeskáptalani birtokközpontok plébánosai lettek, vagy más egyházmegyei hivatalokat tölthettek be.³³ Későbbi pályafutásuk alapján a nyomdaüzem vezetése kiváló gyakorlóterepnek bizonyult azon személyek számára, akiket a püspökség központjában hosszabb távon, későbbi jelentős feladatra szándékoztak kinevezni. A munka gazdasági szakértelmet, nyelvi pontosságot és vezetői erényeket kívánt, egyúttal világi és egyházi személyekkel való kapcsolatépítésre is megfelelő kereteket teremtett, nem mellékesen pedig megfelelő súlyú felelősséggel járt.

A nyomdaigazgatók többsége egyúttal a székesegyházi karkáplánok előjárója, az alkántor, vagyis régies nevén a *succentor* volt. A succentori és nyomdaigazgatói kinevezést általában egyetlen közös dokumentum foglalta magában. Az alkántor fel-

adata eszerint a székesegyházi kórus vezetése, illetve a székesegyházi személyzet (díszítők, zenészek, takarítók) munkájának felügyelete volt. Gondot kellett fordítania a sekrestyében őrzött liturgikus ruhák rendben tartására, az oltárok és a templom tisztántartására és gondozására. Kötelességei közé tartozott még a ministránsok segítése-instruálása, illetve a harangozások idejének pontos betartatása. Engedelmességgel tartozott a székesegyházi kanonokok felé, utasításaitat be kellett tartania és tartatnia.³⁴

A succentori kinevezéssel párhuzamosan a megbízottak a nyomdaigazgatói feladatokat is megkapták. A kinevező okmányok kevésbé részletesen taglalták ezt, inkább általánosságokra szorítkoztak: „legyen körültekintő és éber [...], pontosan nézzen utána mindennek” stb. Mivel Hornig Károly még az első nyomdaigazgatót megbízta az üzem ügyrendjének és az azt irányító vezető munkakörének kidolgozásával, így nem volt szükség ezek pontos körülírására. Scherer István távozásakor – ő épp a káptalan nagyberényi birtokközpontjának plébániáját nyerte el – nyújtotta be a tizenhét pontba szedett „Igazgatói teendőket” főpásztorának és egyúttal kinevezendő utódának.³⁵ E pontok lényegében teljes hatáskörrel ruházták fel az üzemet irányító személyt: pénzügyekben és személyzeti kérdésekben szabadon dönthetett, képviselhetette a nyomdát külső személyek irányába vagy bírósági ügyekben. Mint korrektor és revizor felelős volt továbbá a megjelenő nyomdatermékek minőségéért és tartalmáért, valamint a Veszprémi Hírlap bevételeiért. Az éves nyomdai forgalomról számadást tartozott készíteni, és jogában állt a kintlévőségeket behajtatni. Tekintettel arra, hogy a nyomdaigazgatók panaszai szerint általában a plébániák maradtak el a különböző nyomtatványok és kiadványok árával, ez figyelemre méltó jogosítványnak számított egy pályáját kezdő egyházmegyes pap kezében.

A felsoroltak közül mindössze három személy akadt, aki nem töltötte be a succentor munkakörét a nyomda irányításával együtt. Szántó László volt az első, aki egyúttal a legidősebb volt az üzem irányítását elnyerők közül: harminchat évesen kapta kinevezését. A megbízatás kifejezetten anyagi helyzetét volt hivatott javítani, mivel édesapja korai halála miatt édesanyja és beteg nővérének eltartása rá hárult.³⁶

Gludovác József és Börzsei János kinevezésénél már más szempontok játszottak szerepet. Előbbi hitoktató volt az angolkisasszonyok intézeténél, illetve 1933-tól a Veszprémi Hírlap főszerkesztőjeként működött, míg utóbbi gazdasági szakembernek számított: 1945-ben gondnoka volt a háború után kifosztott szemináriumnak, majd előbb számvevő, 1947-ben pedig az egyházmegye főszámvevője lett. A nyomda a könyvkereskedéssel történő bővülés révén egyre inkább megkívánta volna, hogy hosszabb távú kinevezéssel bíró és professzionális szakember vezesse. Az igazgatóváltások alkalmával kiküldött megbízottak 1927-től több alkalommal jelezték, hogy „egy ilyen nagy arányokban fejlődő s nagy értéket képviselő üzem szak-

ismereteket szerzett, állandó, egész embert kíván az igazgatói állásban”.³⁷ 1934-ben Hanusz Albin akkori nyomdaigazgató kezdeményezte a succentori és az üzemezői állás szétválasztását „a felelősségteljes munkakörnek való tökéletes megfelelés” miatt.³⁸ Ekkor már Gludovác József volt a nyomda által kiadott Veszprémi Hírlap főszerkesztője, akinek személye révén a következő évtől elkötelezett szakember került az üzem élére. Az Egyházmegyei Nyomda, Könyv- és Papírkerekedés fejlődése irányítása alatt új lendületet nyert. 1942-ben az egyházmegyén kívülre helyezte érdeklődésének horizontját, amikor megvásárolta a budapesti KERMA Rt. papíráru nagykereskedését, amelynek fejlődését csak a főváros ostroma akasztotta meg.³⁹ Az üzem vezérigazgatójaként Gergely (Gludovác) József egyre több időt töltött távol a püspökség központjától, ezért a veszprémi üzemek irányítására ügyvezető igazgató kinevezése vált szükségessé: 1943-tól Révai József lett a helyettes.

A nyomda és könyvkereskedés irányításában változást a háborút követő inséges idők hoztak. A veszprémi püspöki székből esztergomi primási stallumba kerülő Mindszenty József utáni főpásztor, Bánáss László apostoli kormányzó az 1945. esztendő őszén úgy rendelkezett, hogy a nyomdát ezt követően ne egyetlen személy vezesse. A „vizontagságos időkben” létrehozandó nyomdaigazgatóság tagja lett Hoss József nagyprépost – a székeskáptalan és egyúttal az Alapítványi Hivatal vezetője –, Révai József a nyomda korábbi ügyvezetője, Gergely József, Varga Péter Pál helyettes szemináriumvezető (vicerektor), illetve civilként Vándor Ferenc mérnök. Bánáss felszólította a tagokat, hogy lehetőség szerint hetente ülésessenek, és legalább utólag tájékoztassák a meghozott döntésekről. Az igazgatóság az ügyvezető útján intézkedhetett. Az átalakítás célja az volt, hogy minél szélesebb körű tapasztalattal rendelkező személyek bevonása eredményeképp rövid időn belül nyereségesse váljon a nyomda, s ennek révén a papi nyugdíjintézet és a szeminárium is mielőbb számottevő anyagi támogatást kaphasson.⁴⁰

Gazdasági eredmények

Amikor Hornig Károly megalapította a nyomdát, a politikai-kulturális célkitűzések mellett gazdasági megfontolások is szerepet játszottak döntésében. Az üzem által az egyházmegye szükségleteire megjelentett nyomdatermékek biztos felvevőpiacra számíthatnak, így a vállalkozás sikerre számíthatott. (Bár, mint láttuk, épp a plébániák nem határidőre történő számlakiegyenlítése okozták a nyomda kintlévőségeinek tekintélyes részét.) Az első években a püspök maga vizsgálta meg az éves költségvetéseket és számadásokat, többször megjegyzéseket fűzve a kintlévőségek magas arányához, illetve a beruházások szükségességének indoklását kérte. Személyes gondoskodását jelzi, hogy az első a nyomdaigazgatói kinevezésekhez

minden esetben hozzáfűzte: amennyiben a nyomda a kinevezett vezető jövedelmét nem tudná fedezni, a püspök saját pénzéből egészíti ki azt. Az üzem azonban hamarosan önerőből tudta folytatni tevékenységét, amit mutat, hogy emelkedett az alkalmazottak száma, illetve az igazgató fizetése is évi 800 korona összegben állapodott meg. Rendszeressé vált, hogy az alkalmazottak az éves számadás elfogadása után egy vagy többhavi munkabérüknek megfelelő jutalmat kaptak.⁴¹ Nem okozott fennakadást az üzemnek az sem, amikor a törvényi rendelkezéseknek megfelelően az alkalmazottak kollektív szerződést kaptak vagy béremelési igénnyel léptek fel.⁴²

1922-ben, mint fentebb láttuk, Wohlmuth Imre nyomdaigazgató a nyomdát könyv- és papírkereskedéssel bővítette. Ezzel nagy lépést tett az üzem afelé, hogy a későbbiekben anyagilag valóban hozzájáruljon az egyházmegye központi költségvetéséhez. 1925-ben Wohlmuth távozásakor már tizenhárom alkalmazottat foglalkoztattak.⁴³ Bevételei előbb lehetővé tették, hogy az addig ingyenesen használt, az egyházmegyei Alapítványi Pénztár székházában lévő helyiségiért bérleti díjat fizessen, majd önálló ingatlant vásároljon. (Lásd a következő alfejezetben!) A további dinamikus bővülést jelezte, hogy a könyvkereskedés 1937-ben fiókkereskedést (kölcsonkönyvtárat) nyitott a Veszprémben, a Kossuth utca és Szent Imre utca sarkán, két évvel később pedig egy balatonfüredi kirendeltség nyitásának gondolata fogalmazódott meg.⁴⁴

Ugyancsak 1939-ben került sor arra, hogy a nyomda ténylegesen hozzájáruljon az egyházmegye központi költségvetéséhez. Rott Nándor püspök rendelkezése szerint január elsejétől egy nyugdíjazandó pap javadalmazására 2800 pengőt, egy papnövendék eltartására pedig 800 pengőt tartozott a nyomda fizetni. A szóban forgó összeget két részletben, 1800-1800 pengő befizetésével kellett teljesíteni.⁴⁵ A második világháború után két évvel ismét képesnek ítélték a gyümölcsöző forgalmú üzemet a központi költségvetéshez történő hozzájárulásra: Bánáss püspök 1947. január 13-án évi 300 forint befizetését írta elő a nyomdának.⁴⁶

Intézménytörténeti adalékok

Kovács József nyomdaigazgató az 1919-es évről szóló beszámolója érdekes részleteket nyújt Veszprémnek a Tanácsköztársaság napjai alatti történetéhez. A munkáshatalmat hirdető rezsim tartott a vármegye legnagyobb nyomdájának szervezett munkásaitól, és természetesen azonnal államosítani kívánta az üzemet. A „szocializálás” előkészítése során Kovácsot pozíciójában hagyták, de személyében felelőssé tették az ott megjelenő sajtótermékekért, és egyúttal egy állandó megbízottat jelöltek ki mellé. Az igazgató a nyomdára kirótt papírrekvirálást azzal háraitotta el, hogy nyersanyag híján nem tudnának termelőmunkát folytatni, és így kenyérkereset

nélkül maradnának az üzem munkásai. A küszöbön álló államosítást pedig merész lépéssel előzte meg: személyesen kereste fel a városi direktóriumot, ahol bejelentette, hogy a nyomda munkásai már maguk államosították az üzemet, és őt tették meg újból annak vezetőjévé. Fizetése ugyan csökkent, de ezzel a lépéssel biztosította a nyomda működését és ennek vagyonát a későbbiekre. E lépést azért tehette meg, mert alkalmazottai mindenkor lojálisak igazgatójukhoz. Kovács kiemelte még beszámolójában, hogy a kömmün ellen szervezett tüntetésben a nyomda munkásai is részt vettek.⁴⁷

Kiegészítésre szorul az Egyházmegyei Könyvnyomda többszöri költözködése és a háttérül szolgáló tényezők feltárása. A nyomda kezdetben a Horgos utcabeli ún. Halasi-féle házban, majd 1897. május 1-től a korabeli egyházmegyei Alapítványi Hivatal újonnan felhúzott épületében, a mai városháza tömbjében működött.⁴⁸ Az üzem Hornig püspök jóvoltából közel három évtizeden keresztül ingyenesen használta a rendelkezésére bocsátott helyiségeket, amely helyzeten 1926-ban kívánt változtatni a székeskáptalani tagok felügyelte püspökségi pénzügyintézet. Az Alapítványi Hivatal azért óhajtott megszüntetni az alapító püspök által ajándékképpen biztosított szabad helyiséghasználatot, mivel elmondásuk szerint a háborút követően devalválódott az alaptőkékjük. A nyomda – folytatta a Hivatalt képviselő ügyvéd az érvelest – 1922-től könyvkereskedéssel is bővítette vállalati profilját, és immár „hasznos hajtó üzemmé” fejlődött, amit éppen annak is köszönhet, hogy nem kellett bérleti díjat fizetnie. A felek közötti ellentétet Rott Nándor püspök, méltóságából következően mindkét egyházmegyei üzem fővédnöke simította el. A felek meghallgatása után úgy döntött, hogy méltányosságból elengedi a Hivatal által visszamenőleg követelt házbért, és annak összegét a javasolt évi 2400 pengő helyett 1200 pengőben állapította meg.⁴⁹ A későbbiekben a nyomda vállalta, hogy a házbér összege után járó adó és közüzemi pótlék – amely a megállapított bérösszeg közel felét tette ki – összegét átvállalja a Hivataltól.⁵⁰

A terhek növelésére mutakozó szándék az Alapítványi Hivatal részéről, illetve az üzem bővülése végül lehetővé és egyszersmind sürgetővé tette, hogy az intézmény saját tulajdonú ingatlanba költözzön. E lépéssel a nyomda és a könyvkereskedés által a használt helyiségekért fizetett bérösszegtől is mentesültek. A nyomda esetében ez kb. évi 2000, míg a könyvkereskedés számára pedig évi 3500 pengőt jelentett.⁵¹ Az ingatlanszerzésre Gludovác József igazgatósága elején került sor: az 1935. december 24-én kelt szerződéssel az egyházmegyei könyvnyomda megvásárolta a Gizella tér 2. sz. alatti épületet, amelyre Rott püspök jóváhagyásával 20.000 pengős hitelt vettek fel az Alapítványi Hivataltól.⁵² Az épületet a következő év tavaszán-nyarán az üzem céljainak megfelelően átalakították és kirakattal látták el, majd 1936 augusztusának közepén a nyomda és a könyvkereskedés, illetve a Veszprémi Hírlap szerkesztősége is ide költözött.⁵³ Az új tulajdonos a későbbiekben további

kisebb átalakításokat végeztetett az épületen: 1938-ban raktárt és mellékhelyiséget, 1940-ben egyszobás lakást és üzemi helységeket, 1942-ben óvóhelyet alakítottak ki az ingatlanban.⁵⁴

A háborús front áthaladását sikeresen vészelte át a nyomda épülete, azonban a szovjet bevonulást (márc. 23.) követő második éjszaka – Révai József ügyvezető 1945. május 28-án kelt, szemtanúk beszámolóin alapuló jelentése szerint – orosz katonák okozta tűzben leégett az épület. A nyomda raktárait hadizsákmányként már korábban lefoglalták és a nyomdagépek közül kettőt elszállítottak, a mozdítható értékeket pedig Révai korábban biztonságba helyezte. A tűzvész ellenére a raktárak felszabadulásával a nyomda ideiglenesen bérelt helyiségekben meg tudná kezdeni a termelést, a könyvkereskedési részleg pedig az árusítást.⁵⁵

Láttuk, hogy az újrakezdés sikeres volt, és 1947-ben már arra nyílt lehetőség, hogy a két szomszédos telket és a rajta álló romos épületet is megvásárolja az üzem. A Gizella tér 1. és 3. számú házak 20-20.000 forintért kerültek 1947 tavaszán a nyomda tulajdonába.⁵⁶ Nem sokáig örvendhettek azonban a beruházásokkal megnyíló távlatoknak. 1949 őszén Badalik Bertalan püspök értesült arról a jogszabálytervezetről, amely a nyomda államosításával fenyegetett. Megbízta ezért a püspökség jogtanácsosát, Moldoványi Jenőt, hogy a három ingatlanra vonatkozóan szerkesszen ajándékozási szerződést, amellyel azokat az egyházmegyei szeminárium számára adják át. Az ajándékozást a veszprémi járásbíróság december 29-én fogadta be.⁵⁷ Az államosítást elrendelő 1949. évi 20. törvényerejű rendeletet azonban egy nappal korábban, december 28-án lépett hatályba... Nem volt a továbbiakban akadálya tehát annak a városi mérnöki hivatali bejegyzés megvalósításának, amely a Gizella tér 1–4. sz. alatti épületek lebontásáról rendelkezett.⁵⁸

* * *

Az Egyházmegyei Könyvnyomda a veszprémi püspökség fontos intézménye volt. Nyomdatermékei révén az egyházmegye saját szükségleteinek kielégítésén túl aktív kultúraformáló szereppel bírt, és komoly gazdasági eredményeinek köszönhetően jelentősen hozzájárult az egyházmegyei költségvetéshez. A nyomdát igazgató, pályájuk elején álló és sokra hivatott papok számára az üzem vezetése megfelelő gyakorló terepnek bizonyult, ahol „szem előtt”, de mégis saját hatáskörben és felelősséggel hozhattak döntéseket. Az Egyházmegyei Könyvnyomda létezése fél évszázada alatt Veszprém meghatározó kulturális vállalkozása volt.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- MNL VeML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém
 V.172.a. = Mezővárosok, rendezett tanácsú, illetve megyei városok, községek, Veszprém város Tanácsának iratai, Tanácsülési jegyzőkönyvek.
 V.173.b. = Mezővárosok, rendezett tanácsú, illetve megyei városok, községek, Veszprém város polgármesterének iratai, Általános iratok.
 V.177. = Mezővárosok, rendezett tanácsú, illetve megyei városok, községek, Veszprém város Mérnöki Hivatalának iratai.
- VÉL = Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprém
 I.1.2. = Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Litterae Circulares.
 I.1.8. = Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Visitationes canonicae.
 I.1.44.a. = Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta dioecessana, Iktatott iratok.
- BÁNDI 1989. = BÁNDI László: *A veszprémi nyomdászat két évszázada*. Veszprém, 1989.
 BARANYA 2004. = BARANYA Péter: A bibliofil Hornig Károly. *Studia Wesprimiensia* 6 (2004) 121–126.
 FRIGYIK 2003. = FRIGYIK Katalin: *Typis Számmerianis. A Számmer nyomdászcsalád története és a nyomtatványok bibliográfiája 1794–1920. 1. kötet. A család története*. Székesfehérvár, 2003. (A Szent István Király Múzeum Közleményei 38.)
 GÁRDONYI 2010. = GÁRDONYI Máté: Huszadik századi kihívások, pasztorációs útkeresés a veszprémi egyházmegyében. In: HERMANN István – KARLINSZKY Balázs (szerk.): *Megyetörténet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*. Veszprém, 2010. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 22. / A veszprémi egyházmegye múltjából 22.) 275–297.
 GUTHEIL 1920. = GUTHEIL Jenő: *A kommunisták uralma Veszprémben*. Veszprém, 1920.
 HERMANN 2004. = HERMANN István: Hornig Károly és a veszprémi püspökség római oklevéltára. *Studia Wesprimiensia* 6 (2004) 117–120.
 HUCHTHAUSEN 1995. = HUCHTHAUSEN Lajos: *Bilingvérezések. Történetek a veszprémi egyházmegye XX. századi életéből*. Balatonkiliti–Veszprém, 1995–2009. (A veszprémi egyházmegye múltjából 21.)
 KARLINSZKY 2011. = KARLINSZKY Balázs: Hornig Károly, a mecénás: A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára. In: KARLINSZKY Balázs – VARGA Tibor László (szerk.): *Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újraszentelésének tiszteletére*. Veszprém, 2011. (A veszprémi egyházmegye múltjából 23.) 139–152.
 MOLNÁR 2010. = MOLNÁR Jánosné: Veszprém Egyházmegyei Könyvnyomda. In: Diós István (főszerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XV*. Budapest, 2010. 106.
 NAGY 2013. = NAGY Szabolcs: A „klerikális rakció” egy fészke a kommün alatt. A Tanácsköztársaság Veszprémében. In: NAGY Szabolcs (szerk.): *Vörös és fehér. A vörös és fehér uralom hátszaga – 1919 vidéken*. Veszprém, 2013. (A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára Kiadványai 30.) 9–24.
 Névtár 1975. = *A veszprémi egyházmegye papságának névtára 1975*. Veszprém, 1975.
 PFEIFFER 1987. = PFEIFFER János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae VIII.)
 RAJCSI 2004 = RAJCSI Pál: Báró Hornig Károly veszprémi püspök. *Studia Wesprimiensia* 6 (2004) 111–116.
 SZEGLETI 1978. = SZEGLETI Ildikó: *Veszprém megye nyomdászata 1860–1920*. Veszprém, 1978. (Közművelődési Kiskönyvtár 3.)

VARGA 2015. = VARGA Tibor László (szerk.): *Folytonos fegyverropogás közepette. Források a veszprémi egyházmegye második világháborús veszteségeiről I.* Veszprém, 2015.

JEGYZETEK

- ¹ Életére: BARANYA 2004., GÁRDONYI 2010., HERMANN 2004., HUCHTHAUSEN 1995–2009. 15–18, KARLINSZKY 2011., Névtár 1975., PFEIFFER 1987. 25–28., RAJCSI 2004.
- ² SZEGLÉTI 1978. 12–13.
- ³ BÁNDI 1989. 67–76.
- ⁴ MOLNÁR 2010. 106.
- ⁵ Éppen a nyomda megnyitásának másnapján, március 14-én hallgatták meg ifj. Szammer Imrét Fehérvárott harmadrendű vádlottként egy ügyben. A veszprémi nyomdanyitás kapcsán felmerülhet, hogy az apa szívesebben teremtett volna polgári egzisztenciát fiának a szomszédos megyeszékhelyen. FRIGYIK 2003. 164–165.
- ⁶ FRIGYIK 2003. 158.
- ⁷ MNL VeML V.172.a. 92. kötet 399. o.
- ⁸ VÉL I.1.2. 1894/VI. 48. „Az egyházmegyei alap számára egy a mai igényeknek mindenben megfelelő könyvnyomda szereztetvén be, e nyomdát azzal ajánlom a [isztelen]dő papság jóakaró figyelmébe, hogy a plébánia-hivatalok részére szükséges mindennemű nyomtatványok beszerzése alkalmával a *veszprém-egyházmegyei könyvnyomda* címén működésbe lépett vállalathoz fordulni, s azt esetleges magán nyomtatványaik megrendelésénél is annál inkább igénybe venni szíveskedjenek, mert a nyomda egész jövedelme az egyházmegyei alap számára fog befolyjni...” (Kiemelések az eredetiben – KB.)
- ⁹ VÉL I.1.44.a. 1063/1894. A 4,5%-os kamatra felvett kölcsön kamata évi 315 forint volt, amelyet a nyomdának kellett kigazdálkodnia. A nyomdaigazgató évi fizetése a nyomda éves hasznából a kamat levonása után elért nyereség 15%-a volt kezdetben, tehát a megbízott személy érdekelt volt az üzem fejlesztésében.
- ¹⁰ SZEGLÉTI 1978. 251.
- ¹¹ A hírlap alapító szerkesztőjéről, Várkonyi Dezsőről lásd PÁKOZDI Éva Szilvia írását a Veszprémi Szemle ugyanezen számában.
- ¹² A könyvkereskedés tervéről így írt a korabeli hírlap: „Egyházmegyei Könyvkereskedés. Az Egyházmegyei Könyvnyomda, mely szép munkáival városunk határára messze túl elismerést vívott ki magának, újabb kezdeményezéshez fog. Több oldalról sürgették már, hogy üzemét könyvkereskedéssel is bővítsé ki és így vegye ki részét a kultúra terjesztésének munkájából ily módon is. *Wohlmuth* nyomdaigazgató a sürgetésnek eleget teendő kibérelte üzlethelyiségül a régi tisztviselő-bolthelyiséget a Korona-szálló épületében. Az üzlet berendezése most folyik, s előreláthatólag néhány napon belül a könyvkereskedés megnyílik. Kapható lesz mindennemű papírnemű és irodaszer, továbbá iskolakönyvek, zeneművek. A könyvpiacra megjelenő minden *jó irányú* irodalmi termék megszerezhető. Április elsejétől kezdődőleg átveszi a budapesti keresztény lapok bizományosságát is. Üzletvezetőnek megnyerték *Fábián* Károlyt, aki hosszabb időn át budapesti nagy cégeknél bő tapasztalatot szerzett, akinek szakavatottsága biztosítéka annak, hogy a vásárló közönség kifogástalan kiszolgálásban részesül. A könyvkereskedés vállalja a külföldön megjelent bármilyen könyv megszerzését.” (Kiemelések az eredetiben – KB.) *Veszprémi Hírlap* 30. évf. 24. sz. (1922. márc. 23.) 2–3.
- ¹³ Az egyes személyek nyomdaigazgatói megbízatása egyetlen kivételtől eltekintve (Lukcsics Imre), Pfeiffer Jánosnak a veszprémi egyházmegye papságáról készített monumentális névtárában is megtalálható. A kinevezések napi dátumai a kinevező okmányokból kerültek kiegészítésre.

- ¹⁴ VÉL I.1.44.a. 1063/1894.
- ¹⁵ VÉL I.1.44.a. 1945/1896.
- ¹⁶ VÉL I.1.44.a. 1365/1901.
- ¹⁷ VÉL I.1.44.a. 4847/1906.
- ¹⁸ VÉL I.1.44.a. 1123/1908. Czigány Pál 1915-ben nevet változtatott, a későbbiekben a Zágor vezetéknévét használta. PFEIFFER 1987. 1100–1101.
- ¹⁹ Pfeiffer történeti névtára szerint 1908-ban Kertész Kálmán is kinevezést nyert a nyomdaigazgatóságra, ezt azonban levéltári forrásokkal nem sikerült alátámasztani. Vö. PFEIFFER 1987. 591.
- ²⁰ VÉL I.1.44.a. 4018/1914.
- ²¹ VÉL I.1.44.a. 2101/1917. Az újonnan kinevezett Lukcsics Imre nyomdaigazgatóságával kapcsolatos adatok kimaradtak a történeti névtárból. PFEIFFER 1987. 685.
- ²² VÉL I.1.44.a. 3087/1917.
- ²³ VÉL I.1.44.a. 3565/1920. A kinevezés dátuma nem ismert; július 13-án történt az üzem átadása az újonnan kinevezett igazgatónak.
- ²⁴ VÉL I.1.44.a. 724/1925.
- ²⁵ VÉL I.1.44.a. 3811/1927.
- ²⁶ VÉL I.1.44.a. 807/1928.
- ²⁷ VÉL I.1.44.a. 3139/1933.
- ²⁸ VÉL I.1.44.a. 4793/1935. A kinevezés korábban történt; november 7-én a Veszprémi Királyi Törvényszék mint cégbíróóság Gludovác Józsefet bejegyezte cégvezetői minőségben, mint cégjegyzési joggal rendelkező személyt.
- ²⁹ VÉL I.1.44.a. 3687/1943. Révai József ügyvezetői kinevezése.
- ³⁰ VÉL I.1.44.a. 2-29/1947. Börzsei János főszámvevő helyettesítési megbízatása.
- ³¹ VÉL I.1.44.a. 3348/1945.
- ³² VÉL I.1.44.a. 9801-7/1949.
- ³³ Börzsei Siófok, majd Ajka plébánosa volt, később esperes, majd a püspökség főszámvevője lett. Budai esperességig emelkedett. Gludovác József a háború után az esztergomi főegyházmegyébe távozva Budapesten lett plébános. Hanusz esperes, majd pápai főesperes volt. Kovács István Alsópáhokon 25, Kovács József Zalabéren 33, Lukcsics Imre Peremartonban 21, Ravasz István Ságvárott ugyancsak 33 évig szolgált plébánosként. Révai József Marcali plébánosa és segédsi főesperes lett. Serman Antal peremartoni plébános és esperes volt, Szántó József szintén esperes lett, és pápai kitüntetést kapott. Szlabey Dezső közel harminc évig igazgatta a veszprémi Davidikumot. Wimmer a pápai tanítónőképző igazgatója volt két évtizeden át, s ő is rendelkezett pápai kitüntetéssel. Wohlmut Imre Siófok plébániáját irányította közel harminc éven keresztül. PFEIFFER 1987. passim.
- ³⁴ A succentori teendők felsorolására lásd például Hanusz Albin kinevezési okmányát: VÉL I.1.44.a. 3139/1933. A feladatok kevésbé részletes összegzése a székesegyház 1929-es egyházlátogatási jegyzőkönyvében található: VÉL I.1.8. tom. 129. 13–14.
- ³⁵ VÉL I.1.44.a. 1945/1896.
- ³⁶ Kérvénye a megürülő nyomdaigazgatói állásért: VÉL I.1.44.a. 927/1901. Nem sokkal később önálló plébániát nyert el Somogyfőménben, amely feltehetően nagyobb jövedelmet biztosított számára. PFEIFFER, 1987. 966.
- ³⁷ Az idézet Szlabey Dezső korábbi nyomdaigazgatótól származik, akit mint az üzem vezetésében tapasztalatot szerzett, Veszprémben szolgáló papot – a Davidikum igazgatója volt 1917–1946 között – több alkalommal bízott meg Rott püspök az üzem átadás-átvételének lebonyolításával. VÉL I.1.44.a. 4531/1927.
- ³⁸ Rott Nándor ekkor ismét Szlabey Dezső véleményét kérte ki azzal kapcsolatban, hogy a nyomdaigazgató mekkora ténylegesen megállapított, egész ember munkáját feltételező jövedelemmel bírhatson. VÉL I.1.44.a. 1395.

- ³⁹ Életére: PFEIFFER 1987. 440. A KERMA ügyvezetője, majd vezérigazgatója lesz: VÉL I.1.44.a. 731/1943., uo. 799/1943., kötelezettségeit meghatározzák (uo. 1509/1943.), lépéseket tesz az Egyházmegyei Könyvnyomda és a KERMA jogi elkülönítésére (uo. 4470/1943., 4967/1943.). Véglegesen csak 1944-ben vált meg veszprémi nyomdaigazgatóságától: uo. 2043/1944. A korábban Kertész Márk tulajdonában álló budapesti vállalkozásnak a veszprémi püspökség tulajdonában történő működésének vizsgálata szétfeszítené jelen írás kereteit, ezért arra itt nem térek ki.
- ⁴⁰ VÉL I.1.44.a. 3348/1945.
- ⁴¹ Lásd például az első költségvetéshez fűzött észrevételeket: VÉL I.1.44.a. 1503/1897., illetve Czigány Pál 1906. évi kinevezését: uo. 4847/1906.
- ⁴² VÉL I.1.44.a. 1583/1910. Az első világháború során drágasági pótlékot kértek és kaptak a munkások. Uo. 2228/1915, illetve uo. 55/1916.
- ⁴³ VÉL I.1.44.a. 1310/1925.
- ⁴⁴ *Veszprémi Hírlap* 45. évf. 29. sz. (1937. júl. 18.) 9.; VÉL I.1.44.a. 2224/1939.
- ⁴⁵ VÉL I.1.44.a. 87/1939.
- ⁴⁶ VÉL I.1.44.a. 9801-1/1947.
- ⁴⁷ VÉL I.1.44.a. 3565/1920. A sztrájk Veszprémben 1919. június 3–4-én tartott. Vö. NAGY 2013. 21., GUTHEIL 1920. 227–237. A letartóztatottak között volt Bauer Károly, az Egyházmegyei Nyomda gépmestere is.
- ⁴⁸ FRIGYIK 2003. 165., *Veszprémi Hírlap* 5. évf. 17. sz. (1897. ápr. 25.) 8.
- ⁴⁹ VÉL I.1.44.a. 3341/1926. Az „érdes hangú” levélváltás Ravasz István nyomdaigazgató és Kőszeghy József, az Alapítványi Hivatal ügyvédje között folyt. Rott így indokolta az általa elhatározott kompromisszumot: „egyoldalú üzleti érdek ne érvényesülhessen, midőn két egyházmegyei intézmény áll egymással szemben, melyeknek egymással szemben nem szabad állaniok.”
- ⁵⁰ VÉL I.1.44.a. 4337/1928., uo. 113/1929.
- ⁵¹ 1929-ben a könyvkereskedés addigi Óvári F. utca 2. sz. alatti bérleményét elcserélte a Szabadság tér 1. sz. alatti üzlethelyiségre. MNL VeML V.173.b. 6855/1929. Vö: „Egyházmegyei Könyvkereskedés a Városház épületében megnyílt!”. *Veszprémi Hírlap* 37. évf. 31. sz. (1929. aug. 16.) 8.
- ⁵² A kölcsönre: VÉL I.1.44.a. 5715/1935. Maga az adásvételi szerződés ugyan nem maradt fenn, ellenben egy 1949-ben kelt telekkönyvi kivonat szerint ekkor került sor a szerződés aláírására. Az épület értékét 38 000 pengőben állapította meg a telekkönyvező hatóság. VÉL I.1.44.a. 9801-3/1949.
- ⁵³ *Veszprémi Hírlap* 44. évf. 33. sz. (1936. aug. 16.) 4., MNL VeML V.177. 25. kötet, Megszűnt és átalakítás alá eső épületek. 1936. évi 24. bejegyzés (ápr. 23.); a lakhatási engedélyt nov. 25-én állították ki. A Nyomda és ifj. Takács János mérnök közötti szerződés: VÉL I.1.44.a. 1853/1936. Az ebben megjelölt vállalási határidő 1936. július 22. volt.
- ⁵⁴ 1938: MNL VeML V.177. 25. kötet, Megszűnt és átalakítás alá eső épületek. 1938. évi 78. bejegyzés (szept. 19.), 1940: uo. 24. kötet, Nyilvántartás az új építkezésekről. 1940. évi 47. bejegyzés (júl. 18.), 1942: uo. 25. kötet, Megszűnt és átalakítás alá eső épületek. 1942. évi 14. bejegyzés (jan. 19.); tatarozás portálkészítéssel kapcsolatban uo. 93. bejegyzés (dec. 5.).
- ⁵⁵ VARGA 2015. 356.
- ⁵⁶ VÉL I.1.44.a. 9801-3/1949.
- ⁵⁷ VÉL I.1.44.a. 9801-4/1949.
- ⁵⁸ MNL VeML V.177. 25. kötet, Megszűnt és átalakítás alá eső épületek. 1949. évi 74–78. bejegyzés (ápr. 28.).

A Veszprémi Hírlap és alapítója a sajtó aranykorában és a politika viharáiban

PÁKOZDI ÉVA SZILVIA

A dualizmus kori sajtó

A kiegyezést követően 1867 márciusában ismét életbe lépett Magyarország területén az 1848. évi XVIII. törvénycikk, a sajtótörvény. E törvény mondta ki a sajtószabadságot, és határozta meg a magyar sajtó működését egészen az első világháborúig. Bár a sajtótörvény közel fél évszázados hatálya alatt többször módosításra került, mégis biztosította azt a törvényi keretet, amelyben a dualizmus kori magyar sajtó hihetetlen fejlődésnek indult, és szerves részévé vált annak a társadalmi-gazdasági környezetnek, amelyben létezett.

Az 1870-es évektől látványosan átalakult a politikai hírlapok szerkezete (megjelentek a rövid hírek) és ezzel együtt a célja is (véleményformálás helyett informálás). A kor politikai sajtója alatt pártokhoz kötődő hírlapokat értünk, ahol a főszerkesztői székben neves országgyűlési képviselők ültek.¹ A politikai hírlapok mellett azonban új típusú lapok is megjelentek, a független hírlapok, amelyek célja az olvasóközönség kiszolgálása és szórakoztatása volt.² Az 1880-as évekre a sajtó már egyre kevésbé a politika eszköze, sokkal inkább üzleti vállalkozás. A hetilapok mellett egyre nagyobb számban jelentek meg a napilapok, és a századforduló felé közeledve egyre terjedelmesebbé váltak az újságok. A hírlapkiadás központja Budapest volt, az itt megjelenő újságokat a posta juttatta el a vidéki előfizetőkhez. A vidéki hírlapkiadás német vagy magyar nyelvű regionális igényekkel megjelenő, helyi lapokat jelentett, amelyek sokáig a fővárosi lapok egyfajta utánpótlásai voltak. Önálló arcukat kialakítását azonban nehezítette a fővárosi sajtó üzleti érdeke.³

Veszprémi hírlapok a századfordulón

A sajtóügyben bekövetkező kedvező változások Veszprém megyében is megmutatkoztak. A hírlapok alapításában a megye két rivális városa, Pápa és Veszprém járt

élen. Pápán az 1870-es évek elején két hírlap is indult, a rövid életű *Pápa és Bakonyvidék* és a *Pápai Lapok*. Az 1880-as évek végétől jelent meg a *Pápai Hírlap*, majd a '90-es évek elején a *Pápai Közlöny* és a szintén rövid életű, *Pápai Független Újság*.⁴

A megyeszékhely ugyancsak pezsgő sajtóélettel rendelkezett. Az Eötvös-féle 1860-as évekbeli kísérletet⁵ követő hosszú szünet után Kompolthy Tivadar, ugyancsak *Veszprém* címen 1875 júniusával hetilapot indított. Ugyancsak ő, 1881 októbertől *Veszprémi Független Hírlap* címen jelentetett meg vegyes tartalmú hetilapot. Mindkét lap beolvadt az 1897 decemberében induló, önmagát már politikai lapként meghatározó *Veszprémvármegyébe*. A *Veszprémet* is szerkesztő Lévay Imre gimnázium igazgató 1884 júliusában *Veszprémi Közlöny* címen bocsátotta ki katolikus hetilapját, amely 1892 decemberéig élt. Ugyancsak a '90-es évek elején jelent meg a rövid életű *Veszprémi Híradó*.⁶

Mind a pápai, mind a veszprémi lapok a vidéki hírlapkiadásra jellemzően hetente egyszer jelentek meg. Ugyancsak vidéki lapokra jellemzően zömében független, társadalmi, gazdasági és/vagy irodalmi közlönyként láttak napvilágot. Ennek egyik oka, hogy a sajtótörvény 30. §-a kimondta, hogy a részben vagy teljes terjedelmében politikai tartalmú hírlapok indítása hatósági engedélyhez és kaució letételéhez kötött. A másik oka pedig, hogy a vidéki lapok pártkötődése csak a század utolsó évtizedeiben, a felfokozott belpolitikai élet következményeként vált jellemzővé. Például a fent említett *Veszprémi Független Hírlap* 1881-es indulásakor már egyértelműen ellenzéki hírlap, így esetében az engedélykérés szükséges volt.⁷

A fent vázolt hírlapi környezetben alapította meg és indította útjára Várkonyi (Suly) Dezső független lapként a *Veszprémi Hírlapot* 1893. március 18-án.

Az alapító

Suly Dezső György 1862. április 2-án⁸ született Veszprémben Suly József városkapitány és Horváth Mária⁹ negyedik, legkisebb gyermekeként. Középiskolai tanulmányait a veszprémi piaristák nagygyimnáziumában végezte 1873 és 1879 között.¹⁰

Az 1880-as évek elején Budapestre került,¹¹ amit megerősítenek a róla szóló sajtó hírek és az életrajzi kézikönyvek vele egykorú szerzői (pl. Sziklay János), akik úgy említik, mint több fővárosi lapnál is dolgozó újságírót. Nagyon valószínű, hogy pont ebben az időszakban volt kénytelen a saját lábára állni, mivel apja korán meghalt, és nagybátyja, Suly Gábor,¹² aki a gyámja is volt, 1882-ben elhunyt.¹³ A nagyváros nyújtotta lehetőségekből az ekkor egyre népszerűbb hírlapírói pályát választotta. Pályakezdése egybe esett a hírlap és a hírlapírói pálya átalakulásával. A korábban publicista és tárcaíró újságírók mellett megjelentek a riporterek, akik a híreket

(ekkor elsősorban bűnügyi híreket) gyűjtötték és közvetítették az olvasóközönség szórakoztatására. A századfordulóig a riporter elsősorban a rendőrségi tudósítót jelentette.¹⁴

Suly pályáját egyszerre kezdte szépíróként és riporterként, Várkonyi Dezső néven. Jelenlegi ismereteink szerint 1880-ban jelentek meg először költeményei az *Esztergom és Vidéke* című hírlapban.¹⁵ A vidéki újságok azonban rendszerint a budapesti hírlapok tárcáit, közleményeit vették át és közölték le, ahogy ezt az *Esztergom és Vidéke* meg is osztotta olvasóival: „Több közleményünk egyszerre jelenik meg nálunk és első rangú fővárosi vállalatokban és lapokban...”¹⁶ Ez magyarázza, hogy Várkonyi tárcái, rövid történetei az ország különböző vidéki hírlapjaiban bukkannak fel, a *Zalai Közlöny*től az *Arad és Vidékéig*.¹⁷ Azonban a Lakatos Éva által összeállított sajtóbibliográfia alapján állíthatjuk, hogy a publicisztikai tevékenységét elsősorban budapesti lapoknál fejtette ki. Az is látható, hogy a névvel ellátott, budapesti megjelenésű munkáinak zöme 1880 és 1890 közötti időszakra tehető.

Bár számos közművelődési lapban (pl. Képes Családi Lapok, Hasznos Mulattató, Lányok Lapja stb.) publikált írásokat, saját korában elsősorban hírlapíróként tartották számon. Hírlapírói pályafutását nagy valószínűséggel a Légrády Károly¹⁸ alapította *Pesti Hírlap*nál kezdte. Légrády felismerte, hogy az olvasóközönség kiszolgálása kiváló üzlet, ezért „nagy súlyt helyezett arra is, hogy a *Pesti Hírlap* helyi riportjai fürgék, érdekesek és megbízhatók legyenek.”¹⁹ Ehhez mozgékony és jó eredményeket elérő riporterri gárdát alakított ki, ahol Várkonyi Dezső is munkatárs volt.²⁰

Várkonyi később a Függetlenségi Párthoz erősen kötődő, Csávolszky Lajos²¹ nevével fémjelzett, ellenzéki *Egyetértés* munkatársa lett.²² Az *Egyetértés* munkatársi gárdájába tartozott ebben az időben Eötvös Károly, és a tudósítói hálózatot segéd-szerkesztőként összefogó Seffer László is,²³ aki később, Várkonyi temetésén az újságíró kollégák nevében mondott gyászbeszédet.²⁴ Több sajtóhír arra enged következtetni, hogy a *Pesti Hírlappal* nem szakadt meg a kapcsolata, az továbbra is munkatársaként tartotta számon.²⁵

Várkonyi később a Függetlenségi Párthoz erősen kötődő, Csávolszky Lajos²¹ nevével fémjelzett, ellenzéki *Egyetértés* munkatársa lett.²² Az *Egyetértés* munkatársi gárdájába tartozott ebben az időben Eötvös Károly, és a tudósítói hálózatot segéd-szerkesztőként összefogó Seffer László is,²³ aki később, Várkonyi temetésén az újságíró kollégák nevében mondott gyászbeszédet.²⁴ Több sajtóhír arra enged következtetni, hogy a *Pesti Hírlappal* nem szakadt meg a kapcsolata, az továbbra is munkatársaként tartotta számon.²⁵

1890-ben azonban Krausz Ármin meghívta a *Veszprém* felelős szerkesztőjének, miután Hegedűs János megvált a laptól,²⁶ s ezzel Várkonyi ismét visszatért szülővárosába.²⁷ Hogy a visszatérés oka a riporterek alacsony fizetésével²⁸ vagy családi állapotának megváltozásával,²⁹ esetleg mindkettővel magyarázható-e, ma már nem tudjuk kideríteni. A frissen visszatért szerkesztő a hírlapok tanúsága szerint gyorsan beilleszkedett a város társadalmi életébe. A felelős szerkesztői pozícióval viszont örökölte a huzamosabb ideje tartó konfliktust is a *Veszprémi Független Hírlap* szerkesztőjével, Kompolthy Tivadarral. A két lap között kialakult feszült viszonyt jól mutatja a hírlapok hasábjain megjelent, egymásnak szóló üzenetek és a sajtóperek sora. Mindez oda vezetett, hogy Várkonyi 1893 márciusában megvált a hetilaptól és új, saját tulajdonú lap szerkesztésébe kezdett.³⁰

A független hírlap

A *Veszprémi Hírlap* indulását országos hírverés előzte meg: budapesti és vidéki lapok egyaránt hírt adtak róla.³¹ A hetilapot azonban nem egyedül indította Várkonyi, hanem Matkovich Tivadar³² országgyűlési képviselővel együtt. A lap szerkesztősége a Vár 1. szám alatt, a Szilágyi-féle házban működött.³³ Nyomdája pedig a *Veszprémet* is megjelentető Krausz Nyomda volt.

A lap célját annak programjában „*minden irányban teljesen független, minden néven nevezendő befolyástól ment*” orgánum megteremtésében határozták meg a szerkesztők.³⁴ Társadalmi lapként indították, előre bocsátva, hogy politikával csak a sajtótörvény adta keretek között foglalkoznak. A programban meg is határozták a lap profilját: egész megyére kiterjedő hírek közlése, külön megnevezve az egyházmegegyei, tanügyi és törvényszéki híreket.

A hetilap szerkezete a *Pesti Hírlap* által először alkalmazott, és 1890-es évekre már minden hírlap által átvett sémát követte: a tájékozódást megkönnyítő rovatrendszert, amelyben egyes rovatok minden lapszámban azonos helyen találhatóak.³⁵ A hírlap címlapja osztott volt, a vezércikket és a tárca rovatot tartalmazta. A második és harmadik oldalt az aktuális országos, megyei, városi és egyesületi hírek töltötték meg. A megyei vonatkozású rövid hírek, az irodalom rovat, a szerkesztői üzenetek és a piaci hírek osztoztak a lap 5–6. oldalán, az utolsó két oldalt pedig az üzleti hirdetések foglalták el.

Habár Matkovich Tivadar csak május végéig írta főmunkatársként a hetilap vezércikkeit, de Várkonyival kötött barátságuk a későbbiekben is megmaradt. A hetilap életében újabb változás az 1894. január 20-i kiadással következett be, amikor a Krausz Nyomda helyett üzleti okokból a székesfehérvári id. Számmer Imre vezette nyomdát választotta a nyomtatás helyül.³⁶ Ekkor került új főmunkatárs a

laphoz Szécsi (Sz.) Imre³⁷ személyében. Annak oka, hogy a Számmer Nyomda írói vénával megáldott leendő örököse a hírlapnál munkatárs lett, egyrészt a nyomda és a szerkesztőség közötti távolsággal magyarázható, másrészt id. Számmer Imre próbálkozása lehetett arra, hogy a fiát a nyomdában megtartsa. Id. Számmer Imre üzleti lehetőséget látott egy veszprémi nyomda megnyitásában, ahol a *Veszprémi Hírlap* is megjelent volna,³⁸ de hirtelen halála a nyomda üzembe helyezésében megakadályozta. Halála után örökösei megváltak a veszprémi nyomdától,³⁹ s így Szécsi (Sz.) Imre is elhagyta a hírlapot, a július 7-i számban dolgozott utoljára.

A Katolikus Néppárt lapja

A hírlap 1894. június 30-i száma örömmel értesítette olvasóit, hogy nyomdai gondjai megoldódtak, és szerződést kötöttek az újonnan felállított Egyházmegyei Nyomdával. Az Egyházmegyei Nyomda vezetője az a Scherer István lett,⁴⁰ aki a Veszprémi Hírlapban kezdetektől Sincerus név alatt mint rendes munkatárs publikált,⁴¹ és rendelkezett hírlapírói gyakorlattal is.⁴²

Feltehető, hogy Scherer a *Fejérmegyei Napló* mintájára püspöki támogatással a katolikus politikai mozgalom lapjává kívánta tenni a hetilapot.⁴³ A püspök anyagi támogatását megszerezve megvette Várkonyitól a hírlap tulajdonjogát az Egyházmegyei Nyomda számára. Az újság tulajdonos váltásáról november 25-én meg egyeztek a felek,⁴⁴ majd néhány nap múlva Scherer benyújtotta kérvényét a politikai lap indítása ügyében az alispáni hivatalhoz.⁴⁵ Az engedélyt megszerezve az 1894. december 2-i számmal már egy új arculatú *Veszprémi Hírlap* látott napvilágot. Várkonyi Dezső megvált a laptól, helyette az újságíróként pályakezdő, de a hírlapban már korábban is publikáló Cholnoky Viktort⁴⁶ kérte fel Scherer a felelős szerkesztői teendőkre.

Az állam és az egyház szétválasztását célzó törvények és rendeletek sora felerősítette a katolikus egyház védelmében fellépő katolikus politikai mozgalmat. A mozgalom vezéralakja, Zichy Nándor⁴⁷ gróf volt az, aki felismerte, hogy az egyre terjedő liberális szellemiséggel szemben a keresztény életszemléletet és a katolikus egyház védelmét a sajtó eszközével lehet sikeresen szolgálni.⁴⁸ Esterházy Miklós Móriccal⁴⁹ együtt Steiner Fülöp székesfehérvári püspök támogatásával indították az első vidéki katolikus politikai lapot, a *Fejérmegyei Naplót* 1894 áprilisában. Az addig e típusban egyedülként megjelenő, országos terjesztésű *Magyar Állammal* szemben a korszellemnek megfelelő, új arculatot kapott a lap. Az első oldalra a legfrissebb híreket, távirati jelentéseket tördelték, de a harmadik oldalon is adtak híreket (Belföld, Külföld, Városi és megyei hírek rovata). A szűkebben vett egyházi témákon túl közgazdasági és különféle helyi híreket is közöltek.⁵⁰

Ennek a katolikus politikai mozgalomnak második vidéki lapja lett a *Veszprémi Hírlap*, egy hónappal a Katholikus Néppárt megalakulása után.⁵¹ A kiadó az égisze alatt megjelenő első számban rögtön világossá tette olvasói számára, hogy csak címében régi a lap, szellemiségében gyökeresen megújult. Az immár politikai lap új szerkesztőséggel, új szemlélettel jelentkezett. Ahogy vezércikkében fogalmazott: „*tényezők akarunk lenni a közvélekedés megváltoztatásában.*”⁵² A lap vezércikkében közölt program több elemében megegyezik a Néppárt által 1895. január 31-én kiadott pártprogrammal.⁵³

A hírlap szerkezete részben megőrizte a Várkonyitól örökölt rovatszerkezetet, részben átvette a *Fejérmegyei Napló* által már alkalmazottat, főleg a hírek fent említett rovatait. Ugyanakkor egyházmegyei és tanügyi hírek közlését is felvállalta, de a *Fejérmegyei Naplóval* ellentétben üzleti hirdetéseket továbbra is megjelentetett. Zichy Nándor maga is üdvözölte az új katolikus újságot, amely a december 9-i számában vezércikként közölte a pártvezér gondolatait. Hornig Károly püspök pedig körlevelében hívta fel az egyházmegyeje papságát a lap anyagi és szellemi támogatására.⁵⁴

A hírlap szerkesztősége átkerült a Vár 14. címre, a katolikus plébánia épületébe.⁵⁵ A hetilap megjelenésének időpontja szombatról vasárnapra helyeződött át. Szellemisége valóban alapjaiban változott: amíg Várkonyi szerkesztése alatt elsősorban az olvasók szórakoztatása és tájékoztatása volt a cél, addig Cholnoky szerkesztése alatt a katolikus érdekek védelme és a liberálisok támadása került a középpontba. Az Egyházmegyei Nyomda kiadásában és nyomtatásában két teljes éven keresztül megjelenő hetilap a '90-es évek közepére protestáns és zsidóellenes megjegyzéseket is megengedett hasábjain.

Az egyesült ellenzék kezében

Az 1896-os őszi parlamenti választások a kormányzó Szabadelvű Párt elsöprő győzelmét hozták az ellenzéki pártokkal szemben. A fölényes győzelmet azonban a választás manipulálásával érte el a kormányzó párt, amely azt eredményezte, hogy az addig szétforgácsolódott ellenzék összefogásra kényszerült. A 48-as alapon szerveződő függetlenségi pártokat, a 67-es alapon álló Nemzeti Pártot és Katholikus Néppártot a kormányzó párt és Bánffy Dezső miniszterelnök megbuktatásának vágya hozta közös platformra.⁵⁶

Az 1896. év a *Veszprémi Hírlap* megjelentetésében is jelentős változásokat hozott: Scherer István november végével elkerült a hírlap kiadója éléről⁵⁷ és az december végével a Veszprémmegyei Egyesült Ellenzék kiadásába került át.

A *Veszprémi Hírlap* december 25-i számában jelentette be a kiadóváltást, megnevezvén a Veszprémmegyei Egyesült Ellenzék Végrehajtó Bizottságát új kiadónak. A bizottság elnöke a Zichy Vladimír⁵⁸ lett, tagjai pedig a Katholikus Néppárt részé-

ről Jánosi Ágoston és Rédey Gyula kanonokok, a Nemzeti Párt részéről Csapó Kálmán és Vadnay Béla ügyvédek, és a Függetlenségi (Ugron) Párt részéről Fodor Gyula ügyvéd és Fejes Dániel.⁵⁹ A szerkesztőségi vezércikk büszkén állította, hogy e vármegyében jött elsőként létre a megyei ellenzék egyesülése. A lap főszerkesztője dr. Vadnay Béla lett. Habár a decemberi vezércikk szerint Cholnoky maradt a felelős szerkesztő,⁶⁰ a Veszprémi Független Hírlap értesülése szerint viszont pont a vezércikk miatt Cholnoky távozott a lap éléről.⁶¹ A hírlap kiadója ekkor visszahívta Budapestről Várkonyi Dezsőt a felelős szerkesztői pozícióra.

Várkonyival ismét változott a lap szerkezete: újra megjelentek a gazdasági rovatok (Közgazdasági rovat, Gabona-piaci árak), a bírósági hírek a Törvénykezési rovattal, állandósult a vasúti menetrend közlése. A lap rendszeresen közölt Szerkesztői üzeneteket, valamint az olvasók üzeneteinek is teret engedett (Nyílt tér rovat). Új rovatként jelentkezett a Csarnok, amely idegen nyelvről fordított novellákat, helytörténeti vonatkozású cikkeket hozott. A hírlap kezdetektől folyamatosan megjelenő rovata az Irodalom, tartalmában szerkesztőnként változott. Amíg Cholnoky alatt jórészt egyházi tematikájú művekre hívta fel a figyelmet, és inkább szólt az olvasóközönségként megcélzott egyházmegyei papságnak, addig a Várkonyi időszakokban sokkal színesebb áttekintést nyújtott a korabeli publikációról, sokszor helyi szempontok szerint válogatva, szélesebb olvasókört megcélözva. A hírek közlésének Cholnoky alatt kialakult rovatoltságát megtartotta Várkonyi is, de az egyházmegyei hírek ekkor háttérbe szorultak.

A kiadó székhelye ismét változott, a Vár 11. alá, a ferences rendházba költözött.⁶²

Dr. Vadnay Béla⁶³ 1897 júniusával megvált a főszerkesztői széktől. Ettől kezdve Várkonyi egyedül szerkesztette a lapot az év szeptemberéig.

Várkonyi Dezső élete során többször konfliktusba került nemcsak a környezetével, de a törvénnyel is. Több sajtó- és büntetőper indult ellene, amelyek részletezése e tanulmánynak nem feladata. A *Veszprémi Hírlap* története szempontjából a *Veszprémi Független Hírlap* szerkesztője, Kompolthy Tivadar⁶⁴ feljelentése nyomán, évekig tartó, testi sértésért és párbajvétségért indult büntetőper bír jelentőséggel. A perben végül 1897. január 20-án hirdetett ítéletet a veszprémi törvényszék, amely során Várkonyit pénzbüntetés mellett 4 havi fogházra ítélték.⁶⁵ A büntetés letöltését szeptember 21-ével kezdte meg, így a lap szerkesztését ideiglenesen dr. Kozma Kálmán⁶⁶ vette át dr. Tapolczai szerkesztői név alatt.⁶⁷ A lap szerkezetén nem, de tartalmán változtatott: erőteljesebben foglalkozott a katolikus egyházzal kötődő hírekkel, különösen az ekkor aktuális katolikus autonómia mozgalommal. Az ő szerkesztése alatt jelent meg először az Anyakönyvi rovat, de rendszeressé csak a következő évtől vált. Az ötlet mintája a *Veszprémi Független Hírlap* anyakönyvi rovata lehetett, amely a város polgári anyakönyvi híreit közölte.

Az egyházmegyei közlöny

Várkonyi börtönbüntetését letöltve, 1898. január végével visszatért a laphoz.⁶⁸ Azonban a Veszprémmegyei Egyesült Ellenzék a hetilap kiadási jogát október elsejével visszaadta a hírlap tulajdonosának, az Egyházmegyei Nyomdának, és ezzel Várkonyi végleg búcsút intet az általa indított újságnak.⁶⁹ A *Veszprémi Hírlap* december 18-i száma megjelentette a megyés püspök körlevelét, amelyben a következő év január 1-től az egyházmegye hivatalos lapjává tette a hírlapot.⁷⁰

1899 januárjától kezdve a lap alcímében is megjelent az Egyházmegyei Iroda Hivatalos Közlönye megnevezés. Új rovat került az eddigiek mellé, a Hivatalos rész, amelyben a kántortanítói pályázatokat, az egyházmegye személyi változásait stb. jelentették meg. 1899 júliusától pedig bővült a hivatalos feladatainak köre, amit a kibővített alcímben jelenített meg (Az Egyházmegyei Iroda Hivatalos Közlönye és Egyházmegyei Hivatalos Tanügyi Közlöny). Ettől kezdve a lap tanügyi rendeletek közlésére is szolgált. A püspök rendelkezéseinek megfelelően a tanítói körök két-két ingyen példányt kaptak a hetilapból, és továbbra is fenntartotta a tanítók számára a kedvezményes előfizetés lehetőségét.

A lap szerkesztői székébe először ideiglenesen, majd január elsejétől felelős szerkesztőként újra dr. Kozma Kálmán került. A hírlap szerkesztősége pedig továbbra is a ferences rendházban maradt.

Azzal, hogy az Egyházmegyei Nyomda visszavette a lap kiadási jogát, és Hornig Károly püspök az egyházmegyéje hivatalos lapjává tette, a Veszprémi Hírlap helyzete stabilizálódott, megjelenése több évtizedre biztosítottá vált.

Várkonyi utolsó évei

Várkonyi Dezső a *Veszprémi Hírlapot* elhagyva új független lapot alapított, *Veszprémi Ellenőr* címmel. Új hírlapja 1902-ig élt, amikor egyesült a Paur Ödön⁷¹ szerkesztette *Veszprémvármegyével*. Az egyesülés után főmunkatársként a *Veszprémvármegyénél* maradt,⁷² feltehetőleg az év végéig.⁷³

Pénzügyi helyzete és egészsége ekkora már valószínűleg erősen megromlott. Lakatos Éva bibliográfiája a századforduló évét követően már csak 1904-ben említ pesti hírlapoknál megjelenő irodalmi publikációt tőle. Feltehető, hogy egyre többször és hosszabb időre szorult tüdőbaja miatt kórházi ápolásra. 1904. november 29-én halálozott el a budapesti Szent István kórházban.⁷⁴ A *Veszprémvármegyében* Matkovich Tivadar írt róla emlékező sorokat.⁷⁵ Az általa alapított *Veszprémi Hírlap* pedig a következő szavakkal emlékezett meg róla:

„Várkonyi Dezső szép tehetségű ember volt, s mint publicista a gárda legjobbjai közé tartozott. Éveken át előkelő fővárosi napilapok szerkesztősegeinek volt belső tagja, míg sorsa, mint szerkesztőt Veszprémbe sodorta. Hogy sok emberrel állt s viszont vele sokan álltak hadilábon, azt ne bolygassuk. Ezt a multat bezárta a sötét sír, melybe haló porait temették. De hogy maró, satirikus tollát sokan rettegtek, s ítélete alatt az azóta felszínre keveredők egyik-másika mocczani sem mert, az bizonyos. Azonban, akik hozzá közel álltak, tudják, hogy jószívű, a barátságért áldozni tudó, talpig férfi volt [...]”⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BOROS-SZABÓ 1999. = BOROS Zsuzsanna, SZABÓ Dávid: Parlamentarizmus Magyarországon, 1867–1944. Budapest, Korona K., 1999. 354 p.
- BUZINKAY 2008. = BUZINKAY Géza: Magyar hírlaptörténet, 1848–1918. [Budapest] Corvina, 2008. 151 p.
- BUZINKAY 2005. = BUZINKAY Géza: A bűnügyi hír, a riporter és a rendőr. Budapesti Negyed 13. évf. (2005) 47–48. sz. (tavasz–nyár) p. 7–30.
- DERSI 1973. = DERSI Tamás: A századvég katolikus sajtója. Budapest Akadémia K., 1973. 192 p.
- FRIGYIK 2003. = FRIGYIK Katalin: Typis Számmerianis. A Számmer nyomdászcsalád története és nyomtatványainak bibliográfiája, 1794–1920. Székesfehérvár Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2003. 1–3. köt.
- JUBILEUMI ALBUM 1928. = Az 50 éves Pesti Hírlap jubileumi albuma, 1878–1928. Budapest Légrády Testvérek, 1928. 1070 p.
- KOSÁRY 1985. = Magyar sajtótörténete. Főszerk. Szabolcsi Miklós. II/2. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Budapest, Akad. K., 1985. 552 p.
- LAKATOS 1972–2000. = LAKATOS Éva: Magyar irodalmi folyóiratok. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1972–2000. 1–14. köt.
- LUKÁCS 1944. = LUKÁCS Károly: A balatonvidéki hírlapirodalom első negyedszázada, 1861–1885. Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Ny., 1944. Klny. Magyar Könyvszemle 1944. 1. sz. 20 p.
- MÉREI 2003. = Magyarországi pártprogramok, 1867–1919. Szerk. Mérei Gyula, Pölöskei Ferenc. Budapest, Eötvös K., 2003. 371 p.
- NAGY 1957. = NAGY László: A Veszprém megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1820–1956. Veszprém, Veszprém Megyei Könyvtár, 1957. 171 p.
- RAKOVSZKY 1929. = RAKOVSZKY István: A Néppárt politikája. In: Emlékkönyv Zichy Nándor gróf születésének századik évfordulójára, 1829–1929. Budapest, Szent István Társulat, 1929. p. 110–116.

JEGYZETEK

¹ BUZINKAY 2008. p. 58–68.

² BUZINKAY 2005. p. 8.

³ BUZINKAY 2008. p. 94–100. Több fővárosi vállalkozás alakult arra, hogy a vidéki lapokat hírekkel lássa el. A budapesti központtal működő politikai pártok is sokszor tekintettek úgy a

- vidéki hírlapokra, mint a párt helyi „szervezeteire”, így lapok vezércikkei sok esetben Budapesten készültek.
- ⁴ Részletesebben lásd NAGY 1957.
- ⁵ Részletesebben lásd LUKÁCS 1944. p. 18–19.
- ⁶ Részletesebben lásd LUKÁCS 1944. és NAGY 1957.
- ⁷ MNL Veszprém Megyei Levéltára (továbbiakban: MNL VeML) IV. 403. b. Veszprém vármegye alispánjának iratai. Segédletek. Iktatókönyvek 1881. 11.265/1881.
- ⁸ Születési adata az életrajzi lexikonokban tévesen 1851 körül megjelöléssel szerepel, amely abból adódik, hogy a nekrológiát közlő Vasárnapi Újság 51. évf. (1904) 49. sz. (december 4.) 843 p. 53 éves korában elhunytak írta. Ezt Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái 14. köt. Budapest Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyes., 1980–81. 935 p. című művében is átvette.
- ⁹ MNL VeML XV. 15. = Felekezeti anyakönyvek mikrofilmgyűjteménye. Veszprém róm. kat. keresztelési anyakönyv 1862–1874. 101/1862.
- ¹⁰ MNL VeML VIII. 52. = A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Névkönyvek 1873/74–1878/79 tanévekből.
- ¹¹ Több helyen említik, mint budapesti lakost (lásd házassági és halotti anyakönyve, ez utóbbiban címmel együtt), annak ellenére, hogy egész élete során egyetlen egyszer sem szerepel a „Budapesti Lak- és címjegyzékben”.
- ¹² MNL VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend veszprémi gimnáziumának iratai. Névkönyvek 1873/74–1878/79 tanévekből.
- ¹³ MNL VeML XV. 15. Felekezeti anyakönyvek mikrofilmgyűjteménye. Veszprém róm. kat. halotti anyakönyv. 333/1882.
- ¹⁴ BUZINKAY 2005. p. 7.
- ¹⁵ Várkonyi Dezső: Én csak az ősz szeretem (vers). Esztergom és Vidéke 2. évf. (1880) 94. sz. (nov. 21.) címlap, ill. a lap kiadásában megjelenő Esztergomi Naptár 1881. évre. (Esztergom, 1880) című kalendáriumban.
- ¹⁶ Esztergom és Vidéke 7. évf. (1885) 1. sz. (január 1.) p. [3].
- ¹⁷ LAKATOS 1972–2000.
- ¹⁸ Légrády (Pollák) Károly (1834–1903) lapszerkesztő és lap- és könyvkiadó, gazdasági szakíró, a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője.
- ¹⁹ JUBILEUMI ALBUM 1928. p. 74.
- ²⁰ Uo. p. 75.
- ²¹ Csávolszky Lajos (1838–1909) hírlapíró, lapszerkesztő, laptulajdonos, Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője.
- ²² Az 1887-ben megjelent eljegyzési (Veszprém: Megyei Hivatalos Heti Közlöny 13. évf. (1887) 23. sz. (június 5.) p. [3]) és házassági (Esztergom és Vidéke 9. évf. (1887) 68. sz. (augusztus 25.) p. [3]) híreiben már az „Egyetértés” munkatársaként szerepelt.
- ²³ KOSÁRY 1985. p. 296.
- ²⁴ Pesti Hírlap 26. évf. (1904) 333. sz. (december 2.) p. 14. Temetés.
- ²⁵ Esztergom és Vidéke 11. évf. (1889) 103. (december 25.) p. [7]; Zalamegye 9. évf. (1890) 1. sz. (január 5.) p. [4] Pesti Hírlap hirdetése.
- ²⁶ Veszprém 16. évf. (1890) 10. sz. (március 8.) p. [1]
- ²⁷ 1884 és 1885-ben Balaton-Füred címmel a veszprémi Szent István Nyomdában szerkesztésében hírlap jelent meg, ami arra utal, hogy ebben az időszakban Veszprém-ben tartózkodhatott. Lásd: Szinnyei József: A magyar hírlapirodalom 1885-ben. Vasárnapi Újság 32. évf. (1885) 5. sz. 83. és 85. p.
- ²⁸ lásd BUZINKAY 2005. p. 19.
- ²⁹ 1887. augusztus 20-án feleségül vette Suly Ede lányát, Katalint. MNL VeML XV. 15. Felekezeti anyakönyvek mikrofilmgyűjteménye. Veszprém róm. kat. esketési anyakönyve. 46/1887.

- ³⁰ Veszprém 19. évf. (1893) 11. sz. (március 18.) p. [1].
- ³¹ Lásd: Pesti Hírlap 15. évf. (1893) 36. sz. (február 5.) p. 10.; Esztergom és Vidéke 15. évf. (1893) 28. sz. (április 6.) p. [4].; Pápai Közlöny 3. évf. (1893) 6. sz. (február 5.) p. [5].; Pápai Lapok 20. évf. (1893) 7. sz. (február 12.) p. 28. stb.
- ³² Dr. Matkovich Tivadar (1853–1917) veszprémi ügyvéd, az enyingi választókerület országgyűlési képviselője.
- ³³ 1907 után az épület: Vár u. 2., jelenleg Óváros tér 9., a Városháza B épülete.
- ³⁴ Matkovich Tivadar, Várkonyi Dezső: Programunk. Veszprémi Hírlap 1. évf. (1893) 1. sz. (március 18.) Címlap.
- ³⁵ BUZINKAY 2008. p. 84.
- ³⁶ Nyomdaváltozás. Veszprémi Hírlap 2. évf. (1894) 3. sz. (január 20.) Címlap.
- ³⁷ Ifj. Számmér Imre (1869–1903) nevét a színészi pálya miatt változtatta Szécsire. A Veszprémi Hírlapnál kapott lehetőség előtt a színészi pályát elhagyva, már szepíróként tevékenykedett. Életrajzát lásd: FRIGYIK 2003. p. 163–165.
- ³⁸ Veszprémi Hírlap 2. évf. (1894) 16. sz. (április 21.) p. 8. és az azt követő lapszámok üzleti hirdetései között található a Veszprémben megnyitni kívánt nyomda felhívása a június 1-i nyitásig megjelenően. Annak ellenére, hogy valószínűsíthetjük a nyomda rövid ideig tartó, de tényleges megnyitását, a Veszprémi Hírlap Székesfehérváron jelent meg az Egyházmegyei Nyomdához kerüléséig.
- ³⁹ FRIGYIK 2003. p. 165.
- ⁴⁰ Veszprémi Érseki és Főkapitalani Levéltár (továbbiakban: VÉL) I. 2. Litterare circulares 14. köt. 1894. VI. körlevél 48. p.
- ⁴¹ Matkovich Tivadar, Várkonyi Dezső: Programunk. Veszprémi Hírlap 1. évf. (1893) 1. sz. (március 18.) Címlap.
- ⁴² A Lévy Imre által indított Veszprémi Közlöny szerkesztését vette át Tölcsey Ferencsel és Meszes Polykárppal Lévy távozása után. Lásd: NAGY 1957. p. 95. és LUKÁCS 1944. p. 20.
- ⁴³ Erre utalt az a szerkesztőségi közlemény, amelyet a lap Veszprémmegyei Egyesült Ellenzék alatt felállt szerkesztősége adott ki: „Lapunk, a melyet egyesült pártunk egyik alkotó elemétől vettünk át, ...” Veszprémi Hírlap 5. évf. (1897) 1. sz. (január 3.) Címlap.
- ⁴⁴ VÉL I. 1. 44.a Acta dioeclesana. Iktatott iratok. 609/1920.
- ⁴⁵ MNL VeML IV. 403.b. Veszprém vármegye alispánjának iratai. Segédletek. Iktatókönyvek 1894. 27.346/1894 (28. IX. 94)
- ⁴⁶ Cholnoky Viktor (1868–1912) író, újságíró. Újságírói pályája a Veszprémi Hírlapnál indult, majd a Balatoni Hírlapot szerkesztette. A vidéki pályakezdés után 1898-ban költözött Budapestre és lett A Hét és a Pesti Napló munkatársa. Lásd: Hegedüs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka. Budapest, Trezor, 1993. 1. köt.
- ⁴⁷ gr. Zichy Nándor (1829–1911) politikus, országgyűlési képviselő, a Katholikus Néppárt alapítója, első elnöke.
- ⁴⁸ RAKOVSKY 1929. p. 113.
- ⁴⁹ gr. Esterházy Miklós Móric (1855–1925) politikus, a Katholikus Néppárt alapítója, társelnöke.
- ⁵⁰ DERSY 1973. p. 47–50.
- ⁵¹ A Katholikus Néppárt 1894. november 14-én alakult meg, Prohászka Ottokár kezdeményezésére, Zichy Nándor és Esterházy Miklós Móric vezetésével. Lásd: Magyar Katolikus Lexikon 6. köt. Szent István Társ., Bp. 2001. p. 331.
- ⁵² Mit akarunk! Veszprémi Hírlap 2. évf. (1894) 48. sz. (december 2.) Címlap.
- ⁵³ MÉREI 2003. p. 164–166.
- ⁵⁴ VÉL I. 2. Litterare circulares 14. köt. 1894. X. körlevél 76. p.
- ⁵⁵ 1907 után: Vár u. 18., ma: Vár u. 27.
- ⁵⁶ BOROS–SZABÓ 1999. p. 142–143.

- ⁵⁷ VÉL I. 2. Litterare circulares 15. köt. 1896. XIV. körlevél 147. p.
- ⁵⁸ gr. Zichy Vladimír (1864–1929) politikus, Függetlenségi Párt országgyűlési képviselője, az Egyetértés vezércikkírója.
- ⁵⁹ A korábbi lapszám, amely az ellenzék egyesülését harangozta be, a végrehajtó bizottságba Cholnoky Viktort is bejelentette. Lásd: Hírek Veszprémi Hírlap 6. évf. (1896) 49. sz. (december 6.) p. 5.
- ⁶⁰ Olvasóinkhoz. Veszprémi Hírlap 4. évf. (1896) 52. sz. (december 25.) Címlap.
- ⁶¹ Szerkesztői válság. Veszprémi Független Hírlap 17. évf. (1897) 1. sz. (január 2.) p. 3.
- ⁶² Az 1907-es házjegyzék szerint Vár u. 21., ma Vár u. 33.
- ⁶³ Dr. Vadnay Béla (Zánka, 1862. február 7. – Balatonfüred fürdő, 1911. augusztus 7.) ügyvéd, szőlőbirtokos. Életrajzi adatok: MNL VeML XV. 15. Felekezeti anyakönyvek mikrofilmgyűjteménye. Zánka református vegyes anyakönyvek. Kereszteltek anyakönyve 2/1862., valamint MNI VeML XXXIII. 1. Állami anyakönyvi másodpéldányok. Balatonfüred halotti anyakönyv. 24/1911.
- ⁶⁴ Kompolthy (Schreiber) Tivadar (1852–1907) tengerész, hírlapíró, lapszerkesztő, nyomdatulajdonos. Kora liberális eszméinek képviselője, aki emiatt a püspöki városban több konfliktusba keveredett. Folyamatosan támadta előbb a „Veszprém” szerkesztőit, majd a „Veszprémi Hírlap”-hoz kapcsolódó személyeket a püspöktől a szerkesztőig. A személyes konfliktusokon túl azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a kor felfokozott politikai légkörét, amely sokszor torkollott tettelegességbe.
- ⁶⁵ Veszprémi Független Hírlap 17. évf. (1897) 4. sz. (január 23.) p. [3].
- ⁶⁶ Dr. Kozma Kálmán (1868–1925). Tapolcai születésű pap, a veszprémi teológia tanára.
- ⁶⁷ Veszprémi Hírlap 5. évf. (1897) 39. sz. (szeptember 26.) p. 4.
- ⁶⁸ Veszprémi Hírlap 6. évf. (1898) 4. sz. (január 23.) p. 4.
- ⁶⁹ Várkonyi Dezső: Olvasóinkhoz. Veszprémi Hírlap 6. évf. (1898) 39. sz. (szeptember 25.) 4. p.
- ⁷⁰ Veszprémi Hírlap 6. évf. (1898) 51. sz. (december 18.) p. 4.
- ⁷¹ Paur Ödön, kápolnai (1873–1932) közigazdász, hírlapíró. 1900–1903, majd 1904–1905 között a Veszprémvármegye szerkesztője, és ez időszakban kiadója is. NAGY 1957. p. 102–104.
- ⁷² Az egyesülés híre bejárta a dunántúli sajtót, többek között a Pápai Közlöny 12. évf. (1902) 28. sz. (július 13.) p. 5. és a zalaegerszegi Magyar Paizs 3. évf. (1902) 29. sz. (július 17.) p. 6. is hírt adott róla.
- ⁷³ A hírlap maga is tudósít róla 1902-ben több alkalommal is, mint főmunkatársról, viszont egy 1904-ben, ugyancsak e lap hasábjain megjelent hír szerint Paur Ödön munkáját két éve Vastagh Rezső „belmunkatárs” segíti. Lásd: Veszprémvármegye 7. évf. (1904) 74. sz. (november 27.) p. 5. A lap viszont egészen 1903. augusztus 2-án megjelenő számig megtartotta fejlécében a „Veszprémi Ellenőr” megnevezést.
- ⁷⁴ Budapest IX. ker. halottak polgári anyakönyve. 2975/1904.
<https://familysearch.org/search/image/index?owc=92SR-6TL%3A40678301%2C60592401%3Fcc%3D1452460> letöltve: 2017. 03.12.
- ⁷⁵ Veszprémvármegye 7. évf. (1904) 49. sz. (december 4.) p. 4–5.
- ⁷⁶ Veszprémi Hírlap 12. évf. (1904) 49. sz. (december 4.) p. 4.

A veszprémi Jászággormányzóság, a mai megyei könyvtár épülete

KELECSÉNYI KRISTÓF ZOLTÁN

A VESZPRÉMI KOMAKÚT TÉR KÉPÉT BŐ EGY ÉVSZÁZAD ÓTA az egykori Jászággormányzóság historizmus korabeli, Schmahl Henrik (1846–1912) által tervezett egyemeletes épülete határozza meg, a délnyugat felől érkezőknek mintegy kijelölve a történelmi városmag kezdőpontját. A nagy valószínűséggel eredetileg vöröses-fehér színezésű épület ma, számos átalakítást és bővítést követően az Eötvös Károly Megyei Könyvtárnak ad otthont, de eredetileg a püspökség több megye területén elhelyezkedő birtokainak gazdasági irányításával, felügyeletével megbízott jászággormányzó hivatalának és lakhelyének épült a 19–20. század fordulóján, Hornig Károly (1840–1917) kezdeményezésére.

A veszprémi építészet Hornig Károly idején

Hornig, aki 1888-ban lett veszprémi püspök, művészeti és építészeti irányú mecenatúrájával nagyban hozzájárult Veszprém 19. század végi, 20. század eleji fejlődéséhez, városképének gazdagodásához. Az új Jászággormányzóság felépíttetése mellett több jelentős épület létrejött köztük nevéhez. Többek között ő adományozta a telket a neves építész unokaöccse, Ybl Lajos (1855–1934) tervezte Gyermekmenhely felépítésére. Ő építtette az irgalmas nővérek és a kórház betegei számára az 1907-ben a Feltámadt Üdvözítőnek szentelt, a városi mérnöki pozíciót 1901 óta betöltő¹ Kesselbauer Ágoston (? – 1920 után) építész által tervezett, neoromán Károly-templomot. 1907–1910 között nagyarányban újjáépíttette a budapesti Mátyás-templomon is dolgozó műemlékes építész, Aigner Sándor² (1854–1912) neoromán tervei alapján a középkori eredetű Szent Mihály-székesegyházat.³ Az általa kezdeményezett építkezések nem csak a helyi építőmestereknek, de fővárosi illetőségű építészeknek is lehetőséget adtak a Veszprémben való megjelenésre, ami egybevágott a városi- és magánépítkezésekben megmutatkozó tendenciákkal.⁴ A műegyetemi magántanár Kiss István⁵ (1857–1902) tervezte például a nagyméretű, 1887-ben átadott Vármegyeházát, igaz e megbízásra titkos tervpályázat révén került sor. A veszprémi születésű, de Budapesten működő Nay Rezső⁶ (1853–1907) pedig, az az 1898-ban felépült Veszprém Megyei Takarékpénztár épületét tervezte. Így nem

meglepő, hogy a gyorsan fejlődő dunántúli megyeszékhelyen a német származású, Schmahl Henrik is lehetőséget kapott.

Az építész

Schmahl Hamburgban született, 24 évesen, 1868-ban jött Magyarországra és Pesten telepedett le. Működését a kivitelezéssel is foglalkozó építész-építőmester Pucher József (1835–1904) mellett kezdte meg, majd Wechselmann Ignác (1828–1903) építőmester oldalán segédpallérként irányította a kőművesek és ácsok munkáját az Ybl Miklós (1814–1891) által tervezett pesti Fővámház 1870-től zajló építkezésén.⁷ 1873-ban már bizonyosan Ybl alkalmazásában állt és bő egy évtizeden át, egészen az Operaház 1884 őszi megnyitásáig a neoreneszánsz legnagyobb hazai képviselőjének dolgozott, irányítva többek közt a sugárúti dalszínház megvalósulását.⁸ Saját munkái az 1870-es évek legvégétől kezdődtek. Az 1880-as évek első felében a kiépülő Sugárúton, a mai Andrássy úton még Ybl mellett dolgozva tervezett több itáliai reneszánsz formavilágból merítő épületet,⁹ majd önállósodását követően a nagykörúti bérházépítkezések egyik legtöbbit foglalkoztatott tervezője lett, ám ekkor már német neoreneszánsz stílusformákat használt a homlokzatok kiképzéséhez.¹⁰ Schmahl változatos forrású történeti formákkal való folyamatos kísérletezése jól illeszkedik a kései historizmus stíluspluralizmusának tendenciájába, amely az 1880-as évek közepétől – tehát lényegében önálló működése megkezdésének időpontjától – volt kibontakozóban. Az észak-itáliai származású, szalámi-iparos Del Medico-család megbízásai révén a velencei gótikával,¹¹ Rimanóczy Kálmán (1840–1908) építész-építési vállalkozónak köszönhetően pedig a mór stílus formavilágával is megismerkedett,¹² ezeket a hatásokat pedig gyakran együtt érvényesítette tervein, épületein.

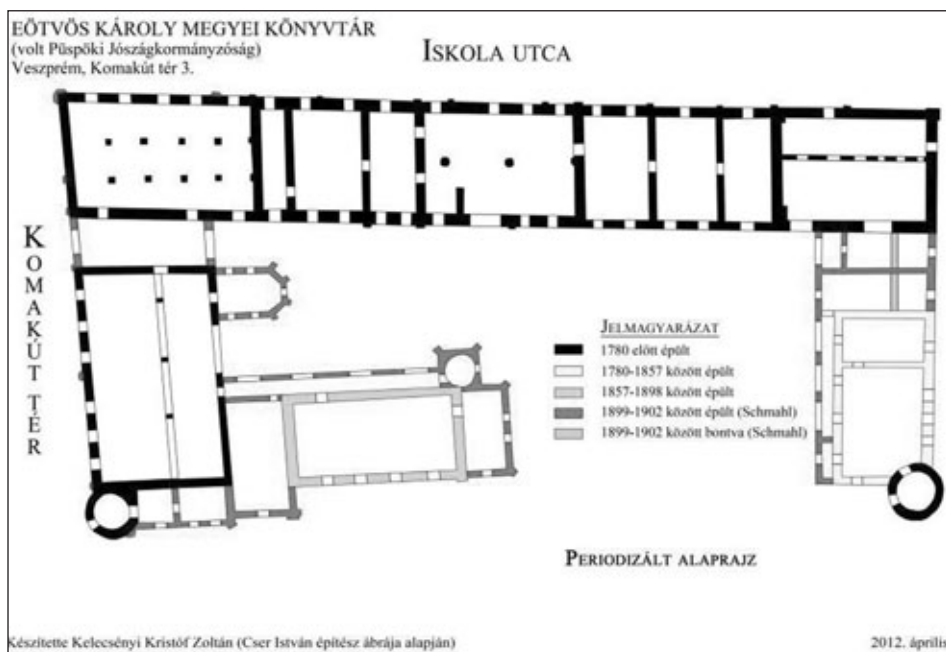
Schmahl Budapesten kívüli, a kutatás számára ismertté vált tevékenysége a fővárosi munkáihoz képest elenyésző. A korszakban egyébként is jellemző volt még a céhes időkből származó szokás, hogy az építészek egy-egy városra, szűkebb területre korlátozták működésüket. A vasúthálózat ugyan 19. század második felében kiépült, azonban így is csak az olyan tekintélyű építészek, mint Ybl Miklós vagy Hauszmann Alajos működése tekinthető országosnak, jóllehet az ő tevékenységük is a fővárosba koncentrált. Ennek egyik legfőbb oka az is lehetett, hogy a 19. században a mai viszonyokhoz képest, hiába kezdődött meg a szakmák elválása, még mindig sokkal szorosabb kapcsolatban maradt az építész a kivitelezéssel. Hogyan juthatott akkor a Budapesten működő Schmahl a veszprémi Jóságigazgatóság tervezésére szóló megbízáshoz?

Az épület megvalósulásához vezető út

A birtokigazgatás korábbi központi épületét, a 19. század első felében lebontották, ezért a kormányzóság a Padányi Biró Márton (1693–1762) által létrehozott Püspökertben található szerény, földszintes barokk kori épületekben működött.¹³ Ez a helyzet a század végén valószínűleg egyszerre vált a hivatal fontosságához mérten méltatlanná és helyigény szempontjából is elégtelenné. Hornig Károly 1899-ben rendelte el az új Jószággormányzóság felépítését, a feladatot az osztrák születésű Rainprecht Antal (Anton von Rainprecht 1844–1908) jószággormányzóra bízta. Bár ma már lehetetlen rekonstruálni a 19. század végének ismeretségi viszonyait, az evangélikus Schmahl – mivel egy Pest megyei falusi református templom toronysisakja¹⁴ kivételével semmiféle egyházi munkája nem volt korábban – csak úgy juthatott e megbízáshoz, hogy vagy ismerte valamelyiküket, vagy ismert valakit, aki beajánlotta a püspökségnél. Erre a Schmahl-hagyaték elkallódása okán is, semmiféle bizonyíték nincsen, azonban egy eshetőséget, a korabeli sajtó alapján érdemes megemlíteni.

Schmahl Henrik saját, pesti Hatvani utcában állt lakóháza, ahova a család mellett az építésziroda is beköltözött utóbb, 1889 októberében, használatbavételi engedélyének kiadása előtt az éves agancs-kiállításnak adott otthont, melyre a legnagyobb grófi családok mellett maga az uralkodó is küldött 9 darab, általa megszerzett trófeát.¹⁵ Az épület II. emeletét az építész ingyen bocsátotta a Vadászati Hivatal rendelkezésére.¹⁶ Nem meglepő ezért, hogy a Pápa melletti Tapolcafőn Schmahl legkésőbb 1901-től,¹⁷ de vélhetően már korábban, 1895-től vadászterületet bérelt¹⁸ és vadászlakot tartott fenn. Pápa városában 1894-ben biztosan megfordult az ott kiépítendő vízvezeték miatt, mint a Zellerin Mátyás-féle Rt. vezérigazgatója.¹⁹ Schmahl 1902-ben együtt vadászott Rainprecht Antallal,²⁰ 1905-ben pedig a püspökségi főerdész is megfordult az ő, tapolcafői vadászterületén.²¹ Jóllehet a dátumokból egyértelműen nem mutatható ki a személyes kapcsolat építkezést megelőzően való megléte, erősen valószínű, hogy Schmahl vadászszenvédegye révén került kapcsolatba a Veszprémi Püspökséggel.

Rainprecht Antal 1899. július 13-án mutatta be az építész új Jószággormányzóság épületére készített terveit.²² A tanácsi jegyzőkönyvből kiderülnek a megbízó igényei is, melyek nem egy teljesen új házról, hanem a használatban levő épületek egységesítéséről és emeletráépítésről szólt. Az I. katonai felmérés alapján megállapítható, hogy a Püspök kert déli sarkát már az 1780-as években L-alakú építmény zárta le, melynek rövidebb szárnya a mai Komakút tér, hosszabb szárnya az Iskola utca mentén húzódott. Az 1857-ben készült kataszteri térképről az is leolvasható, hogy a két épületrész valószínűleg nem volt összekötve, lehetővé téve ezzel kocsik ki- és behajtását.²³ A 19. század közepéig a térre néző, rövidebb délkeleti szárnynak párja is felépült, a hosszan elnyúló mai Iskola utcai szárny északi végén, zárt folyo-

*A volt Püspöki Jósággormányzóság periodizált alaprajza.
A szerző ábrája*

sóval kapcsolódva utóbbihoz, jóformán szimmetrikus, U-alakú elrendezést kialakítva. Az így kialakult két rövid szárny külső sarkain egy-egy kör alaprajzú, bástyaszerű építmény is állt már ekkor. A század második felében az udvart északkeleti irányból részben lehatároló, szabadon álló téglány alakú épület létesült a Komakút téri szárnyhoz közeli részen.²⁴ Ezt az állapotot kellett új egységgé formálnia Schmahl Henriknek.

Az engedélyt nyert eredeti tervekből egyetlen, szignálatlan és datálatlan tervlap-törödék – az Iskola utcai szárnyon keresztül felvett metszet részlete – maradt csak fent.²⁵ Az építkezés részleteire utaló egyéb dokumentumok szintén nem kerültek elő, az is csak a korabeli sajtóból ismert, hogy a házszentelésre 1902. február 2-án került sor.²⁶ Az ismert egykorú fotók alapján megállapítható, hogy az épület mai képe, a könyvtár 1997-ben épült modern szárnya miatti változtatások és hozzátoldás kivételével, megegyezik eredeti állapotával.

A Jósággormányzóság külső képe

Schmahl a helyszínen álló négy előzmény-épületet viszonylag kismértékű, de az összkép szempontjából meghatározó hozzátoldásokkal egyetlen épületbe foglalta.

Az épület Komakút téri homlokzata. Képeslap a szerző gyűjtéséből

Az átépítés során a szabadon álló épületegyüttesnek legradikálisabban a hivatal és a rezidencia befogadására szánt Komakút tér felőli részét formálta át. Egyrészt egybeépítette az udvaron álló téglány alakú épületrésszel és az Iskola utcai szárnyal, másrészt emeletet épített erre a részre, főúri kastélyra emlékeztető kompozícióba foglalva azt. A tértől távolabb eső épületrészek, az Iskola utcai szárny hátsó része, és az északnyugati szárny csak szerényebb változásokon estek csak át, olyan mértékben, amit a gazdasági funkció indokolt. A hivatali és rezidencia részhez képest szerény épületdíszítés és csekély mértékű átépítés arra is utalhat, hogy folyamatos használat mellett, több fázisban épülhetett át a Jóságkormányzóság, amit az engedélyezés és a házszentelés közt eltelt bő 30 hónap is alátámasztani látszik. Schmahl a gazdasági részen az Iskola utcai és az északnyugati szárny közt levő nyaktagba foglalt zárt folyosót elbontatta és kisebb szárnyat az udvar felé árkáddal bővítve, kiépítette teljes értékű kapcsolatát a többi épületrésszel.²⁷

Az átépítéssel létrejött új épület valamennyi homlokzata vakolt, döntően téglavörös, valamint fehér színezéssel. Stílusát a velencei gótika és az internacionális késő gótika elemei dominálják, összhatásában valamelyest keleties benyomást kelt, ami a csúcsíves stílus velencei változatánál természetesnek mondható, hiszen a bizánci kapcsolatok erőteljesen befolyásolták annak fejlődését. Leginkább az emeleti, háromkaréjos ívvel záródó ablakok és azok keretezése ennek hordozója, míg a főpárkány feletti rész kialakítása inkább a kései gótikus jegyek hordozója, áttört rácsos attika és a falpillérek folytatásaként kiképzett fiatornyok jelennek meg, a

*Az épület Püspökertre néző homlokzata.
Képeslap a szerző gyűjtéséből, 1920 körül*

részben gótikus, részben német reneszánsz formákból kibontakozó oromzatokkal együtt. A kontyolt nyeregtető meredek esésű, díszes gerincserepezéssel és padlás-szellőzőkkel lett kialakítva.

A változatos tömegformálás eredményeképp az épületnek nem volt két egyforma nézete. A délkeleti, Komakút téri aszimmetrikus homlokzata tekinthető főhomlokzatnak, hiszen itt nyílik az épület nyomott csúcsívvel záródó főbejárata. Ugyanakkor a homlokzat jobb oldalán álló torony révén az épület saroknézetre komponáltsága is feltűnő. A kör keresztmetszetű saroktorony felső részén hatszög keresztmetszetűre vált és hagymakupolás tetőépítménnyel záródik, ami szintén a keleties hatást erősíti. Az egy síkban kiképzett főhomlokzattal ellentétben áll az épületre északkeleti, kertre néző része, mely több ízben is síkot vált, visszafele lépcsőzik, loggiája és terasza révén nyitottabb hatású, melyhez a belső udvar oldalán négyszög keresztmetszetű lépcsőtorony is csatlakozik. A hátsó, gazdasági célú szárnyak jóval szerényebb díszítésűek, külső homlokzataikon romantikus ízü pártázat fut körbe, belülről pedig csúcsíves záródású árkádsorral kapcsolódtak az udvarhoz. Különleges, kissé esetlennek tetsző megoldás, hogy a szárny külső oldalának kisméretű nyílásai is csúcsíves záródásúak.

Az épület figurális szobrászati díszítése a főhomlokzaton koncentrálódik. A bal oldali, kisebbik oromzat Hornig Károly címerét, a jobb oldali, nagyobb sekély szo-

borfülkében Madonna a gyermek Jézussal és Keresztelő Szent Jánossal kompozíciót hordoz, melyet az attika vonalában három dombormű egészít ki. A három mezőben puttók által eljátszott mezőgazdasági jelenetek láthatók, melyeket az oromzat szimmetriatengelyében tondóba foglalt püspöksüveg oszt ketté. Balról jobbra haladva a földművelést, az erdőgazdálkodást, valamint az állattartást mutatja be a fríz. A felső részén hatszög keresztmetszetű saroktorony II. emeletének nyílásai felett öt oldalon²⁸ mellszobrok sorakoznak, melyek a kor jelentős veszprémi közéleti személyiségeit ábrázolják a főhomlokzat felől a kerti homlokzat irányába a következő sorrendben: Csenkey Géza (1840 körül–1915) veszprémi királyi törvényszéki elnök,²⁹ az építést felügyelő Anton von Rainprecht³⁰ (1844–1908) jóságkormányzó, Fenyvessy Ferenc (1855–1903) vármegyei főispán,³¹ Szeglethy György (1854–1910) Veszprém város polgármestere és idősebb Rainprecht Antal³² (1881–1946) későbbi jóságkormányzó és vármegyei főispán.³³ Utóbbi a névsor legfurcsább szereplője, hiszen az építető jóságkormányzó fia mindössze 21 éves volt. Friss jogász diplomájával ekkoriban vélhetően a Jóságkormányzóság alkalmazásában állhatott, ám a város jelentős közéleti személyiségének ekkoriban aligha volt nevezhető. Az Iskola utcára merőlegesen álló, a földszintes szárnyak felé, valamint a Püspökkertre néző oromzatok közepén egy-egy további férfi mellszobor látható, ám ezeknek nincs felirata, amiből valószínűsíthető, hogy nem konkrét személyt kívántak itt ábrázolni, pusztán dekorációs céllal került helyére. Leginkább a Madonna-dombormű, de néhol az összes figurális szobor alkotójaként a veszprémi születésű, fiatalon elhunyt Csikász Imrét (1884–1914) tartja számon a szakirodalom,³⁴ ugyanakkor a halála 50. évfordulója alkalmából rendezett kiállítás katalógusában nincs utalás erre a munkára.³⁵ Tény, hogy csak 1901-ben iratkozott be a budapesti Iparművészeti Iskolába, ugyanakkor ezekből az évekből származó, nyári hazautazásai alatt készült első munkái is ismertek, így közreműködése nem zárható ki, de nem is támasztható biztosan alá a jelenleg rendelkezésre álló források alapján.

A belső

Az épület eredeti belső beosztása a tervek elkallódása miatt pontosan nem ismert. A püspökségi tulajdonról a 20. század első felében készült vagyonelektárakból³⁶ – feltételezve, hogy addig nem történt radikálisabb változtatás –, következtethetünk csupán. Az első ilyen 1927-ben készült, vázlatos alaprajzot és leírást tartalmaz. Ezek alapján a főhomlokzaton csúcsíves nyílással induló, de sík, kazettás gerendafödém-mel fedett, kocsí áthajtásra alkalmas kapualjon át volt megközelíthető a Komakút térre néző szárny földszintjének északkeleti része és az emelet. A kapualj jobb oldalán nyíló és a szárnyon végighúzódo, terrazzóval burkolt középfolysóról táruktak

fel a térre néző földszinti, valamint a Püspökkertre néző számtartói irodák. A folyosóhoz kapcsolódott a kisebb oldalszárny udvari közlekedője is, mely azonban egy oda valószínűleg utólagosan beépített vizesblokk által két részre lett osztva, így elválasztva egymástól a hivatalhoz tartozó kisebb és a rezidenciához kapcsolódó nagyobb területet, melyet a terepviszonyok miatt ezen a részen kialakított alagsorból egy, az emeletig vivő csigalépcsőn át lehetett megközelíteni.

Szintén a tér felőli szárny folyosójához, de egyúttal közvetlenül a kapualjhoz is csatlakozott az emeletre vivő, faragott korlátú kétkarú lépcső. A jószágkormányzói rezidenciába vezető lépcsőház a belső udvarba a szabályos nyolcszög három oldalával záródó tömegként türemkedett be. A felső szint nagy részét elfoglaló, hétszobás, két fürdőszobával, konyhával rendelkező lakrész a lépcsőházból nyíló díszes, stukkómennyezetes kandallós hallból volt megközelíthető. Valószínűleg a térre néző helyiségek fogadták be a nyilvánosabb funkciókat, a vendégfogadás tereit, míg a Püspökkert felé esők a magántereket. Biztosan tudjuk, hogy a kertre erkéllyel néző szoba – melyhez közvetlenül kapcsolódott az egyik fürdőszoba – volt a jószágkormányzói hálóhelyiség a húszas években. A szobákat amerikai tölgyfa parkettával burkolták. A kisebb szárny udvari oldalán húzódó folyosóról további két szoba, valamint a konyha és a földszinten át az alagsorból ide felvezető csigalépcső volt elérhető. A földszint boltozott nyitott folyosójáról nyílt az alagsori folyosó, melyről az itt kialakított mosókonyha, a fás- és szeneskamra, valamint a központi fűtés helyiségei nyíltak. A földszinten kamra és ruhatár, továbbá a vendég- és cselédszobák kaptak helyet.

Az épület kisebbik, kapualjtól balra eső részét az intézői lakás foglalta el. Bejárata az Iskola utcai homlokzatról nyílt, ahonnan egykarú lépcső vezetett a lakrész előterébe. Az emelethez háromkarú lépcsővel csatlakozó lakás földszinti részén egyetlen szoba, egy gardrób, fürdőszoba, konyha, élés- és fáskamra kapott helyet. Az emeleten az épület Iskola utcai sarkához közel eső három szoba kapcsolódott még hozzá.

Az épület fennmaradó része vegyes funkciókkal bírt. Az intézői lakás alatt egy nyolc falazott pillérre támaszkodó boltozatú, egyterű magtár helyezkedett el. A végig földszintes szárnyak lapostetővel voltak fedve, melynek pártázatig magasított szerkezeti terét szintén terménytárolásra használták. A magtár bejárata mellett az udvarból nyílt az uradalmi irattár, majd két kocsiszín. Ezt követően a jószágkormányzói inas, majd az uradalmi építési felügyelő, végül az uradalmi főkertész lakása, melyek teljesen kitöltötték az Iskola utcai, és részben az udvart északnyugati irányból záró rövidebb szárnyakat. Ez utóbbiban a padlástérbe vezető egykarú falépcső, valamint egy hét loállásos istálló is helyet kapott. Az udvarban szabadon állt még egy kisméretű falazott épület, mely egy baromfi ólat és egy fáskamrát foglalt magába.

Értékelés

A józágkormányzói lakás berendezéséről, bútortatáról nem tudunk, de méretével, valamint a cselédek és szolgálók független megközelítési útvonalával vélhetően a korabeli Veszprém egyik legnagyobb és legszebb otthona lehetett, alkalmas bármiféle egyházi, városi, megyei, sőt országos méltóság fogadására. Szobaszámával a korabeli Budapesten a nagy vagyon fölött rendelkező társadalmi rétegek lakásai közé számított volna. Az építtető Hornig Károly és Anton von Rainprecht megbízásából az építész, Schmahl Henrik sikerrel alakította ki a korábbi épületek egyesítésével a veszprémi Józágkormányzóság hivatalát és tisztviselőinek rezidenciáját, mely külső képét tekintve leginkább a korabeli főúri kastélyokhoz hasonlítható. Veszprém egyik legkülönlegesebb, egyedi hangvételű épülete lett az eredmény. Alapvetően neogótikus, de néhány elemével más történeti korok formáit is megidéző stílusa jól megfeleltethető egy nagyon is világias funkcióval rendelkező, de mégis csak egyházi épületnek, amely célokat a gazdag szobrászati program is plasztikusan kifejezi.

Schmahl életművében az épület nem csak földrajzi elhelyezkedése révén tölt be unikális szerepet, de műfaját tekintve is jóformán egyedül áll, hiszen számtalan bérháza mellett mindössze két további, kisebb villaépülete ismert.³⁷ A Józágkormányzóság épületén jól látszik, hogy a városi építészetben kevésbé kibontakoztatható tömegalkotási készsége is igen jó volt, az előzményépületek felhasználása miatti kötöttség ellenére harmonikus, aszimmetrikus kompozíciót hozott létre. A Del Medico-család megrendeléseiből eredeztethető neogótikus stílusának leginkább érett előzménye Stern Károly 1891-es pesti üzletháza.³⁸ Az épület előfutára a budapesti Ferenciek terén álló egykori Belvárosi Takarékpénztár Rt. szék-, bér-, és üzletházának – a Párisi-udvarnak –, mely 1909–1913 között valósult meg és az építész főművének nevezhető.³⁹ Bár a nagyméretű többfunkciós épület léptéke radikálisan eltér veszprémi társától, a kompozíció gazdagsága, a tetővonal és a saroktorony mozgalmassága és formái igencsak hasonlóak.

Schmahl Henrik és Veszprém megye

Schmahl nagy valószínűséggel a Józágkormányzóság épületével való munkájának köszönhetően készített terveket egy Sümegen létesítendő Angolkisasszonyok Intézete számára, melynek a város kezdeményezésére fogant ötletét Hornig Károly is támogatta.⁴⁰ A csak a helyi sajtóból ismert elképzelés végül nem valósult meg, az épület tervei a Schmahl-hagyatékkal együtt elkallódtak, mindössze annyi tudható, hogy két alternatíva készült, a berendezés nélküli költségvetés pedig meghaladta volna a 100 000 forintot.

Schmahlt 1901-ben a veszprémi helyhatóság arra is megkérte, hogy az épülő postapalota terveit vizsgálja meg. Az építész vizsgálata abban állt, hogy egészen új tervvel állt elő. A mára szintén elkallódott elképzelés azonban anyagi okokból nem valósult meg, amiről a Vállalkozók Lapjában még az Ezrey álnéven író Komor Marcell (1868–1944) is megemlékezett egy gunyoros hangnemű írásban, amely joggal váltotta ki a Veszprémi Ellenőr névtelenségbe burkolózó szerzőjének felháborodását.⁴¹

Schmahlnak a Jószágkormányzóság mellett megvalósult másik épülete lehetett a korábban említett, Pápa melletti Tapolcafőn, vagy annak közelében álló vadászlakja, amely 1905-ben már biztosan állt, ugyanakkor korántsem biztos, hogy ő tervezte. Sajnos ezt az épületet a kutatás mindössze egyetlen rövid sajtóemlétekből ismeri, helyét sem sikerült eddig pontosan azonosítani.⁴²

A Jószágkormányzóság további sorsa

Az épületet az egyházi birtokok 1945 utáni felszámolásakor államosították. A háború utáni zavaros időknek esett áldozatul a jószágigazgatósági iratanyag nagy része is. Az 1960-as évekig sokféle, többnyire méltatlan funkciót töltött be, mely során berendezését megsemmisítették. 1965–1968 között építették át az Eötvös Károly Megyei Könyvtár számára, a funkcióváltás az eredeti alaprajz teljes felszámolásával járt.⁴³ A leromlott állapotba került intézményt 1996–1997-ben újították fel, és bővítették ki udvarának részleges beépítésével, valamint a földszintes szárnyakra való visszahúzott szintráépítéssel.⁴⁴

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- BALATONVIDÉK 1900. = „T.”: Angolkisasszonyok intézete Sümegen. Balatonvidék 4 (1900) 4. sz. (január 28.) 3–4.
- BRUNNER–GOPCSA 2015. = BRUNNER Attila – GOPCSA Katalin: Veszprém város építésze a „hosszú” 19. században. (Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához – 5. füzet), Veszprém, 2015.
- CSER 1994. = CSER István: 'Eötvös Károly' Megyei Könyvtár (Veszprém, Koma-kút tér 3.) épületének építéstörténete (Kézirat, Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém Megyei Helyismereti Gyűjtemény), Veszprém, 1994.
- E. TAKÁCS 1964. = E. TAKÁCS Margit: Csikász Imre (1884–1914) – emlékkiállítás. Veszprém, 1964.
- ELLENŐR 1901a. = [n.n.]: Egy furcsa hálanyilatkozat. Veszprémi Ellenőr 4 (1901) 30. sz. (július 28.) 1–2.
- ELLENŐR 1901b. = [n.n.]: Városi közgyűlés. Veszprémi Ellenőr 4. (1901) 37. sz. (szeptember 15.), 3.

- FÁBIÁN 1936. = FÁBIÁN Gáspár, dr.: Nagy Magyar építőművészek – 1. kötet. Budapest, 1936.
- FODOR 1994. = V. Dr. FODOR Zsuzsa: Csikász Imre. In: Veszprémi művészek és mecénások a századelőn (szerk.: V. dr. FODOR Zsuzsa). Tanulmányok a Veszprémi művészek és mecénások a századelőn c. kiállításához. Laczkó Dezső Múzeum. Veszprém, 1994., 27–32.
- FŐVÁROSI 1889. = [n.n.]: Az agancs-kiállítás... Fővárosi Lapok 26 (1889) 290. sz. (október 22.) 2151.
- HUBA 1982. = HUBA László: Veszprém, Veszprém, 1982.
- KELECSÉNYI-TORMA 2015. = KELECSÉNYI Kristóf – TORMA Ágnes: Schmahl Henrik (1846–1912) – Egy német kőműveslegény felemelkedése a dualizmus kori Budapesten. In: Építőművészek Ybl és Lechner korában. (Szerk.: ROZSNYAI József). Budapest, 2015., 92–133.
- KISMARTY-LECHNER [é.n.]: KISMARTY-LECHNER Jenő: Schmahl Henrik. (Kézirat, MTA Bölcsészettudományi Intézet Lexikongyűjteménye.) [h.n.], [é.n.].
- KOROMPAY 1957. = KOROMPAY György: Veszprém. (Városképek – Műemlékek, szerk.: PAPP Imre) 2. átdolgozott, bővített kiadás, Budapest, 1957.
- MNL = Magyar Nemzeti Levéltár
- MŰVÉSZET 1912. = [n.n.]: Aigner Sándor. Művészet 11 (1912) 2. sz., 67–80.
- PÁPAI [é.n.] = PÁPAI Tamás László: 160 éve született az első műegyetemi építészmérnöki diploma tulajdonosa – Kiss István (1857–1902). <http://muzeum18ker.hu/cikk16/> (A letöltés ideje: 2017. március 11.)
- PÁPAI 1894. = [n.n.]: Egy lépéssel előbbre. Pápai Lapok 21 (1894) 24. sz. (június 17.) [1.]
- PÁPAI 1902. = [n.n.]: Röviden. Pápai Lapok 29 (1902) 4. sz. (január 26.) 5.
- PÁPAI 1905. = [n.n.]: Vadászat... Pápai Lapok 32 (1905) 7. sz. (január 22.) 5.
- RIBÓ 1930. = RIBÓ Zoltán, dr.: Csikász Imre veszprémi szobrászművész életrajza (1884–1914), Veszprém, 1930.
- VADÁSZ 1889a. = [n.n.]: Az agancs-kiállítás... Vadász Lap 10 (1889) 28. sz. (október 5.) 370.
- VADÁSZ 1889b. = [n.n.]: Az idei agancs-kiállítás. Vadász Lap 10 (1889) 29. sz. (október 15.) 375.
- VADÁSZ 1895. = [n.n.]: Hirdetmények. Vadász Lap 16 (1895) 18. sz. (június 2.) 240.
- VADÁSZ 1901. = [n.n.]: Rövid hírek. Vadász Lap 22 (1901) 35. sz. (december 15.) 463.
- VeML = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára
- VÉL = Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár
- VESZPRÉMI 1902. = [n.n.]: Házszenelés. Veszprémi Hírlap 10 (1902) 6. sz. (február 9.) 4.

JEGYZETEK

- ¹ ELLENŐR 1901b.
- ² MŰVÉSZET 1912.
- ³ KOROMPAY 1957. 138–140.
- ⁴ A témáról bővebben: BRUNNER–GOPCSA 2015.
- ⁵ PÁPAI [é.n.]
- ⁶ TELEK 2015. 143–145., 157–158., 165.
- ⁷ FÁBIÁN 1936. 34–37., KISMARTY-LECHNER [é.n.]
- ⁸ KELECSÉNYI-TORMA 2015. 93–94.
- ⁹ Del Medico-palota (1880–1882, Bp., VI. Andrásy út 13.), Haggemacher-palota (1881–1883, Andrásy út 52.), Gschwindt-bérház (1882–1884, Andrásy út 28.) és Fischer-Sonnenberg-ház (1882–1884, Andrásy út 102.).
- ¹⁰ Jelentősebb munkái a Nagykörúton a Schossberger-házcsoport (1885–1886, Bp., VI. Teréz krt.

- 1-3-5.) és a Richard-udvar (1886–1887), de ezen kívül további hat épület köthető nevéhez. A teljes műjegyzéket lásd: KELECSÉNYI–TORMA 2015., 132–133.
- ¹¹ A Del Medico-család budai, vízivárosi szalámiüzemének és lakóépületének homlokzatát Del Medico Ágoston kifejezett kérése nyomán egy velencei palazzo mintájára képezte ki. (1887–1888, Bp. II. Kacska utca 17., elpusztult.)
- ¹² A Rimanóczy-mulatónak épült épület utóbb Uránia néven vált ismertté. (1895–1896, Bp. VIII. Rákóczi út 21.)
- ¹³ CSER 1994. 7.
- ¹⁴ Református templom toronysisakja, (1891 körül, Áporka)
- ¹⁵ FŐVÁROSI 1889.
- ¹⁶ VADÁSZ 1889a., VADÁSZ 1889b.
- ¹⁷ VADÁSZ 1901.
- ¹⁸ A Tapolcafő melletti vadászterület árverési hirdetménye alapján. (VADÁSZ 1895.)
- ¹⁹ A próbakút megtekintésére 1894. június 12-én került sor, Basch Ágoston vízépítő mérnök társaságában. (PÁPAI 1894.)
- ²⁰ Az 1902. január 18-án Kislődön tartott vadászatról szóló beszámoló. (PÁPAI 1902.)
- ²¹ Polák Ferenc püspöki uradalmi főerdész 1905 januárjában. (PÁPAI 1905.)
- ²² VeML V.172.a 29. raktári egys.: Közgyűlési és tanácsulési jegyzőkönyv, 1899. évre. 251–255.
- ²³ MNL S 78 – 298. téka – Veszprém.
- ²⁴ CSER 1994. alapján.
- ²⁵ VÉL J8 E-81
- ²⁶ VESZPRÉMI 1902.
- ²⁷ E megállapítások Cser István 1904-es munkáján, valamint következtetéseken alapulnak. A 19–20. század fordulójáról és a korábról származó épületszerkezeti részek elkülönítése, koruk megállapítása csak roncsolásos, épületrégészeti vizsgálattal lenne lehetséges.
- ²⁸ A hatodik oldalon a tetőgerinc bevágó csatlakozása miatt nincsen mellszobor.
- ²⁹ 1891-től 1907-ig töltötte be a hivatalt.
- ³⁰ 1888-tól 1908-as haláláig töltötte be a hivatalt. E néven második a családban. Szobrának felirata: Rainprecht Antal.
- ³¹ 1898-tól töltötte be a hivatalt.
- ³² 1908-tól 1909-ig töltötte be a jószágkormányzói hivatalt. A szobor felirata: ifj. Rainprecht Antal.
- ³³ 1899-től 1910-ig töltötte be a hivatalt.
- ³⁴ HUBA 1982. 27., CSER 1994. 20., V. FODOR 1994. 28.
- ³⁵ E. TAKÁCS 1964.
- ³⁶ VÉL Vagyonleltárak 1927, 1939 és 1943.
- ³⁷ Ezek a budai Del Medico-villa (1900, Bp., II. Ordas út 6.) és saját gellérthegyi családi villája (1908–1909, Bp., XI. Kelenhegyi út 43.)
- ³⁸ Mai címe Bp., VIII. Rákóczi út 7.
- ³⁹ Mai címe Bp., V. Ferenciek tere 10.
- ⁴⁰ BALATONVIDÉK 1900.
- ⁴¹ ELLENŐR 1901a.
- ⁴² Lásd 21. jegyzet.
- ⁴³ VeML XV.18.b TrP 2296 (24. téka)
- ⁴⁴ Szécsi Zoltán és Lázár Antal tervei nyomán (ESP' 63-67 Építésziroda).

„Címerkép Erzsébet királyné ravataláról” Erzsébet királyné temetése és Hornig püspök

RAINER PÁL

A VESZPRÉMI LACZKÓ DEZSŐ MÚZEUM TÖRTÉNETI ADATTÁRA ÖRZI I. Ferenc József császár és király felesége, Wittelsbach Erzsébet császárné és királyné halotti (temetési) címereinek egyik példányát.¹ A halotti címer egy 62,3x85,7 cm méretű, elülső felén fekete alapszínűre festett kartonlap. Ezt csaknem teljesen kitölti az aranyszínű, egyenes állású pajzsban elhelyezett címer: fekete-arany, kétféjű, arannyal fegyverzett,² vörös-arany nyelvű sas; mindkét fején: drágakövekkel és gyöngyökkel ékes, zárt, arany korona; jobb karmában: arany markolatú, ezüst pengéjű egyenes kard és arany jogar; bal karmában: kereszttel díszített arany országalma. Mellén egymás mellett elhelyezve és kissé egymás felé döntve két ovális címerpajzs. A heraldikai jobb oldali³ címer a Habsburg–Lotharingiai-ház ún. genealógiai címere. Kétszer hasított pajzsban középen: vörös mezőben ezüst pólya (Ausztria, illetve az Ausztriai-ház, eredetileg a Babenberg-ház címere), elől: arany mezőben jobbra forduló, kék koronás, kézzel fegyverzett, vörös oroszlán (a Habsburg-ház címere), hátul: arany mezőben vörös jobb haránt pólyában három csonka⁴ ezüst sas (a Lotharingiai-ház címere). A heraldikai bal oldali címer ezüst mezőben kék rutás (a Wittelsbach-ház címere). A kétféjű sas felett az osztrák császári arany korona⁵ lebeg, vörös, kék, fehér színű drágakövekkel és gyöngyökkel díszítve, két, végein arany rojtos kék szalaggal. A címer felett ezüstszerű felirat: Elisabetha Imperatrix Austriae (magyarul: Erzsébet, Ausztria császárnéja), a pajzs alatt ezüstszerű évszám, balra: MDCCC, jobbra: LXXXVIII (1898) olvasható. A pajzs feletti felirat és a pajzs felső szegélye között, külön kivágott és utóbb beillesztett, felül egyenes, alul a pajzs felső szegélyének ívéhez igazodó szélű, feketére festett kartondarabon ezüst betűs felirat: et Regina Hungariae (magyarul: és Magyarország királynéja). Az utólag elhelyezett kartondarabbal elfedték a kétféjű sas felett lebegő osztrák császári korona keresztjét és az „Imperatrix” szó „p” betűjének lelógó szárát. Utóbbit a beragasztott kartonszeletre ismét ráfestve pótolták.

A címer hátlapjának bal alsó sarkában fekete grafitceruzával ráírva a régi múzeumi Szerzeményi napló (mai szóval leltárkönyv) nyilvántartási száma: 4873/17.

Felülve a Szerzeményi naplók 1903–1923 között vezetett I. kötetének 309. oldalát, a 4873. folyószám alatt megtaláljuk Laczkó Dezső múzeumigazgató,⁶ 1917 júli-

*Erzsébet császárné és királyné
Veszprémben fennmaradt halotti címere
(LDM, Sárközi Judit fényképe)*

eltekinthető rendszerint a veszprémi püspökök voltak Magyarország királynéinak kancellárjai. Habsburg-házi királyaink korára ez a szokás már jó ideje végleg rögzült és állandósult.⁸

*Az utólagosan kiegészített magyar királynéi cím Erzsébet halotti címérén
(LDM, Sárközi Judit fényképe)*

usában fekete tintával írt bejegyzését. Ebből megtudjuk, hogy a címer (Laczkó szavaival „Címerkép Erzsébet királyné ravataláról”) – más egyéb tárgyakkal együtt – br. Hornig Károly veszprémi püspök hagyatékából került be az akkor Veszprémvármegyei Múzeum nevet viselő múzeumba.⁷

Már a halotti címer első tüzetesebb megvizsgálásakor feltűnt, hogy a felirat Magyarország királynéjára utaló részét utólag ragasztották rá a címerre. Az eredeti címeren sem a címerképen, sem a feliratban semmi sem utalt arra, hogy az elhunyt uralkodóné Magyarország királynéja (is) volt. A felirat csak, mint Ausztria császárnéját említette, a sas mellén lévő címerek pedig csak családjára, a bajor Wittelsbachokra és férje családjára, a Habsburg–Lotharingiai-házra utaltak.

Közismert, hogy a korai ingadozóaktól és néhány későbbi kivételektől

Ezért kezdetben arra gondoltam, hogy feltehetően maga a címer megőrzője, Hornig Károly báró veszprémi püspök, bíboros, a magyar királyné kancellárja kifogásolhatta, hogy a címeren semmi nem utalt Erzsébet magyar királynéi voltára. Ez nyilván rögtön a ravatal első megszemlélésénél szembeötlött, mire a püspök feltevés szerint mindezt sérelmezve és „jelenetet rendezve”, erős szavakkal adhatott kifejezést e fölötti nemtetszésének és követelhetette a gyors javítást. Annál is inkább – gondoltam –, mert ő lévén a királynéi kancellár, nyilván ő temethette Erzsébetet, vagy legalábbis nyilván kiemelt szerepkörben vett részt, a feltehetően több magas rangú főpap asszisztenciájával történő temetésen. Nos, mint látni fogjuk, a téma részletesebb kutatása nem igazolta feltevéseimet.

A nagyszámú, Erzsébettel foglalkozó szak- és népszerűsítő irodalom között bizonyára gyorsan találok majd olyant, amely temetését is részletesen ismerteti és így hamar kideríthető lesz Hornig püspök ottani szerepe – gondoltam. Erzsébetről csakugyan igen sokat írtak (részben már kortársai is, de főként a halála óta eltelt csaknem százhusz év alatt), tegyük hozzá, sokszor igen vegyes színvonalon. Azonban olyan munkát, amely kifejezetten a temetésével foglalkozna, nem találtam.

Corti, Egon Cäesar gróf Erzsébetről 1935-ben magyarul is megjelent munkájában viszont megemlékezett a temetésről is:

„A sors iróniája azonban a sír előtt sem akar elhallgatni. Erzsébet távol állt a politikától s most politikamentes temetése vitára ad alkalmat, a vihar fényével hirtelen megvilágítja a birodalom sötét jövőjét. A koporsó körül régi szokás szerint a halott címere látható,⁹ az alatt (valójában felett – R. P.) pedig, a következő szavak: Erzsébet, Ausztria császárnője (helyesen császárnéja – R. P.). Mindjárt az első napon százezrek vonultak el mellette, köztük számtalan magyar, aki csodálkozva olvassa: „Ausztria császárnője”. Ez minden? Nem volt ő valami más is? Most amikor olyan megrázóan nyilvánult meg egész Magyarországon az Erzsébet halálán érzett őszinte és mély gyász, Erzsébetet csak osztrák császárnőnek nevezik? Vagy pedig a már régen sírban nyugvó Zsófia főhercegnő¹⁰ eszméit akarják föltámasztani? Minderről szó sem lehet. Nem gondoltak semmire. Az emberek azonban félremagyarázzák. A szertartási hivatal tiltakozással árasztják el. Még az első este gyorsan hozzáírják „és Magyarország királynéja”. Erre azonban Csehország főmarsalja¹¹ [sic!] szól közbe és kérdést intéz a főudvarmesteri hivatalhoz, miért hiányzik a „Csehország királynéja” megjelölés. Pedig csak Erzsébet hiányzik itt. Egyszerűen azt felelte volna: „Írjátok oda ezt: Erzsébet és semmi más.”

Báró Bánffy,¹² magyar miniszterelnök panaszt tesz azért, hogy a temetésnek állítólag szándékosan osztrák színezetet adtak, hogy ily módon célzatosan megsérsék a magyar állam tekintélyét.

A gyászünnepen nem kevesebb, mint nyolcvankét fejedelem vett részt kíséretével. A kapucinusok temploma nem tudja befogadni mindazokat az embereket, akik

összezsúfolva szeretnék az utolsó tisztességet megadni a nemes szívű asszonynak. Amikor azonban az egyik rendező kénytelen éppén a magyar országgyűlés küldöttségének tagjait visszaszorítani, hogy a gyászmenetnek helyet nyisson, ez már kínoosan hat. „Mi Magyarországból jöttünk, hogy királynénkat temessük” mondja az egyik úr az udvari tisztviselőnek. És a két miniszterelnök,¹³ a császári ház minisztere és a főudvarmester,¹⁴ csak nagy ügyvel-bajjal képes az incidens nyomán támadt politikai vihart lecsillapítani.”¹⁵

Niederhauser Emil egyetemi tanár Merénylet Erzsébet királyné ellen című munkája (1992) részletesen feltárta és elemezte Erzsébet erőszakos halálának körülményeit. A temetésről azonban csak röviden, lényegében gróf Cortihoz hasonlóan emlékezett meg:

„Akkorra már elrendeződött a közjogi konfliktus. Eredetileg a ravatal fölött csak az állt, hogy Erzsébet, Ausztria császárnéja. A magyar országgyűlés küldöttsége azonnal tiltakozott, és hamarosan ki is egészítették a feliratot: Magyarország királynéja. A cseh tartományi gyűlés képviselőinek a tiltakozását, hogy Erzsébet Csehország királynéja is volt, már nem vették figyelembe. Hiszen akkor a többi címet is ki kellett volna netán írni, s az több tucatot tett ki.”¹⁶

Az utólagosan kiegészített, javított halotti címer problémája tehát mondhatjuk megoldódott. Ezek szerint a temetést közvetlenül megelőző időszak sem nélkülözte a botrányokat. Az elmaradt magyar királynéi cím miatt számosan tiltakoztak (a magyar országgyűlés küldöttsége, Bánffy Dezső br. m. kir. miniszterelnök). Akár Hornig veszprémi püspök is a tiltakozók között lehetett, bár ennek sem a szakirodalomban, sem a Veszprémi Érseki Levéltár iratanyagában nem találtam a nyomára.

Erzsébet a bécsi Hofburg kápolnájában felállított ravataláról ismerjük R. Lechner 1898. szeptember 16-án vagy 17-én készült, 24x17,5 cm méretű fényképfelvételét. Ezen látható, hogy a ravatalt három sorba elrendezve díszítették a veszprémi múzeumban megmaradt példánnyal teljesen megegyező címerek, összesen tizenkét darab. A felső sorban három, a középsőben négy, az alsóban öt címer látszik részben, vagy legalábbis részben kikövetkeztethetően, a címereket félig-meddig eltakaró gyertyák serege között. A címerek a katafalk egészét ábrázoló fotográfián természetesen eléggé aprók, ám ennek ellenére is kivehető, hogy itt még hiányzik róluk az „et Regina Hungariae” kiegészítés.¹⁷ (Fényképét lásd a 115. oldalon.)

Az esztergomi Primási Levéltárban szintén található egy olyan címer, amelyet Beke Margit egyháztörténész Erzsébet királyné halotti címereként határozott meg. A papírból készült, 65,5x89 cm méretű színes címer – hasonlóan a Veszprémben fennmaradt darabhoz – az osztrák császári kétfejű sást ábrázolja. A sas mellén a Habsburg–Lotharingiai-ház genealógiai címere látható, de a Wittelsbach-ház címere itt hiányzik. A Habsburg–Lotharingiai-ház címerét alul Ausztria–Magyarország rendjelei díszítik. Alulról felfelé haladva az Aranygyapjas-, a Mária Terézia Kato-

*Erzsébet királyné Esztergomban
fennmaradt állítólagos halotti címere
(BEKE 1995. után)*

kesegyházban a királyné lelki üdvéért mondott gyászmisén használhatták dekorációként.

Egyébként magyar nyelvű felirata ellenére, magyar szempontból az esztergomi címer is erősen kifogásolható. Ez ugyanis nem a királyné személyi felségcímere, hanem az Osztrák Császárság 1866-ban megállapított közécímere,¹⁹ amelyet Magyarországra meglehetősen sérelmesen, 1915-ig – a közös (közép és kis) címerek bevezetéséig²⁰ – az Osztrák–Magyar Monarchia is tovább használt, főleg a közös ügyek területén és a külső hatalmakkal való érintkezésben. Amennyiben ezt a címet csakugyan Esztergomban készítették, úgy – legalábbis a címer vonatkozásában – elmondhatjuk, hogy ott legalább annyira érzéketlenek voltak a magyar alkotmány és közjog iránt, mint a császárvárosban.

A magyar királynék (a 16. századtól egyben német-római, majd 1804-től osztrák császárnék) címerhasználatára máig feltáratlan, kidolgozatlan téma. A dualista korszak jeles osztrák heraldikusa, Hugo Ströhl (1851–1919) szerint a cs. kir. Belügyminisztérium Bécsben, 1887. március 14-én kelt, 103 A számú rendeletében

nai-, a Szt. István- és a Lipót Rend. A Lipót Rend heraldikai jobb oldalán a Vaskorona-, bal oldalán a Ferenc József Rend jelvénye. A rendjelvények mindegyike nagykereszt (kivéve az egy fokozatú Aranygyapjas Rendet) és rendi lánccon függ (kivéve a Mária Terézia Katonai Rendet, amelynek nem volt rendi lánc, csak szalagja). A sas szárnyain a heraldikai jobb oldalról balra haladva a következő címerek láthatók: Magyarország, Galícia, Alsó-Ausztria, Salzburg, Stájerország, Tirol, Karintia, Morvaország és Szilézia, Erdély, Krajna, Csehország. A címer alatt felirat: ERZSÉBET/ Magyarország koronázott királynéja./ 1837. dec. 24. – 1898. szept. 10.¹⁸

Miután egykorú fényképfelvétel bizonyítja, hogy a királyné bécsi ravatalát a Veszprémben megőrzött címerrel azonos címerek díszítették, – feltevésem szerint – az Esztergomban megőrzött címet talán az esztergomi főszé-

szabályozta a császárné címerét. Sajat leírása szerint, ő is ennek az alapján rajzolta meg – a könyve megjelenésekor (1899 vagy 1900)²¹ már nem is élő – uralkodóné címerét („Wappen Ihrer Majestät der Kaiserin”). Ströhl ábrája heraldikai lényegét tekintve megfelel az Erzsébet bécsi ravataláról származó, Veszprémben fennmaradt halotti címer ábrájának. Bár a két címerrajz stílusa merőben eltérő egymástól, Ströhlnél is a Habsburg–Lotharingiai-ház genealógiai- és a Wittelsbach-ház címere került a sas mellére. Igaz itt nem két külön ovális pajzsban, mint a halotti címeren, hanem egy közös, kerekaltalpú, hasított címerpajzsban elhelyezve. Ströhl címerének sasa sem tartja karmaiban az uralkodói jelvényeket (kard, jogar, országalma) és a címert itt sem díszíti az Aranygyapjas Rend jelvénye, mert ezek az attribútumok (ahogyan Ströhl hangsúlyozta is), csak magát a császárt illették meg. Ströhl ábráján Erzsébet császárné címerét két fekete-arany griff tartja és a pajzsok kívül elhelyezett virágok is díszítik, de mindez nem érinti a címer lényegét.

Egyébként felmerült bennem a kérdés, hogy Ströhl a császárné személyi címerén miért nem ábrázolta a Habsburgok női házirendjét, a Csillagkereszt Rendet?²² A kérdés annál inkább is jogosnak tűnik, mert a császár személyi címerén megtalálható a Habsburgok férfi házirendje, az Aranygyapjas Rend jelvénye.

Ezek után azonban még mindig hiányérzetünk van. Ströhl szépen megrajzolta és publikálta a császárné (és a császár) személyi címereit, de továbbra sem tudjuk, hogy milyen lehetett – ha egyáltalában létezett ilyen – a magyar királyné személyi felségcímere? A magyar király – I. Ferenc József – személyi címerének a középcímer azon változatát tekinthetjük, ahol a középpajzsra még egy további pajzsot (szívpajzs) is elhelyeztek a Habsburg–Lotharingiai-ház genealógiai címerével. Ezt a címerváltozatot 1874-től kezdve használta az uralkodó, elsőként az 1874-es állampen-

*I. Ferenc József magyar királyként
használt személyi címere a budai
Várban, az Alagút mellett, 1880
(Szerző fényképe)*

cséten (Csánki Dezső szerint helyesebben királyi pecséten).²³ Az 1915-ös állampecséten továbbra is megmaradt ugyanez a változat, némileg módosult formában. Megváltozott a címerpajzs és a Szt. Korona alakja, továbbá a nagypajzs alsó ékét vágással kettéosztották, s heraldikai jobb felébe bekerült Bosznia-Hercegovina címere, Szlavónia címerében pedig a hatágú aranycsillag sugárzó, aranszegélyű vörös csillagra változott.²⁴ Monumentális, az uralkodó jelmondatával (Bizalmam az ősi erényben) és címertartó angyalokkal is ellátott, 1880-ban készült, színes változata látható Budapesten, az Alagút Duna felőli bejáratától D-re eső várfalon elhelyezve..

Hátra van még a másik kérdés. Milyen szerepet játszott a magyar királyné kancellárja, Veszprém püspöke a királyné temetésén?

Hornig Károly bíboros somogyi béрма-körútján, Tabon értesült a királyné váratlan haláláról. A tabi kastély kápolnájában, szeptember 10-én Emma Welser von Welsersheimb grófnőt – Zeno Welser von Welsersheimb gróf,²⁵ táborszernagy, kamarás, titkos tanácsos, osztrák honvédelmi (Landwehr) miniszter és felesége, Karolina Roden bárónő leányát – is megbérmálta.²⁶

Ezzel magyarázható, hogy a gyászhíre püspöki székhelyén, Veszprémben először helyettese, Kemenes Ferenc²⁷ nagyprépost bocsájtott ki körlevelet, 1898. szeptember 12-én.²⁸ Ezután Hornig

Kemenes Ferenc veszprémi nagyprépost, püspök helyettes körlevele, Veszprém 1898. szept. 12. (VÉL)

magánemberként kérte a bécsi udvari plébánost, juttasson neki, valamilyen szerepet a temetés körül. Ezzel kapcsolatosak Fischer-Colbrie Ágost²⁹ magyar nemzetiségű, bécsi cs. és kir. udvari káplán Hornig Károlyhoz írt alábbi levelei:

„+

Excme Domine!

Talán kegyes lesz Exciád pénteken reggel $\frac{3}{4}$ 8 órakor a holt testet csendesen beszentelni s azután praesente corpore (magyarul: a test jelenlétében) misézni. Egyelőre ezt bátorodik indítványozni az udvari plébános³⁰ úr. A három nagy requiemet illetően még nincs megállapodás – (talán Schönborn,³¹ Vaszary,³² Gruscha³³ biboros urak?)

Péntek reggelre korán lenne a Brühlből³⁴ bejönni, ez csak most jut eszembe. Nem méltóztatnék-e bennünket annyira megtisztelni, hogy Exciád nálunk aludnék? Hely van akár mennyi s Laurin³⁵ nincs itthon, nem is jön. In humillimo osculo manus (magyarul: alázatos kézcsókkal)

Augustin

Vienn 13. IX. 98.”³⁶

És a másik levél:

„+

Excme Domine!

A tabi „czédula” már el van égetve; ha méltóztatnék ujat csinálni: szívesen „hitelesítem”. Különb en azt hiszem erre semmi szükség nincs. Még a kormány sincs semmiféle blamázsban, mert a Hiv. Lap nem mondja hogy Exciád „mint kancellár” végezte a beszentelést. Akkor interpelláljon P.³⁷ azért is, hogy a Prímás³⁸ „mint ilyen” végzett Requiemet s egy sorba helyezkedett a bécsi és a prágai bíboros urakkal; következtessen trializmusra, cseh közjogra, ennek Bánffy és Prímás által való elismerésére stb. stb. Mert a három Reguiem is benn volt a Bpesti Közlönyben. Csak tege neveltségessé önmagát és bolond vesszőparipáját, minél előbb, minél jobban, minél alaposabban. In humillimo osculo manus

devotio. in SS. C. J.

FischerColbrie

Vienn. 26. IX. 98.”

Hornig írásával rájegyezve:

„Polonyi levele folytán (lásd alább – R. P.) azt kérdeztem tőle: nincs e még nála az a levelem, melyben Tabról – bérnálási köruton akkor ott lévén, megkértem volt őt, szerezne nekem funkciót a temetkezési stb”.³⁹

Az uralkodóné temetése körüli bonyodalmakkal kapcsolatos Polónyi Géza országgyűlési képviselő Hornig Károlyhoz intézett levele is:

„Nagyméltóságú

Hornig Károly

v. b. t. t.⁴⁰ és veszprémi püspök

úrnak

Veszprémben

Budapest 1898 szeptember 23,

Kegyelmes Uram!

Nagy és fontos állami érdek leszen mentsége alkalmatlankodásomnak.

Tisztelettel kérem – ha nem vagyok terhére – rendelje el az én kedves a latere bácsimnál Janossy ő nagyságánál⁴¹ vagy a titkár urnál – hogy lehetőleg rövid idő alatt közöljék velem – melyik volt az utolsó királyné – akinek temetésénél a veszprémi püspök mint udvari kancellár celebrált és miből áll a közjogilag is fontos szerződés, melyet a veszprémi püspök végez.

A kérdést annak forrását illetőleg kívánatra teljesen bizalmasnak fogom tekinteni.

Nem titkok közlését kérem hanem csupán olyan részleteket, melyeket természetesen hosszabb utánjárás mellett más forrásoknál is megtalálhatok.

Alkalmatlankodásomért bocsánatot kérve maradok

Nagyméltóságodnak

kiváló tisztelője

Polónyi Géza

országgyűlési képviselő”

Más írással rájegyezve Hornig püspök válasza:

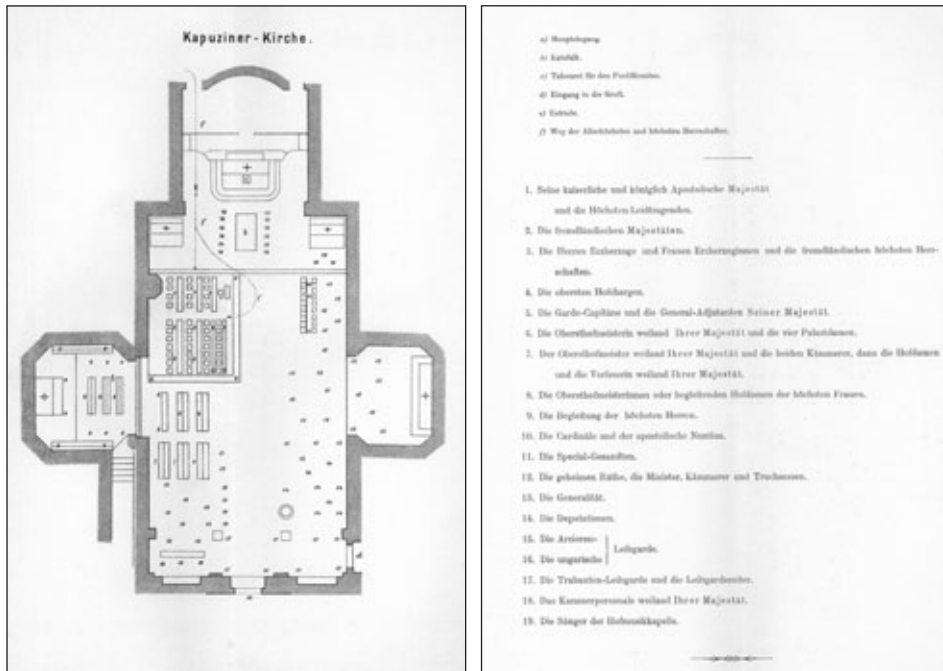
„Nagyságos Képviselő Úr! Becses sorait e napokban Veszprémből küldték utánam. Fölvilágosítást e téren aligha fog valaki adhatni; mert a kérdés ily alakban talán sohasem állítottatott fel. – A temetés, mint mindenütt első sorban az illetékes plébános joga és kötelessége, ki arra s az azzal összefüggő egyéb ténykedésekre meghívhat mást is. Ezért én magán uton, mint Hornig, kérttem a magyar udv. káplán, dr. Fischer-Colbrie által, juttasson nekem valami functiót, mit ő hozzám való régi szíveségből meg is tett. Egyebet nem tudok, tehát nem is mondhatok; – csak annyit befejezésül, hogy teljes tisztelettel maradok Nagyságod alázasos szolgája Hornig Károly veszpr. ppk.”

Hornig írásával rájegyezve:

„NB. fogalmazványomat ide másoltattam; – mint hallom, hasonló kérdést intézett Jánosy kanonokhoz is.

A vett értesüléseket úgy látszik nem találta, olyanoknak, melyek „interpellatio”-ban értékesíthetők volnának.”⁴²

Tehát másik feltevésem is megbukott, a királyné temetését nem a veszprémi püspök végezte (bár ő is részt vett a szerződésen, amelyen a cs. és kir. udvari plébános

Erzsébet császárné és királyné a bécsi Kapucinusok templomában történt gyászszertartásának alaprajza és magyarázata. A magyarázat magyar fordítása: a) főbejárat, b) ravatal, c) ülőke a szertartást végzőknek, d) bejárat a kriptába, e) emelvény, f) a legmagasabb és magasabb rangú urak útvonala, 1. Ő császári és királyi Apostoli Felsége és a legmagasabb gyászoló család, 2. a külföldi felségek, 3. a főherceg urak és főhercegnő asszonyok és a legmagasabb rangú külföldi uraságok, 4. a legfőbb udvari méltóságok, 5. a gárda kapitány és Ő Felsége főhadsegéde, 6. a megboldogult Felség főudvarmesternője és a négy palotahölgy, 7. a megboldogult Felség főudvarmestere és a két kamarás, azután az udvarhölgyek és a megboldogult Felség felolvasónője, 8. A főudvarmesternő, a legmagasabb rangú hölgyeket kísérő udvarhölgyekkel, 9. A legmagasabb rangú urak kísérete, 10. a bíborosok és az apostoli nuncius, 11. A különleges követek, 12. A titkos tanácsosok, miniszterek, kamarások és asztalnokok, 13. a tábornokok, 14. a küldöttségek, 15. az alabárdos testőrség, 16. a magyar testőrség, 17. A darabont testőrség és a testőr lovasság, 18. Az elhunyt Felség kamarájának személyei, 19. az udvari énekkar énekesei (VÉL)

mellett feltehetőleg számos további pap is concelebrált). Az ő szerepe arra korlátozódott, hogy egy reggeli csendes mise keretében beszentelte a királyné holttestét. Hornig – úgy tűnik – természetesnek tartotta, hogy a temetést nem ő, hanem az illetékes udvari plébános végezte. Nem is ő sértődött meg e miatt, hanem a

Függetlenségi Párt minden lében kanál, izgága országgyűlési képviselője, Polónyi Géza. Ugyanis Polónyi érdemesnek vélte, az általa a magyar közjog megcsúfolásának érzett esetről való országgyűlési interpellálást, amelyet nyilván felettébb alkalmasnak tartott arra, hogy helyet szorítson neki a párt Bécsből elszenvedet vélt vagy valós nemzeti sérelmei között, s ezzel is növelje népszerűségét az ellenzék soraiban.

A Veszprémi Hírlap – amely a veszprémi püspökség által létrehozott és pártolt újság volt – egykorú számaiban egyetlen egy utalást sem találunk a temetéshez kapcsolódó botrányokról és az azt követő parlamenti szócsatákról. Holott az újság országgyűlési hírei között – különböző felszólalásai kapcsán – igen gyakran szerepelt Polónyi Géza képviselő neve is. Az újság cikkei a királyné halála felett érzett gyásznak adtak hangot, terjengősen és sokszor dagályos stílusban. Magáról a temetés lefolyásáról, részleteiről viszont nem tudósítottak. Azt mégis megtudjuk a lapból, hogy Hornig Károly püspök, Jánosi Ágoston (valószínűleg név tévesztés Gusztáv helyett) apátkanonok és Simon György⁴³ szentszéki jegyző kíséretében szeptember 15-én érkezett meg Bécsbe. Szeptember 17-én, reggel Hornig püspök beszentelte a halottat, s 9 órakor a császári palota kápolnájában csendes misét mondott a királynéért. Szeptember 18-án pedig ő is részt vett a temetési szertartásban is.⁴⁴

Miután sem a szakirodalomban, sem az egykorú veszprémi újságokban nem találtam rá a gyászszertartás leírására, érdemesnek tartom annak a Veszprémi Érseki Levéltárban megőrzött, német nyelvű szövegét magyar fordításban teljes terjedelmében közreadni.

„A néhai Erzsébet császárné és királyné
holtteste hazahozatalának, kitételének és eltemetésének
szertartása

Hazahozatal

Csütörtökön, 1898. szeptember 15-én a néhai császárné és királyné holtteste 10 órára kitűzött érkezése előtt, a Nyugati-pályaudvaron fogadásra gyűlnek össze: az első főudvarmester, a 4 szolgálattelvő palotahölgy, a helyőrség tisztjei és katonai tisztviselői, az udvari papság, a hazahozatalhoz szükséges többi udvari kíséret és egy díszszázad, zenekar nélkül.

Mihelyt a vonat megérkezett, a komornyikok és lakájok kiemelik a koporsót és a fogadásra rendelt, kápolnává átalakított udvari szalonba viszik.

A papság és egy udvari főfelügyelő haladnak az élen, 8 nemes apród viasz fáklyával, 6 alabárdos, 6 magyar, 8 darabont és 8 lovas testőr, tiszteseikkel alkotják mindkét oldalt a kíséretet. Az első főudvarmester, a néhai Felsőg főudvarmestere⁴⁵ és főudvarmesternője,⁴⁶ a 4 palotahölgy, a gyászoló udvarhölgyek, a 2 kamarás és a néhai Felsőg belső személyzete kísérik a koporsót.

A koporsót a ravatalra teszik, a testőrök és nemes apródok előírásosan felállnak,

miközben az udvar a ravatal jobb és bal oldalán elhelyezett imazsámolyokon foglal helyet, míg a besztenelés megtörténik.

Miután ez befejeződött, a koporsót, ahogyan korábban is kísérik, és a halottaskocsira helyezik. A menetben résztvevő személyek elhelyezkednek a nekik rendelt hintókban.

Az elinduláshoz a menet az alábbi rendben helyezkedik el: 2 udvari lovas legény lámpával, egy század lovasság, egy udvari előlovas lovon, egy kétfogatú udvari hintó az udvari főfelügyelővel, egy kétfogatú, négyülékes udvari hintó a belső szolgálkkal, egy udvari előlovas lovon, egy udvari felügyelő lovon, 2 udvari lovas legény lámpával, egy hatfogatú, négyülékes udvari hintó a néhai Felség udvarhölgyeivel és a 2 kamarással (mindegyik kocsiajtóban egy lakáj), egy hatfogatú, négyülékes udvari hintó a palotahölgyekkel (mindegyik kocsiajtóban egy lakáj), egy hatfogatú, négyülékes udvari hintó a néhai Felség főudvarmesternőjével és 2 palotahölgygel (mindegyik kocsiajtóban egy lakáj), egy hatfogatú udvari hintó az első főudvarmesterrel és a néhai Felség főudvarmesterével (mindegyik kocsiajtóban két lakáj), 2 udvari lovas legény lámpával, a 6 hollófekete ló vonta fekete drapériás gyászhintó. Oldalán jobbra 8 darabont testőr, balra 8 lovas testőr, tiszteseikkel, azután mindkét oldalon 6 lakáj, a gyalogos testőr század mozgó sorfala. A gyászhintó mellett 4 udvari lovas legény lovagol lámpával. (Követik őket a hintókra felügyelő személyek az udvari istállótól.) Hat alabárdos és 6 magyar testőr, köztük 1-1 másodőrmeester lovon, 2 udvari lovas legény lámpával, két kétfogatú, négyülékes udvari hintó a néhai Felség kamarai személyzetével. A menetet egy század lovasság zárja.

A menet katonai sorfal között, a Nyugati-pályaudvartól a Mariahilfer-, a Babenberger- és a Ringstrassen át, a külső Várkapun keresztül jut el a Hofburgba. Az őrség, amelyen a menet keresztülhalad, fegyverbe lép és előírászerűen tiszteleg. A lelkészek és a többi, nem a menetbe beosztott személyek a legrövidebb úton utaznak a Hofburgba, hogy a menet beérkezése előtt érkezzenek oda.

Fogadás a Hofburgban

A gyászmenet Hofburgba érkeztekor, a Követek-lépcsőjénél mindnyájan az előcsarnokban helyezkednek el, ahol az udvari- és vár plébános az asszisztenciájával együtt várja Őfelsége holttestét. A koporsót a belső szolgák és a lakájok a lépcsőn felviszik az előcsarnokba, majd megáldás után a templomba.

Egy udvari felügyelő, egy sekrestyés a plébánia keresztjével, az udvari énekkar énekesei a Miserere-t énekelve, az udvari- és vár plébános az asszisztenciájával, egy udvari főfelügyelő lépnek be az élen. Nyolc nemes apród viasz fáklyával, 6 alabárdos, 6 magyar, 8 darabont és 8 lovas testőr, tiszteseikkel alkotják kétoldalt a kíséretet. Az első főudvarmester, a néhai Felség főudvarmestere és főudvarmesternője, a 4 palotahölgy, az udvarhölgyek⁴⁷ és a néhai Felség felolvasónője,⁴⁸ a 2 kamarás,

továbbá a kíséret egyéb személyei kísérik a koporsót, és foglalnak helyet mindkét oldalon a templomi padokban.

Miután megtörtént a ravatalon elhelyezett legmagasabb rangú holttest beszente-
lése, és a néhai Felség főudvarmestere a koporsó mindkét kulcsát átadta az első
főudvarmesternek, mindnyájan eltávoznak, és a templomot bezárják.

Bemutatás

Pénteken, szeptember 16-án, reggel 8 órakor kezdődik, a megelőző beszentelés
után, a közönség bebocsájtása a néhai Felség ravatalon, lezárt koporsóban kiállított
holttestéhez. A templomban és az oratóriumokon fekete bevonat, az imaszékek feke-
tével bevonva, az oltáron fekete keresztkendők függnek, amelyekre a néhai Felség
címereit helyezték el. A körben megvilágított ravatalt fekete posztó borítja és azt a
helyet, ahol a koporsó áll aranszövet fedi, felette fekete bársony baldachin lóg. A
ravatalon a császári és királyi koronák, a főhercegi kalap, a Csillagkereszt Rend jel-
vényei stb.⁴⁹ mellett, aranszegélyes fekete bársonypárnán egy pár fehér kesztyű és
legező.

A beszentelés közben a ravatal mellett a díszőrséget a testőrök adják, a papság, a
komornyikok, az ajtónállók és lakájok a templom hajójában, a kamarások és a
Csillagkeresztes hölgyek⁵⁰ a titkos tanácsosok oratóriumában imaórákat tartanak.

Délután 5 órakor a bebocsájtás befejeződik.

Szombaton, szeptember 17-én, ismételt beszentelés után, reggel 8 órától déli 12
óraig újra látogatható a közönség által a ravatal. Mindkét napon 8-tól 12 óráig az
összes oltároknál gyászmisék mondatnak, és mindkét nap délelőtt 10 órakor, szept-
ember 16-án délután 5 órakor is, a bebocsájtás befejezése után az udvari énekkar a
Miserere-t énekli.

12-től 1 óráig a város templomtornyainak harangjai szólnak.

A temetés

Szombaton, szeptember 17-én, délután 4 órakor kezdődik az ünnepélyes teme-
tés. A koporsót a komornyikok és lakájok a ravatalról leemelik és megismételt
beszentelés után, a következő kísérettel a Schweizerhofban álló gyászhintóra viszik:
két udvari felügyelő, egy udvari sekrestyés kereszttel, az udvari sekrestyések füstöl-
lővel és szenteltvíz-hintővel, 2 segédkező udvari káplán és az udvari- és várplébá-
nos égő gyertyával, azután egy udvari felügyelő lépkednek. A néhai Felség főudvar-
mestere, a 2 kamarás, a néhai Felség főudvarmesternője és a 4 palotahölgy kísérik a
koporsót. Nyolc nemes apród égő viasz fáklyával, 6 alabárdos, 6 magyar, 8 darabont
és 8 lovas testőr, tiszteseik vezetésével adják az oldalkíséretet.

Miután a koporsót a hintóra helyezték és mégegyszer beszentelték, harangzúgás
közben megindul a menet.

Amelyet megnyit: egy szakasz lovasság, azután következnek: egy udvari előlovas
lovon, egy kétfogatú udvari hintó egy udvari főfelügyelővel, egy kétfogatú négyülé-

ses udvari hintó a belső szolgálkkal, egy század lovasság, egy udvari előlovas lovon, egy udvari felügyelő lovon, egy hatfogatos, kétüléses udvari hintó a két kamarással (mindegyik kocsiajtóban lakájok), egy hatfogatos, kétüléses udvari hintó a 4 palotahölgygel (mindegyik kocsiajtóban lakájok), egy hatfogatú udvari hintó a néhai Felség főudvarmesterével és főudvarmesternőjével (mindegyik kocsiajtóban 2 lakáj), a lakájok párosával, egy osztag testőr gyalogság, egy osztag testőr lovasság és egy osztag darabont testőrség, egy-egy tiszt vezetésével, a nyolc hollófekete lótól vont, fekete drapériás gyászfogat a koporsóval. Mindkét oldalán 4 lakáj megy égő viasz fáklyával, 4 nemes apród, 6 alabárdos, 8 darabont testőr jobb-, 6 magyar, 8 lovas testőr bal oldalkíséretként. Egy-egy osztag alabárdos és magyar királyi testőr lovon kanyarodik a gyászhintó után, egy század gyalogság és egy század lovasság zárja a menetet.

A gyászmenet útja a belső Burghofon át a Michaeler- és Josephsplatzon keresztül, az Augustiner- és Tegethoffstrassén halad a Neuen Marktig, a Kapucinusok templomáig.⁵¹

Az egészségügyiek, a papság, a városi tanács, a tartományi bizottságok, azután a minisztériumok és központi hatóságok tanácsosai, továbbá mind a négy udvari törzs udvari tisztviselői már korábban az Ágostonosok udvari templomában gyülekeznek, ahonnan rangsorra való tekintet nélkül csatlakoznak a gyászmenethez.

A jelzésre, hogy a gyászmenet közeledik, az inkognitóban érkezett legmagasabb és magasabb rangú uraságok elfoglalják helyüket a templomban. Az udvar és az egyéb meghívott személyek már előbb megtették ugyanezt. A Kapucinusok templomának belseje feketével van bevonva, a térdeplők feketével behúzva, a padló feketével letakarva.

Amikor a gyászhintó a Kapucinus templom főbejáratához érkezik, a koporsót leemelik, a papság – élén a szertartást pontifikálókkal – fogadja, és vezetésükkel a templomba viszik, s a presbitérium közepén felállított, égő gyertyákkal körülvett ravatalra helyezik.

A néhai Felség főudvarmestere, a 2 kamarás, a néhai Felség főudvarmesternője és a 4 palotahölgy követik őket a ravatalig, ahol elfoglalják fenntartott helyüket.

Következik az ünnepélyes beszentelés, miközben az udvari zenekar énekesei a Libera-t éneklük.

A komornyikok és lakájok felemelik a koporsót és a kapucinusok imádkozó fáklyás kíséretével a kriptába viszik.

A pontifikáns az asszisztenciával az élen halad, Ő császári és apostoli királyi Felsége, az első főudvarmester pálcájával, a néhai Felség főudvarmestere és a két kamarás követik őket a kriptába.

A testőrök, nemes apródok stb. visszamaradnak a templomban.

A kriptában még egyszer megtörténik a beszentelés. Az ima befejeztével az első

főudvarmester a legmagasabb rangú holttest koporsójának kulcsait átadja a kapucinusok gvardiánjának, védelmébe ajánlva azt, majd a kíséret a kriptából visszatér a templomba.

Mihelyt Ő Felsége visszatért a kriptából, a legmagasabb udvar elhagyja a templomot, ahonnan a további jelenlévők is távoznak”⁵²

A Veszprémi Hírlap részletesen ismertette még Veszprém vármegye, Veszprém város, a helyi felekezetek, testületek és iskolák gyász ünnepeinek mikéntjét.

Fenyvessy Ferenc,⁵³ Veszprém vármegye főispánja már a királyné ellen elkövetett merénylet másnapján, szeptember 11-én, vasárnap meghívót bocsájtott ki a megyebizottsági tagokhoz.⁵⁴ A rendkívüli gyászközgyűlést szeptember 16-án, péntek délelőtt 10 órától tartották a veszprémi vármegyeháza nagytermében. A közgyűlésen Kolossváry József⁵⁵ alispán javaslatára jegyzőkönyvben örökítették meg a vármegye részvétét és hűségét az uralkodóház iránt, és ugyanezt a miniszterelnök útján – hűség feliratban is az uralkodó tudomására hozták. Megállapították a gyászolás

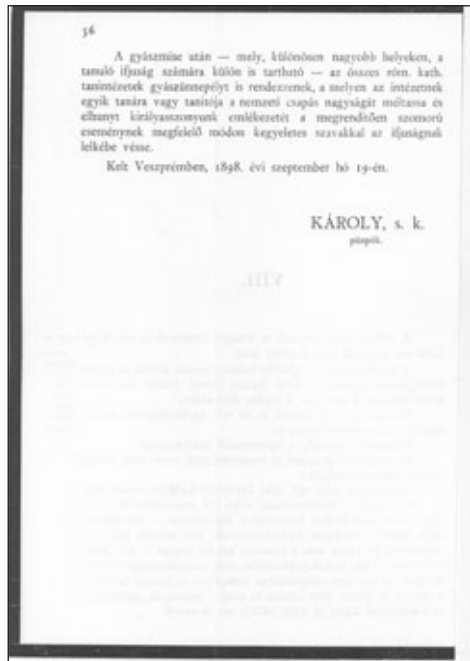
rendjét. Ennek keretében pl. a vármegye hivatalos kiadványait hat hónapon keresztül gyászpecsét alatt adták ki. Elhatározták, hogy a temetésen a főispánból, Kolossváry József alispánból és Reé Jenő megyebizottsági tagból álló küldöttség képviseli a vármegyét.⁵⁶

Kovács Imre,⁵⁷ Veszprém város polgármestere szeptember 14-én, szerdán adta ki meghívóját a rendkívüli képviselő-testületi közgyűlésre, amelyet szintén szeptember 16-án tartottak meg a veszprémi városházán.⁵⁸ A vármegyéhez hasonlóan a város is részvét feliratot intézett a királyhoz, Kovács Imre polgármester és Vikár Lajos főjegyző aláírásával.⁵⁹

Hornig Károly megyés püspök – Bécsből visszatérve – szeptember 19-

*Kovács (Kováts) Imre,
Veszprém város
polgármestere meghívója
a képviselő-testületi tagokhoz,
Veszprém, 1898. szept. 14. (VÉL)*

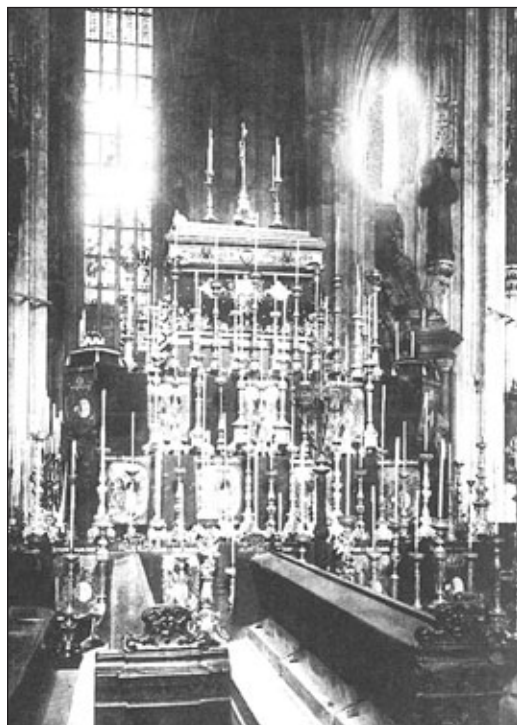
Hornig Károly veszprémi püspök körlevele egyházmegyéje tagjaihoz, Veszprém, 1898. szept. 19. (VÉL)

én, hétfőn bocsájtott ki körlevelet az egyházmegyéhez.⁶⁰ (Ez nagy valószínűséggel hasonlóan történhetett a Monarchia valamennyi egyházmegyéjében.)⁶¹ Szeptember 23-án, pénteken tartották a veszprémi székesegyházban (valamint az egyházmegye összes plébánia- és szerzetesi templomában) az ünnepélyes gyász istentiszteletet. Utána a Nemzeti Kaszinóban Hám Sándor⁶² kegyesrendi (piarista) tanár mondott emlékbeszédet. Ugyancsak 23-án került sor további megemlékezésekre, a ferences templomban (itt Meszes Polikárp házfőnök celebrálta a szentmisét), a Szt. Annakápolnában (reggel ½ 8-kor a r. k. népiskola tanulóinak), a r. k. Körben és a r. k. Legényegyletben is. A református és az evangélikus (itt Demjén Márton lelkész) templomban már szeptember 18-án, vasárnap délelőtt emlékeztek meg a királynéről. Az izraelita hitközség szeptember 19-én, hétfőn rendkívüli közgyűlést, 21-én, szerdán 10 órától gyász istentiszteletet tartott.⁶³

A m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter október 4-én elrendelte, hogy ezen-től évenként november 19-én (Erzsébet napkor) valamennyi fő-, közép-, szak- és népiskolában iskolai gyászünnepély tartandó a királyné emlékére.⁶⁴

A helyi sajtó tudósított róla, hogy XIII. Leó pápa a királyné halála alkalmából írt

latin nyelvű ódáját, Taliani bécsi nuncius útján juttatta el I. Ferenc József királyhoz.⁶⁵ De arról is beszámoltak, hogy a király népeihez intézett falragaszát, kitétele után rövidesen – szemtanúk szerint – reklámhirdetésekkkel átragasztották.⁶⁶

Erzsébet császárné és királyné ravatala a halotti címerekkel a bécsi Hofburg kápolnájában, 1898. szept. 16–17. R. Lechner fényképe

Rövidítések

BK = Budapesti Közlöny

LDM = Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém

VÉL = Veszprémi Érseki Levéltár, Veszprém

VH = Veszprémi Hírlap (megjelent 1893–1944 között)

FORRÁSOK

BAJÁK 1997. = BAJÁK László: Címerek a gyászszertartásokon, halotti címerek a 19. századból.

A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV–XXXVI. 1997–1998. Miskolc, 1997. 163–191.

BEKE 1995. = BEKE Margit: A Prímási Levéltár nemesi és címeres emlékei. Kiadók: Prímási Levéltár, Kultsár István Társadalomtudományi és Kiadói Alapítvány. Esztergom, 1995.

- BEKE 2003. = BEKE Margit szerk.: Esztergomi érsekek 1001–2003. Szent István Társulat. Budapest, 2003.
- BERTÉNYI 1993. = BERTÉNYI Iván: Új magyar címertan. Maecenas Könyvkiadó. Budapest, 1993.
- BIELIK 1901. = BIELIK, Emerich: Geschichte der K. u. K. Militär-Seelsorge und des apostolischen Fels-Vicariates. Im Selbstverlage des Apostolischen Feld-Vicariates. Wien, 1901.
- BODROGI–MOLNÁR–ZEIDLER 2005. = BODROGI Péter – MOLNÁR József – ZEIDLER Sándor: Nagy magyar kitüntetéseknévkönyv. A magyar állam rendjelei és kitüntetései a Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig. Rubicon-Könyvek. Budapest, 2005.
- BÖLÖNY 1992. = BÖLÖNY József: Magyarország kormányai 1848–1992. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1992.
- CORTI 1935. = CORTI, Egon Cäsar: Erzsébet. A királyné hátrahagyott iratai, leányának naplója és egyéb eddig ismeretlen naplók és feljegyzések alapján. Révai kiadás. Budapest, 1935. (Reprint kiadás: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989.)
- CSÁNKI 1916. = CSÁNKI Dezső: Az új magyar és úgynevezett közös címerekről. Századok 50. évf. (1916. jan. 15.) 1. szám 1–27.
- Glanz und Elend 1987. = Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs. 2. Theil 1880–1916. Katalog. Schloss Grafenegg 9. Mai – 26. Oktober 1987. Niederösterreichische Landesausstellung. Katalog des Niederösterreichische Landesmuseums, Neue Folge Nr. 186. Wien, 1987.
- Gothaisches Genealogisches Taschenbuch 1898. = Gothaisches Genealogisches Taschenbuch nebst diplomatisch-statistischem Jahrbuch 1898. 135. Jahrgang. Justus Perthes. Gotha, 1897.
- HAMANN 1990. = HAMANN, Brigitte szerk.: Habsburg lexikon. Új Génius Kiadó. Budapest, 1990.
- HAMANN 1992. = HAMANN, Brigitte: Erzsébet Magyarország királynéja. Fabula Könyvkiadó Kft. Budapest, 1992.
- HANKÓ–KISZELY 1990. = HANKÓ Ildikó – KISZELY István: A nádori kripta. Babits Kiadó. Szekszárd, 1990.
- Hof-Kalender 1881. = Österreichisch-kaiserlicher Hof-Kalender für das Jahr 1881. Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1881.
- HOGYA 1998. = HOGYA György: A város szolgálatában. Veszprém város polgármesterei és tanácselnökei (XIX–XX. század). Veszprém, 1998. (Veszprém Városi Füzetek 1.)
- ILLÉS 1917. = ILLÉS József: A magyar czímer és a királyi czím története 1804-től kezdve. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1917. (Értekezések a történeti tudományok köréből XXIV. kötet 6. szám)
- KASTNER-MICHALITSCHKE 1896. = KASTNER-MICHALITSCHKE, Else: Der Sternkreuzorden. Eine Monographie. Verlag von „Böhmens deutsche Poesie und Kunst“. Wien, 1896.
- Keine Thränen... 1998. = Keine Thränen wird man weinen... Kaiserin Elisabeth. 235. Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien. Hermesvilla. Lainzer Tiergarten. 2. April 1998 – 16 Februar 1999. Herausgegeben von den Museen der Stadt Wien. Wien und München, 1998.
- KOLLÁNYI 1901. = KOLLÁNYI Ferencz: A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története. Egyházmegyei Könyvnyomda. Veszprém, 1901. (Adalékok a Veszprémi Püspökség történetéhez I.)
- KUMOROVITZ 1965. = KUMOROVITZ L. Bernát: A magyar közép- és nagycímer kialakulása. Levéltári Közlemények 1965/2. 209–232.
- LÉH–KOLTAI 1998. = LÉH István – KOLTAI András: A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997. Catalogo Provinciae Hungaricae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997. Magyar Piarista Tartományfőnökség, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest, 1998.

- Lexikon Theologie und Kirche 1957–1966. = Lexikon für Theologie und Kirche 1–10. köt. Herausgegeben von Höfer, Joseph, Rom und Rahner, Karl, Innsbruck. Verlag Herder. Freiburg, 1957–1966.
- Magyar katolikus lexikon 1993–2014. = Magyar Katolikus Lexikon. 1–17. köt. Főszerk. Diós István, szerk. Viczián János. Budapest, 1993–2014.
- Magyar nagylexikon 1993–2004. = Magyar nagylexikon 1–19. köt. Magyar Nagylexikon Kiadó. Budapest, 1993–2004.
- Militär-Schematismus 1879. = Kais. Königl. Militär-Schematismus für 1879. Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. Wien, 1878.
- NIEDERHAUSER 1992. = NIEDERHAUSER Emil: Merénylet Erzsébet királyné ellen. Helikon Kiadó. Gyomaendrőd, 1992.
- PERÉMI 2011. = PERÉMI Ágota szerk.: Emlékkötet Laczkó Dezső (1860–1932) születésének 150. évfordulójára. A Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém, 2011.
- Personal-Stand 1892. = Personal-Stand der Säcular- und Regular-Geistlichkeit der Wiener Erzdiözese 1892. Verlag der fürstbischöfliche Ordinariats-Kanzlei. Wien, 1892.
- PFEIFFER 1987. = PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. Görres Gesellschaft. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae 8.)
- RAINER 1943. = RAINER Rudolf: A rendjelek és kitüntetések történelmünkben. Szerk. bizottság: Felszeghy Ferenc – Rátvay Imre – Petrichevich György – Ambrózy György. Társadalmi Könyv- és Lapkiadó Vállalat. Budapest, é. n. (1943)
- RÉVAI 1911–1935. = Révai Nagy Lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. 1–21. köt. Budapest, 1911–1935.
- Schematismus Strigoniensis 1898. = Schematismus cleri archidiocesis Strigoniensis pro anno a Christo nato 1898. Typis Gustavi Buzárovits. Strigonii, 1898.
- STRÖHL 1900. = STRÖHL, Hugo: Österreichisch-ungarische Wappenrolle. Anton Schroll & Comp. Kunst Verlag. Wien, 1900.
- TOLNAYNÉ 1992. = TOLNAYNÉ Kiss Mária válogatta, sajtó alá rendezte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Kedves Idám! Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrassy Gyula és Schrott Katalin levelei Ferenczy Idához. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1992.
- WOLFSGRUBER 1905. = WOLFSGRUBER, Cölestin: Die k. u. k. Hofburgkapelle und die k. u. k. Geistliche Hofkapelle. Verlag von Mayer & Comp. Wien, 1905.

JEGYZETEK

¹ LDM Történeti Adattára 4873/1917.

² Fegyverzet alatt a heraldikában az állatok csőrét, karmát, körmét értjük.

³ A heraldikában az irányok úgy értendők, mintha a címert saját pajzsunkon vagy ruhánkon viselnénk.

⁴ A heraldikában csonka az olyan állat, amelyiknek a fegyverzete hiányzik.

⁵ Ezt a koronát Rudolf császár készítette a 17. század elején. 1804-től 1918-ig használták osztrák császári koronaként.

⁶ Laczkó Dezső életéről, tudományos tevékenységéről legutóbb: PERÉMI 2011.

⁷ LDM Adattára: Szerzeményi napló I. 309. 4873. szám.

⁸ A kérdésről részletesen: KOLLÁNYI 1901.

⁹ A halotti címerek újkori alkalmazásáról: BEKE 1995. 19–26.; BAJÁK 1997.

¹⁰ Zsófia, Wittelsbach (München, 1805. jan. 27. – Bécs, 1872. máj. 28.) 1824-től Ferenc Károly főherceg felesége, I. Ferenc József császár, király édesanyja. HAMANN 1990. 394–397.

- ¹¹ Valószínűleg Lobkowitz, Georg Christian herceg (Bécs, 1835. máj. 14. – ?) Melnik, Drhovl, Rozdialovic uradalmainak ura, Sedlec, Sižova, Strázovic, Schopka, Skuhrov birtokosa, az osztrák birodalmi tanács urak háza tagja, Csehország főmarsallja, valóságos belső titkos tanácsos, a Máltai Lovagrend tiszteletbeli lovagja. *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch* 1898. 178., 1010.
- ¹² Bánffy Dezső br. (Kolozsvár, 1843. okt. 28. – Budapest, 1911. máj. 24.) képviselőházi elnök: 1892. febr. 25. – 1895. jan. 19., miniszterelnök: 1895. jan. 14. – 1899. febr. 26., király személye körüli miniszter: 1898. jan. 20. – 1898. dec. 20., magyar főudvarmester: 1899. márc. 2. – 1904. márc. 5., 1903–1906: az Újpart alapító elnöke, 1904-től ellenzéki pártvezér. *RÉVAI* 2. 1911. 541–543.; *BÖLÖNY* 1992. 76., 115., 189., 259.
- ¹³ Bánffy Dezső br. magyar- és Thun und Hohenstein, Franz Anton (Teschen, 1847. szept. 2. – Teschen, 1916. nov. 1.) 1898. márc. 5.-től 1899. okt. 2-ig osztrák miniszterelnök.
- ¹⁴ Valószínűleg herceg Liechtenstein, Rudolf (Bécs, 1838. ápr. 18. – ?, 1908), 1896–1908: cs. és kir. első főudvarmester, kamarás, titkos tanácsos, fő istálló-mester, az összes testőrségek ezrede-se, altábornagy, az osztrák birodalmi tanács urak háza tagja, a cs. kir. Művészeti és Ipari Múzeum kurátora. *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch* 1898. 43., 1001.
- ¹⁵ CORTI 1935. (reprint kiadás 1989.) 457–458.
- ¹⁶ NIEDERHAUSER 1992. 20.
- ¹⁷ Erzsébet császárné és királyné ravatalképe: *Keine Thränen...* 1998. 214. Nr. 15.8. (fotó), 218. Nr. 15.8.; *Württembergi Mária Dorottya Vilma* (Carlsruhe (ma Pokoj), Porosz-Szilézia, 1797. nov. 1. – Buda, 1855. márc. 30.), József nádor harmadik felesége, a Vasárnapi Újság 1855. évi 121. számában megjelent ravatalképén a ravatalt és a mellette lévő falat is halotti címerek díszítik. Ezekon közös címersátor alatt, két enyhén egymás felé dőlő, ovális címerpajzsban, a heraldikai jobb oldalon feltehetően a Württemberg-ház címere (elmosódva), a heraldikai bal oldalon a Habsburg–Lotharingiai-ház genealógiai címere látható. *HANKÓ–KISZELY* 1990. 150–151. és számozatlan ábra, *BAJÁK* 1997. 172., 173. 8. kép.; Zsófia főhercegnő († 1872) újságban megjelent, fametszet ravatalképén a ravatal mögötti falon látunk négy egyforma halotti címet. Ezekon szintén közös címersátor alatt, két enyhén egymás felé dőlő, ovális címerpajzsban, a heraldikai jobb oldalon a Habsburg–Lotharingiai-ház genealógiai címere, a heraldikai bal oldalon a Wittelsbach-ház címere látható. *Keine Thränen...* 1998. 188. 13.6. ábra. A császári kétfejű sast egyik főhercegnő címerén sem ábrázolták, mert ők nem voltak uralkodók feleségei.
- ¹⁸ BEKE 1995. 338. (színes ábra), 412., jelzete: FL Címerek Nr. 5.
- ¹⁹ STRÖHL 1900. 4–5., *Tafel IV.* (színes ábra); CSÁNKI 1916. 19. 26. ábra; ILLÉS 1917. 87(451)–89(453.), 88(452.) 34. ábra. Az itt közölt osztrák középcímer ábrák annyiban térnek el az esztergomi címertől, hogy Krajna címere helyett Illyria címere (tengeri gálya) szerepel rajtuk. Krajna címere pedig Karintia címerével közös – hasított – pajzsban kapott helyet.
- ²⁰ BK 1915. 257. szám (nov. 6.) 5–6. ábrákkal.
- ²¹ Ströhl munkájának a Veszprémi Érseki Könyvtárban található példányán nem szerepel a kiadás éve, előszava 1899-re datált. Könyvtári katalógus céduláján a kiadás éveként 1900 szerepel. ILLÉS 1917. 87(451.) 5. jegyzet is így hivatkozik rá.
- ²² A bécsi Hofburgban 1668 februárjában tűzvész pusztított. Gonzaga Eleonóra (Mantua, 1630. nov. 18. – Bécs, 1686. dec. 5.), III. Ferdinánd császár és király özvegye és két leánya szerencsésen megmenekült a tüztől. Ugyancsak épen került elő néhány nap múlva, a még mindig forró hamu közül Eleonóra féltve őrzött Szt. Kereszt ereklyéje. Ezen csodás esemény emlékére alapította meg Gonzaga Eleonóra 1668. szept. 18-án a Csillagkereszt Rendet (Csillagkeresztés Dámák Rendjét). A rend tagjai a Habsburg-család nő tagjain kívül, csak szepőlten múltú, fedhetetlen életvitelű, katolikus vallású főnemesi (nemesi) hölgyek lehettek. A Szt. Kereszt tiszteletén kívül feladatuk volt a szigorúan vallásos életvitel, a betegápolás és a jótékonykodás. A rend mindenkori legfőbb védasszonya a császárné volt (így Erzsébet is). A Csillagkereszt Rend

- ma is a világ legrangosabb női rendje. KASTNER-MICHALITSCKE 1896.; RAINER 1943. 343–344., 20. tábla; BODROGI-MOLNÁR-ZEIDLER 2005. 26–27., színes fotókkal.
- ²³ CSÁNKI 1916. 7.; ILLÉS 1917. 92(456.), IV. tábla 35. ábra; KUMOROVITZ 1965. 230.
- ²⁴ BK 1915. 257. szám (nov. 6.) 6–7., 5. ábra; CSÁNKI 1916. 7.; BERTÉNYI 1993. 21. 14. ábra.
- ²⁵ Gothaisches Genealogisches Taschenbuch 1898. 1008.
- ²⁶ Bémálás. VH VI. évfolyam (1898. szept. 25.) 39. szám 4.
- ²⁷ Kemenes (1874-ig Csácsinovits) Ferenc (Bögöte, Vas vm., 1829. szept. 20. – Veszprém, 1905. nov. 2.) 1839–1845: hat gimnáziumi osztályt végzett Kőszegen. Belépett a piarista rendbe. Újonc éveit Trencsénben töltötte. 1847: tanár (nyelvtan, hittan) Nagykárolyban. 1848–1849: honvéd hadnagy, 1849. jún. 14-én, Perlasznál mindkét tenyerén és jobb karján súlyosan megsebesült. 1849. aug. 20-án Karánsebesnél tette le a fegyvert, majd tíz napig osztrák hadifogságban volt. Hazakerülve folytatta tanulmányait. A VII. osztályból Szombathelyen, a VIII.-ból Győrött vizsgázott le. 1851-től veszprémi kispap. 1855. okt. 9-én (pápai felmentéssel) szentelték pappá. 1855–1856: káplán Szentbékállán és Kaposvárott. 1856-tól veszprémi püspöki levéltáros, iktató, szentszéki jegyző. 1859-től püspöki titkár. 1862-től tiszteletbeli pápai kamarás. 1868–1874: püspöki irodaigazgató. 1870-től veszprémi kanonok. 1873-tól segesdi főesperes. 1874-től címzetes csöpöfői prépost. 1877-től zalai főesperes. 1879-től pápai, majd somogyi főesperes. 1883-tól székesegyházi főesperes, hantai prépost. 1886-tól örkanonok. 1888-tól éneklőkanonok. 1892-től pápai prelátus. 1896-tól olvasókanonok. 1898-tól általános püspöki helynök, nagyprépost, a Vaskorona Rend 2. oszt. tulajdonosa. Kiváló színvonalra emelte a veszprémi káptalan gazdálkodását. Jelentős irodalmi munkásságot végzett. PFEIFFER 1987. 133–135.
- ²⁸ Nyomatott példánya: VÉL I. 1. 44.a.
- ²⁹ Fischer-Colbrie Ágost (Ágoston) (Zeliz, Bars vm., 1863. okt. 16. – Kassa, 1925. máj. 17.) Gimnáziumi tanulmányait Kremsmünsterben, Pozsonyban és Esztergomban a bencéseknel folytatta. 1886. márc. 20-án szentelték pappá. 1888-tól teológiai doktor, Budapest-belvárosi segédlelkész, hercegprímási szertartó és levéltáros, szentszéki jegyző, 1890. júl. 27. – 1900. jún. 18: cs. és kir. udvari káplán, egyben a bécsi Augustineum papnevelő intézet tanulmányi igazgatója, 1892-től Erzsébet m. kir. hercegnő, osztrák főhercegnő (Rudolf trónörökös leánya) hitoktatója, 1900. júl. 27-től cs. és kir. címzetes (tiszteletbeli) udvari káplán, 1900-tól esztergomi kanonok, prépost prelátus, 1902-től a bécsi Pázmáneum igazgatója, 1904-től címzetes domiotopoliszi püspök, kassai segédpüspök, 1907–1925 kassai püspök, tiszteletbeli pápai titkos kamarás. 1917-ben egyházi földreformot javasolt. Miután 1919-ben hűségesküt tett a csehszlovák kormánynak, az impériumváltás után is helyén maradhatott. Personal-Stand 1892. 42., 378.; Schematismus Strigoniensis 1898. 178.; WOLFSGRUBER 1905. 537., 558., 562., 569., 619., 626.; RÉVAI 7. 1913. 546., 20. 1927. 247.; Magyar Katolikus Lexikon 3. 1997. 682.
- ³⁰ Mayer, Laurenz (Marktgrafneusidl, 1828–?) 1853-ban szentelték pappá. 1860. jún. 9. – 1870. ápr. 2.: bécsi cs. kir. udvari káplán. 1867. jún. – 1870. ápr. 2.: cs. kir. fő udvari káplán és ceremoniarus. 1870. aug. 2-től cs. kir. címzetes (tiszteletbeli) udvari káplán. 1876. szept. 15-től cs. (és) kir. bécsi udvari és várplébános (még 1905-ben is). Pápai prelátus, a somogyi Szt. Egyed apátság címzetes infularis apátja, teológiai doktor, az osztrák császári Ferenc József Rend középkeresztje a csillaggal komturja, a belga királyi Lipót- és a pápai Szt. Sír Rend középkeresztje, a toszkán nagyhercegi Szt. József Rend lovagja, a török Medzsidge Rend 2. osztályának tulajdonosa, a bécsi Augustineum papnevelő intézet legfőbb eljárója, a bécsi teológia doktorok kollégiumának tagja, bécsi hercegségi proszinodális vizsgáló, Bécs V–XIX. kerületeinek, valamint Stockerau és Oberhollabrunn gimnáziumainak és reáliskoláinak tanulmányi felelőse. Hof-Kalender 1881. 22.; Gothaischer Genealogischer Taschenbuch 1898. 1001–1002.; Personal-Stand 1892. 16., 24., 40., 41., 378.; WOLFSGRUBER 1905. 490., 491, 508, 511., 518., 605., 618., 621., 625., 518–519. között fényképe.

- ³¹ Schönborn-Buchheim-Wolfsthal, Franz (Prága, 1844. jan. 24. – ?, 1899. jún. 25.) 1885–1899: prágai érsek, Csehország primása, teológiai doktor, valóságos belső titkos tanácsos, a Szuverén Máltai Lovagrend nagykeresztese. Gothaisches Genealogisches Taschenbuch 1898. 222., 1012.; RÉVAI 16. 1924. 662.
- ³² Vaszary Kolos (Keszthely, 1832. febr. 12. – Balatonfüred, 1915. szept. 3.) Középiskolai tanulmányait Keszthelyen, a premonstreieknél végezte. 1847. szept. 15-én lépett be a bencés rendbe. 1854. jún. 6-án tett fogadalmat. Rendje komáromi gimnáziumában tanított. 1855. máj. 26-án szentelték pappá. 1855–1856: Komárom, 1856–1861: Pápa, 1861–1869: Esztergom bencés gimnáziumaiban tanított. 1869–1885: házfőnök és gimnáziumigazgató Győrben. 1867: rendjéből elsőként szerzett történelem-földrajz szakos középiskolai tanári oklevelet. 1885–1891: pannonhalmi bencés főpát. 1891–1912: esztergomi érsek, Magyarország hercegprimása. 1892. jún. 8-tól a Szent István Rend nagykeresztese. 1893. jan. 16-tól bíboros. 1894. febr. 18-tól a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja. 1912. okt. 27-én lemondott az esztergomi érsekségről. Utolsó éveit Balatonfüredre visszavonulva töltötte. BEKE 203. 379–385. (életrajzát Fülöp Éva írta).
- ³³ Gruscha, Anton Joseph (Bécs, 1820. nov. 3. – Schloss Kranichberg, Alsó-Ausztria, 1911. aug. 5.) 1843. máj. 4-én szentelték pappá, 1878–1890: címzetes garrhái (carrhaei) püspök, cs. kir. apostoli tábori vikárius (a köznyelvben tábori püspök), 1890–1911: bécsi hercegérsek, 1891. jún. 1-től bíboros. Cs. kir. valóságos belső titkos tanácsos, az osztrák császári Lipót Rend nagykeresztese és főpapja, a szász királyi Albrecht Rend nagykeresztese, a toszkán nagyhercegi Szt. János Rend nagykeresztese, a toszkán nagyhercegi Polgári Érdemrend nagytishti keresztese, az osztrák császári Vaskorona Rend 3. osztályának lovagja, az osztrák–magyar Bronz Katonai Érdemérem tulajdonosa (1890-től), teológiai doktor, az osztrák birodalmi tanács urak háza tagja, Felső-Ausztria tartománygyűlésének tagja. Militár-Schematismus 1878. 87., 669.; Personal-Stand 1892. 9.; Gothaisches Genealogisches Taschenbuch 1898. 1012.; BIELIK 1901. 315.; RÉVAI 9. 1913. 44.; Lexikon Theologie und Kirche 4. 1968. 1255.
- ³⁴ Brühl (Hinterbrühl), Bécs környéki település. Keresztelő Szt. Jánosról elnevezett plébániatemploma ekkoriban a heiligenkreuzi esperességhez tartozott. Plébánosa ekkor (1892) Kramer, Albert (született Hermesdorf, Csehország 1846, pappá szentelték 1874-ben) volt. Personal-Stand 1892. 89.
- ³⁵ Laurin, Franz (Jeseny, Csehország 1829–?) 1854–1857: végezte a papi szemináriumot. Az 1858-as nyári szemeszterben München, Tübingen, Freiburg, Bonn egyetemeken képezte tovább magát. A bécsi érseki szeminárium tanulmányi felügyelője, 1859-től aligazgatója. 1869. szept. 22. – 1899. okt. 30.: bécsi cs. (és) kir. udvari káplán. 1899. okt. 29-től címzetes (tisztletbeli) cs. és kir. udvari káplán. Az Aranyérem Művészetért és Tudományokért tulajdonosa, teológiai doktor, a bécsi Augustineum papnevelő intézet tanulmányi igazgatója, a bécsi egyetem egyház-és dekretális jogi professzora, pápai (létszámfeletti) prelátus. Hof-Kalender 1881. 23.; Personal-Stand 1892. 17., 24., 378.; WOLFSGRUBER 1905. 502., 510., 569., 618., 625.
- ³⁶ VÉL I. 1. 44.a. eredeti kézirat.
- ³⁷ P. = Polónyi Géza (Zsitvakenéz, Bars vm., 1848. ápr. 3. – Budapest, 1920. febr. 1.) 1872–1906: ügyvéd Budapesten. 1881–1918: országgyűlési képviselő, ellenzéki politikus. A Függetlenségi Párt markáns egyénisége, az 1903-as obstrukció vezére. 1906. ápr. 8. – 1907. febr. 2.: a második Wekerle-kormány igazságügy minisztere. Miniszterségét követően ismét örökös ellenzéki. 1918–1920: a Fővárosi Közmunkák Tanácsa elnöke. 1919-ben a Tanácsköztársaság alatt állásából felfüggesztették, internálták. RÉVAI 15. 1922. 563.; BÖLÖNY 1992. 78., 228., 367–368.; Magyar Nagylexikon 14. 2002. 922.
- ³⁸ Primás = Vaszary Kolos esztergomi érsek, Magyarország hercegprimása.
- ³⁹ VÉL I. 1. 44.a. eredeti kézirat.
- ⁴⁰ V. b. t. t. = valóságos belső titkos tanácsos. Hornig Károly 1898-ban kapta meg ezt a címet. PFEIFFER 1987. 26.

- ⁴¹ Jánosi Gusztáv (Veszprém, 1841. szept. 15. – ?, 1911. aug. 15.) Elemi iskoláit Kenesén és Veszprémben, középiskoláit Veszprémben és Székesfehérvárott végezte. 1858. aug. 14-én érettségizett. Veszprémi seminarista. 1863: vizeki Tallián Lajos családjánál nevelő. 1863. aug. 1-én szentelték pappá. 1864-től gimnáziumi hittanár Kaposvárott. 1865-től veszprémi püspöki iktató és levéltáros. 1867-től pápai titkos kamarás, szentszéki helyettes jegyző. 1871-től szentszéki jegyző. 1873-tól püspöki titkár. 1874-től a Magyar Földrajzi és Természettudományi Társaság tagja. 1877-től szentszéki ülnök. 1883-tól Kovács Zsigmond veszprémi püspök oldalkanonokja. 1883–1887: az Egyházmegyei Hivatal igazgatója. 1885-től gesedi főesperes. 1886-tól pápai-, 1888-tól somogyi-, 1896-tól zalai főesperes. 1886-tól borchi c. apát. 1898-tól örkanonok. 1899-től a Kisfaludy Irodalmi Társaság tagja. 1900-tól választott dulmi püspök. 1902-től éneklőkanonok. 1906-tól olvasókanonok, a Veszprémvármegyei Múzeum Egylet elnöke. 1909-től nagyprépost, általános püspöki helynök. PFEIFFER 1987. 124–125. Polónyi tréfás megjegyzése oldalkanonokságára utalhat.
- ⁴² VÉL I. 1. 44.a. eredeti kézirat. Érdemes elgondolkozni rajta, hogy esetleg Polónyi Géza képviselő ezen levele nem játszott-e szerepet abban, hogy Hornig Károly püspök Kollányi Ferenc nemzeti múzeumi könyvtárőrrel megírassa „A veszprémi püspök királyné-koronázási jogának története” (Veszprém, 1901) című munkát?
- ⁴³ Simon György (Gelse, Zala vm. 1863. febr. 15. – Veszprém, 1945. júl. 20.) 1883-ban érettségizett Nagykanizsán a piaristáknál. A budapesti központi szemináriumban végzett. 1887. aug. 7-én, Zircen szentelték pappá. 1887-től káplán Súrón. 1889-től veszprémi püspöki levéltáros és iktató, az egyháztörténelem és az egyházjog helyettes tanára a veszprémi papnevelő intézetben. 1890–1899: szentszéki jegyző. 1898-tól püspöki titkár. 1898. júl. 2-től doktor. 1900-tól szentszéki ülnök. 1905-től tiszteletbeli pápai kamarás. 1907-től veszprémi kanonok, irodaiigazgató, zsinati vizsgáló, Hornig Károly püspök oldalkanonokja. 1910-től borchi címzetes apát. 1911-től gesedi főesperes, zsinati bíró, általános ügyhallgató. 1918-tól pápai főesperes, szentszéki bíró, a veszprémi Angolkisasszonyok és Irgalmas Nővérek elemi és polgári iskoláinak igazgatója. 1919-től egyházmegyei főtanfelügyelő. 1920-tól somogyi főesperes. 1921-től az egyházmegyei tanítók fegyelmi tanácsának elnöke. 1922-től zalai főesperes. 1923-tól pápai preláthus. 1924-től a püspöki szentszék elnöke. 1927-től veszprémi székesegyházi főesperes, hantai prépost, örkanonok. 1928-tól éneklőkanonok. 1931-től az egyházmegyei egyházművészeti bizottság helyettes elnöke. 1933-tól a Magyar Érdemrend középkeresztje (1943-ban a csillagot is megkapta hozzá). 1935-től olvasókanonok, Veszprém vármegye törvényhatóságának örökös tagja. 1936-tól Pölöskefő község díszpolgára. 1937-től az országgyűlés felsőházának tagja. 1938 és 1939: püspöki helynök. 1939. máj. 6. – szept. 25.: káptalani helynök. 1942-től apostoli főjegyző, nagyprépost, általános püspöki helynök. 1943-tól provikárius. Híres volt igen nagyfokú jótékonykodásáról. PFEIFFER 1987. 194–195.
- ⁴⁴ A gyászoló nemzet. VH VI. évf. (1898. szept. 18.) 38. szám 2.
- ⁴⁵ Bellegarde, F. gróf, cs. és kir. kamarás és titkos tanácsos, 1894-től Erzsébet császárné és királyné udvarmestere. Gothaisches Genealogisches Taschenbuch 1898. 1002.
- ⁴⁶ Thurn und Taxis, Maria Theresia hercegnő (? , 1856. jan. 7. – ?), Harrach, Johann Nepomuk Franz grófné (házasságkötés: Prága, 1878. okt. 15.), Csillagkereszties hölgy, Erzsébet császárné és királyné főudvarmesternője. Gothaisches Genealogisches Taschenbuch 1898. 146., 1002.
- ⁴⁷ Tolnai Festetich Mária, grófnő és sztárai és nagymihályi Sztáray Irma grófnő, Erzsébet császárné és királyné udvarhölgyei. Gothaisches Genealogisches Taschenbuch 1898. 1002.
- ⁴⁸ Ferenczy Ida, vecseszéki (Kecskemét, 1839. ápr. 6. – Bécs, 1928. jún. 28.) 1864–1898: Erzsébet királyné felolvasónője. Bünni Nemesi Hölgyalapítványi hölgy, 1890-től csillagkereszties hölgy, 1898-tól az Erzsébet Rend tulajdonosa. Személyéről TOLNAYNÉ 1992. főleg 19–25.
- ⁴⁹ Ezek az insígniák (koronák, rendjelvény) természetesen nem az eredetiek, hanem kifejezetten funerális célra készült másolatok voltak. Az I. Ferenc József császár és király ravatalára készült (1916) hasonló rekvizitumokról: Glanz und Elend. 1987. 365. Nr. 28.5. – 28.9.

- ⁵⁰ A 19. század végén életben lévő csillagkeresztes hölgyek névsora megtalálható: KASTNER-MICHALITSCKA 1896. 37–62.
- ⁵¹ A bécsi Kapucinusok templomában tartott gyászszertartásról készült egykori újság illusztrációk HAMANN 1992. 180–181.
- ⁵² VÉL I. 1. 44.a. Hat oldalas német nyelvű nyomtatvány. A magyar fordítást a szerző készítette. A fordítást átnézte, kijavította, pontosította Regenye Judit. Segítségét ismételten köszönöm.
- ⁵³ Fenyvessy Ferenc (Eger, 1855. szept. 9. – Budapest, 1903. jún. 3.) 1898–1903: Veszprém vármegye főispánja, a Vaskorona Rend 3. osztályának lovagja.
- ⁵⁴ VÉL I. 1. 44.a. nyomtatvány.
- ⁵⁵ Kolossváry József, kolosvári (? , 1851 – Budapest, 1926. ápr. 27.) 1897–1903: Veszprém vármegye alispánja, 1903–1906: Veszprém vármegye főispánja.
- ⁵⁶ A vármegye gyásza. VH VI. évf. (1898. szept. 18.) 38. szám 2–3.
- ⁵⁷ Kovács (Kováts) Imre (Veszprém, 1829. nov. 1. – Veszprém, 1907. máj. 20.) takácsmester. 1848–1849-ben nemzetőr, majd honvéd tűzmester, tizenkilenc ütközetben vett részt. Harminchat évig a vármegyei törvényhatósági bizottság tagja. 1869-től városi tanácsos. 1883. márc. 27. – 1899. febr. 23: Veszprém város polgármestere. HOGYA 1998. 20.
- ⁵⁸ VÉL I. 1. 44.a. nyomtatvány.
- ⁵⁹ A város gyászgyűlése. VH VI. évf. (1898. szept. 18.) 38. szám 3–4.
- ⁶⁰ VÉL I. 1. 44.a. kétoldalas nyomtatvány.
- ⁶¹ VÉL I. 1. 44.a. az alábbi érsekek és püspökök körleveleit őrzi: Vaszary Kolos esztergomi érsek (1891–1912), Császka György kalocsai érsek (1891–1905), Rimely Károly besztercebányai püspök (1893–1904), Dessewffy Sándor csanádi püspök (1890–1908), Schlauch Lőrinc nagyváradai püspök (1887–1903), Bende Imre nyitrai püspök (1893–1911), Heteyi Sámuel pécsi püspök (1897–1903), Ivánkovits János rozsnói püspök (1896–1905), Meszlényi Gyula szatmári püspök (1887–1905), Steiner Fülöp székesfehérvári püspök (1890–1901), Szmrécányi Pál székesi püspök (1891–1904). Valamennyi nyomtatvány.
- ⁶² Hám Sándor (Mindszent, Csongrád vm., 1863. aug. 16. – Sátoraljaújhely, Zemplén vm., 1904. máj. 1.) piarista szerzetes. 1880. aug. 27-én, Vácott lépett be a rendbe. 1885. jún. 24-én tett örök fogadalmat. 1886. szept. 3-án szentelték pappá. 1889: professzor, 1889: teológiai doktor. 1882–1883: Kecskeméten végezte a gimnázium 7–8. osztályait. 1884–1885: Nyitrán teológus. 1886–1887: a budapesti egyetemen magyart és latint tanult. 1888–1889: Nyitrán, 1890–1897: Kolozsvárott. 1898–1899: Veszprémben, 1900–1904: Sátoraljaújhelyt rendjének gimnáziumi tanára. LÉH-KOLTAI 1998. 139.
- ⁶³ VH VI. évf. (1898. szept. 18.) 38. szám 4.; VH VI. évf. (1898. szept. 25.) 39. szám 2–3.
- ⁶⁴ A királyné emléke. VH VI. évf. (1898. okt. 9.) 41. szám 4.
- ⁶⁵ A pápa ódája a királynéről. VH VI. évf. (1898. okt. 16.) 42. szám 4.
- ⁶⁶ A rendőrség figyelmébe. VH VI. évf. (1898. okt. 2.) 40. szám 4.

EMLÉKEZÉS – 100 ÉVES VESZPRÉM VÁROS ZENEISKOLÁJA III.

Új utakon A Szeglethy utcai zenedéből a Megyeház téri zeneiskolába

SZIRBEKNÉ BOKOR JÚLIA

*„Itt valamennyien azt valljuk,
hogy az élet zene nélkül nem lehet teljes, és mit sem ér.
Szeretnők beoltani ennek tudatát mindazokba,
akiknek sejtelmük sincs arról,
micsoda szépségek rejlenek a zene tündérvirtében.”*

(Kodály Zoltán)

A VÁROSI ZENEISKOLA 1916. SZEPTEMBER 1-TŐL 6 tanárral, 110 növendékkel kezdte el működését. Száz év után, a 2016/17-es tanévben 78 tanár foglalkozik 910 növendékkel 25 tanszakon.

A 20. század elején Veszprém zenei életét az egyházi zenészek működése jelentette. A Székesegyháznak kiváló zenekara és énekkara volt, kitűnő muzikusok telepedtek le és éltek a városban, többségük egyházi szolgálatban. A polgárosodásnak köszönhetően megjelent a polgári családokban, kisebb-nagyobb baráti közösségekben a házi muzsikálás igénye. A letelepedett zenészek nemcsak a püspöki zenekarban játszottak, hanem módosabb polgárok, nemesek gyerekeinél zenetanítói állást is vállaltak. Így indult el Auer Lipót (1845–1930) világhírű hegedűművész és zenepedagógus életútja, aki mindmáig ható hegedűiskolát teremtett Szentpétervártól New Yorkig. Első tanára Liedl Lipót volt, aki a bécsi konzervatóriumban tanult, majd letelepedett Veszprémben.

Az I. világháború okozta nehézségek ellenére 1916. szeptember 1-én megkezdte működését a városilag segélyezett Zeneiskola. Az iskola alapításának körülményei-

MEGHIVO
EMLÉKÜNNEPSÉGRE

A Veszprém Polgárai a Városi Zenedéért Alapítvány
és a Csermák Antal Zeneiskola
tisztelettel meghívja Önt

2010. október 22-én, pénteken 12. 30 órára
a veszprémi Alsóvárosi temetőbe,
Kecskeméthy Margit
a zeneiskolai alapító igazgató, zenetanár
felújított síremlékénél,
és Csermák Antal zeneszerző, a zeneiskola névadójának
sírijánál tartandó megemlékezésre.

„ A zene , a dal az a hatalmas varázserő , mely minden időkb
hű marad önmagához és az emberhez „
Kecskeméthy Margit igazgató

Meghívó Kecskeméthy Margit felújított sírijánál tartandó megemlékezésre (2010)

ről, a kitartó, céljaiért elszántan harcoló Kecskeméthy Margit (1871–1918) alapító igazgató munkájáról a Veszprémi Szemle 18. évfolyam 2016. 4. számában olvashatunk nagyon részletes és alapos írásokat és találunk sok régi dokumentumot. Az igazgató emléket Veszprém Város Önkormányzata a városi Pantheonban elhelyezett emléktáblával tiszteli. Sírja az Alsóvárosi temetőben áll.

Gaal Sándor, Brodszky Ferenc

Az igazgató halála után 1918-ban a város zenei életének egyik legnagyobb formátumú személyisége, az ismert és szeretett karnagy és zenepedagógus, Gaal Sándor (1875–1958) vállalta a Zeneiskola vezetését, és folytatta a munkát, ahol

Gaal Sándor
1875–1958

elődje abbahagyta. Küzdött az intézmény fennmaradásáért, miközben magas színvonalú munkát végzett. 1904-ben megalapította a Polgári Dalkört, mely hamarosan Veszprémi Dalegyesületté alakult. 1927-ben Szegeden – az akkori legnagyobb ének-kari kitüntetést – Király-díjat kaptak. A fennmaradt feljegyzések egy szigorú, a diákjaiért mindent megtevő, gondos vezető és tanár képét rajzolják meg. Az iskola vezetését kétszer vállalta: 1918–1930-ig, majd: 1941–1943-ig. Veszprémben hunyt el 1958 márciusában. Az Iskola utca 3. számú ház kapualjában emléktábla őrzi emlékét. Az Alsóvárosi temetőben nyugszik.

Az első világháborút követő éveket még túlélte az iskola, ám az 1929-ben kibontakozó nagy gazdasági világválságot nem. 1930-ban bezárt, szüneteltette az

oktatást 1934-ig, amíg egy fiatal, tehetséges gordonkaművész: Brodszky Ferenc (1902–1974) újraindította. Neki köszönhető, hogy az iskola visszanyerte Kecskeméthy Margit és Gaal Sándor idején szerzett rangját. Kitűnő érzékkel használta ki a sajtó erejét, jó kapcsolatokat ápolt a városvezetéssel az iskola érdekében. A ránk maradt évkönyvek tanúsága szerint felkészült pedagógus és precíz vezető volt. Munkásságára jellemző a Veszprémi Hírlapban, Zenedé után címmel 1940-ben megjelent rövid sajtóhír is. „Hangulatos, kedves zenedé után rendezett Brodszky Ferenc zeneiskolai igazgató lakásán az elmúlt vasárnap, febr. 4-én. Mint a meghívón olvastuk, ezúttal 'Régi zene, régi hangszeren' volt a műsoron és előadásra került először Jean Hotteterre Falusi lakodalma (rokoko pásztoridill) csellón és kla-

A. V. K. T. előhangversenye.
A VESZPRÉMI
KAMARAZENE-TÁRSASÁG
által 1919. március 30-án
este 9 órákor rendezett
-MOZART-ESTNEK
-----□ MŰSOR □-----

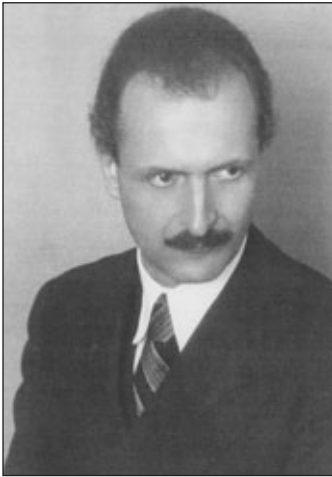
1. A kamarazene és Mozart. Felolvasás. Tartja *Misnyi Lajos.*
2. B-dúr zongorasonata. I. Allegro. II. Adagio. III. Allegretto. Előadja *Csopó Máté.*
3. Es-dúr zongoratrió. I. Andante. II. Menuetto. III. Rondo. Előadják: *Békési Fülöp Ilés Holda* (zongora), *Szabó-Sándor* (hegedű), *dr. Balla Igánc* (viola).
Szünet.
4. Aikonyatkor. Énekli *dr. Losy Károly*. Zongorán kíséri *Ritter László.*
5. B-dúr vonósnégyes. I. Allegro vivace assai. II. Menuetto. III. Adagio. IV. Allegro. Előadják: *Schmidt Károly, ifj. Schröder József, dr. Balla Igánc, Misnyi Lajos.*

Az egyes számok megkezdése után az ajtók zárva tartanak.

■■■

NYOMDÁTI HIBA: 111-12.

Meghívó a Kamarazene Társaság
Mozart estjére 1919. március 30.

*Brodszky Ferenc
(1902–1974)*

vicembalón. Brodszky Ferenc és Brodszky Ferencné művészi játéka visszavarázsolta az immár innen-onnan kétszáz éves kedves zenedarab minden szépségét és báját. A másik műsorszám Dittersdorff Klavicembaló koncertje volt. Ezúttal Brodszky Ferenc igazgató kedves, hangulatos játékát, Dobóné, Simonyi Marietta, Kollár Géza és Korcsiák Ede kísérték hegedűkön, illetve az utóbbi gondokán, nagy megértéssel és a darab szellemének átélésével.”

(Veszprém a második világháborúban. Írta, szerk. Csiszár Miklós, Veszprém, 2011. 52. p.) A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium által megkövetelt évkönyvekben az igazgató beszámolt a tanárok és tanulók létszámáról: a növendékek létszáma 1937 és 1941 között 70 körül volt, 4 tanár oktatott. Állandónak az igazgató-gordonkatanár: Brodszky Ferenc, a zongoratanárok: Dobó Andor és Unger Ilona, és a

hegedűtanár: a veszprémi Orsolya Mária számított. Az igazgató a tanári munka mellett nagy fontosságot tulajdonított zenetörténeti tanulmányainak is. Miután megvált az iskola igazgatói székétől, a győri zeneiskola gondokatanára lett. 1974-ben hunyt el.

A II. világháború éveiben

A II. világháború előtti idők zenei életének fontos tényezőjeként kell említeni az 1933-ban megalakult Veszprémi Szimfonikus Zeneegyesületet. A 24 tagú zenekart ifj. Farkas Ernő vezette. Bemutatkozó hangversenyüket 1934 júniusában rendezték. Ez idő tájt alakított vonósnégyest Orsolya Mária, a zenekar koncertmestere, akik emlékezetes Haydn koncerttel léptek a veszprémiek elé. A háború viharai egyre közelebb kerülve hazánkhoz, jelentősen befolyásolták a Zeneiskola életét. Az 1941-ben leköszönő Brodszky Ferencet ismét Gaal Sándor követte az igazgatói székben másfél évre, aki a sok nehézség ellenére igyekezett biztosítani a folyamatos működést. Őt Unger Ilona, az iskola elismert zongoratanára követte. A háborús megszállás és a harcok közepette biztosította a tanítást, megengedte, hogy a tanárok otthonukban taníthattak. A zenei szakfelügyelő szerint: „*Unger tanárnő határozott, biztos oktató, tanítványai készséggel zongoráznak.*” Neki köszönhető az iskola újjáépítése 1945-ben. Helyrehozták a Szegelethy utcai épületet. Legnagyobb gondot a zongorák sérüléseinek javíttatása jelentette. Unger Ilona 1947-ben megvált az iskolától, a győri Zeneművészeti Szakközépiskola és Szaktanárképző művésztanára lett.

Veszprém Megyei Város Zeneiskolája

1939. évi május hó 3-án, szerdán délután 6 órakor, saját helyiségeiben (Szegelethy-utca 2. sz.) tartandó

EZ ÉVI HARMADIK

ELŐADÁSI / GYAKORLATÁNAK

MŰSORA:

1. Le Coupery: Bourée.	Zongorán: Isevy Klára I. o. (D.)
2. Gurilt: Kis dallam.	Zongorán: Kelenes Mária I. o. (U.)
3. Seibold: Mótusban.	Hegedőn: Erdősi László II. o. (K.)
4. Zúcher: Menzett.	Zongorán: Tuvassy Éva I. o. (U.)
5. Balck: Panna-tánc.	Zongorán: Fekő György I. o. (U.)
6. Huzser: Nülseddel.	Hegedőn: Szőlőssy Ilona II. o. (K.)
7. Gesler: Gyermekjáték.	Zongorán: Szőlőssy Ernőbet II. o. (D.)
8. Bátor: A baba születésnapja.	Zongorán: Halidéker Júlia II. o. (U.)
9. Brodnyk F.: Kis sépdalavált.	Gedőnkön: Grünser László III. o. Tuvassy Fecse I. o. Molnár Géza I. o. (B.)
10. Bossi: A kis béreapéc.	Zongorán: Birtfal Nőce II. o. (D.)
11. Zúcher: Tanc kőben.	Zongorán: Halidéker Judit II. o. (D.)
12. Schubert: Kerisgő.	Hegedőn: János Andor III. o. (K.)
13. Bátor: A molton.	Zongorán: Fekődy Péli II. o. (U.)
14. Fecse: Tanszella.	Zongorán: Lovasi Vilma III. o. (D.)
15. Pappas: D-moll Gavott.	Gedőnkön: Grünser László III. o. (B.)
16. Schyte: Tanszella.	Zongorán: Krassai Ernőbet IV. o. (U.)
17. Seitz: G-dur Koncert I.	Hegedőn: Kollár Lajos III. o. (K.)
18. Debussy: Góteszk tánc.	Zongorán: Ernst Mária (D.)
19. Haydn: Magyar rondo.	Zongorán: Fekődy Magda V. o. (U.)

A szesegelő növendékek (B.) Brodnyk Fecse igazgató, (D.) Dobó Andor, (K.) Kolmár Mihály és (U.) Unger Ilona tanárok tanítványai.
o – első, k – közép, ak – akadémiás osztály.

A műsor ára 20 fillér.

*Veszprém Megyei Város
Zeneiskolájának meghívója
3. hangversenyére 1939*

Néhány, Veszprémből származó zongorista növendék tanúja volt tanári tehetségének, segítőkészségének, és a belőle áradó sok-sok szeretetnek!

Kecskés Lajos (1890–1953) a budapesti Zeneművészeti Főiskola karnagyi szakán végzett 1924-ben. 1920-ban már a Székesegyház kántori székébe került, 1941-ben kinevezték a templom karnagiyává, majd zenei igazgatójává. 1945 szeptemberétől rövid ideig elvállalta a Zeneiskola igazgatását. Az ő vezetése alatt is fejlődött, gyarapodott az intézmény. Az 1946/47-es tanévben

**Beiratás
a városi Zeneiskolába.**

Értesítjük a T. Szülöket, hogy Veszprém megyei város zeneiskolája **új igazgatással és új tanárokkal** kezd meg f. évi szeptember havában az új iskolai évet.

Az iskola a következő tanszakokat oktatja: zongora, hegedő, gordonka, fúvósangszerek, ének, karének, zeneelmélet.

A tan-ének és zeneelmélet oktatásáért külön tandíjat nem kell fizetni.

Az iskola vezetője: **Gaal Sándor** ének- és zene tanár, királyudias karnagy. — Az iskola már szerződött tanárai: Zongora-tanszakon: **Ocsovszky Aranka** és **Unger Ilona** tanárnők. — Hegedő tanszakon: **Orsolya Mária** tanárnő. — Zeneelméleti és karének: **Gaal Sándor**. A többi tanszakok tanárainak szerződése előkészítés alatt áll. **Valamennyi tanárnak az előírt képesítéssel rendelkezik.**

beiratások a városi zeneiskola nyitányterében (Szegelethy-u. 2.)
junius hó 22., 23. és 24-én,
mindhárom napon d. e. 10–12 és d. e. 4–6 óra között.
Beiratási díj: a juniusi beiratások 2 P., szeptemberben az oktatás megkezdéséig 4 P., az oktatás megkezdése után 6 P.

TANDÍJ:

I-V. alsó osztályban	évi 120 P.
I-II. közép osztályban	évi 140 P.
III-IV. közép osztályban	évi 160 P.
Akadémiás osztályokban	évi 180 P.

Gyakorlati díj: azok részére, akik az iskola hangszereit gyakorolnak: évi 5 P. — a beiratási díjat egy ösztöndíjban a beiratás, a tandíjat és gyakorlati díjat pedig havi részletekben lehet fizetni.

Kötelességünknek tartjuk felhívni a zeneoktatás iránt érdeklődők figyelmét arra a körülményre, hogy a m. kir. vallás és közoktatásügyi Miniszter Úr a zeneoktatást a folyó évben újabb szabályozta, úgybogy ezennel csak azok taníthatnak zenét, akik a rendelethez előírt képzettséssel rendelkeznek. Az előírt képesítés nélkül oktatni tilos.

Időközben a m. kir. Vallás- és Közoktatásügyi miniszter Úr engedélyezte, miért is azt városunk és a környék mellyen tisztelt zenekedvelő Szülöknek és Ifjúságának szives figyelmébe ajánljuk az kérik, hogy a magyar zene-kultúra érdekében tett hazafias célkitűzéseinket támogatni sziveskedjenek.

Veszprém, 1942. évi június hó 17-én.

Veszprém megyei város zeneiskolája.

Gaal Sándor Zeneelmélet füzetje 1931

117 növendék tanult zenét, egy év múlva már 211 iratkozott be. 1949-ben leváltották Kecskés Lajost, az államosított Zeneiskola új vezetője egy régi tanár, Ocsovszky Aranka lett. 250 növendékkel 10 tanár foglalkozott.

Az államosított iskola

Ocsovszky Aranka sok éves tanári tapasztalattal állt az iskola élére. A zenei szakfelügyelő véleménye nagyon elismerő volt tanári tevékenységéről: *„Jó érzékkel válogat a darabok közül, szabályos kéztartásra, erőteljes billentésre tanítja tanítványait. Kiváló pedagógus, mert rendellenes kezű növendéke is szépen, pontosan játszik...”*

Álljon itt Lechner László visszaemlékezése egykori tanárnőjéről, amit a Veszprémi Szemle 18. évfolyam, 2016. 4. számában is olvashattunk: *„Jó kapcsolat alakult ki a Piarista Gimnázium és a Városi Zeneiskola között, ahova többen jártunk hangszeres zenét tanulni. Meghitt közelségbe kerültünk tanárainkkal, magam részéről előbb Mihályi tanár úr feleségével, Elzi nénivel, majd Ocsovszky Aranka tanárnővel, akik szinte anyai szeretettel foglalkoztak velünk. Aranka néni egyedül élt, gyermektelen volt, s határozott, karakteres természetével jól értette és kezelte a fiúgyermekek lelki világát. Gyakorlatias is volt, túrázott, úszott, horgászott, utazgatott, és volt egy kormányozható ródlíja, amelyet kölcsön is adott nekünk [...] jó érzékkel irányította a tehetségesebbeket [...] a zongorórák dupla időtartamúra nyúlottak, mert a leckék után szinte barátkozással provokálta és hallgatta végig diákkalandos beszélőinket.”*

Szilvásy László

Az 1952-es esztendő a magyar zeneoktatási rendszer reformjának évévé lett. Egy minisztertanácsi rendelet az alsó fokú zeneoktatást ZENEISKOLAI hatáskörre tette, ami egyet jelentett az önállóan működő zeneiskolák létrehozásával. Rövid ideig, 1953-tól 1955-ig Schierger Géza állt az iskola élén. Zongorát tanított, zenekart vezetett.

1955-ben, a nagykőrösi zeneiskolából költözött a városba Szilvásy László (1912–1978) énektanár, aki 10 tanárral és 250 növendékkel kezdte meg a tanévet. Igazgatói munkája mellett az előképzőcsoportot is vezette. Egykori kollégái szerint gyönyörű tenor hangja volt. Az ő nevéhez fűződik a Zeneiskola látványos fejlődése! Igazi menedzser-igazgató volt anélkül, hogy ismerte volna ezt a fogalmat. Neki köszönhető, hogy az iskola felszereltsége gazdagodott, mindent megszerzett az isko-

Csermák Antal síremléke közadakozásból 1826-ból. Felirat: CSERMÁK ANTAL Több jeles magyar nóták szerzőjének porai felett. Ki meghalt LI esztendejében okt. XXV, MDCCCXXII. A csinosodás kedvelői által emeltetett MDCCCXXVI.

Csermák Antal második, 1881-ben felavatott síremléke 1879-ben készült.

A rajta olvasható epitáfium:

*Nyugtalan élet után
E sír nyugalma öleljen
Dalt hagyta örökül
S dal örökíti neved!*

a város, ekkor került a mai helyére. 1881-ben nagy városi pompával harmadszor is eltemették. Új, díszes síremléket kapott. A ma is álló síremlék 1972-ből való. A veszprémi Tűztoronyban a közelmúltig óránként felhangzott „Sarkantyús verbunk” című szerzeménye volt a harangjáték zenéje.

Zámbó István

Kik jöttek? Káté István hegedűtanár, Kollár Kálmán hegedűtanár, a Zeneakadémiáról Zámbó István karvezető, Für Éva, Pásztor Klára énektanár karvezető, Dobák Pál, az Ének-Zenei Általános Iskolába. 1956 forradalmi öszén megtartotta alakuló

Zámbo István
(1932–2007)

ülését Veszprém Város Ének- és Zenekara vezetésével a Petőfi Színházban. A közgyűlésen jelen volt Szilvássy László, a Zeneiskola igazgatója, Nagy Lídia, az 1953-ban létrehozott Ének-Zenei Általános Iskola alapító igazgatónője, Délczeg Béla, a még akkor is működő Tűzoltózenekar vezetője, Brusznyai Árpád, aki néhány éve szervezte és vezette a városi Pedagóguskórust (a forradalom alatti tevékenységéért szenvedett később hősi halált), részt vettek a régi dalárdák még élő képviselői, régi fúvós zenészek (1940-ben már működött Fúvószenekar, később Leventezenekar), cigányzenészek, az Árvai, Kis, Lendvai dinasztiaiak leszármazottjai: egyszóval a leendő támogató közönség. A közgyűlésen részt vett Gaal Sándor, a dalos társadalom nagy öregje, volt zeneiskolai igazgató, aki meghatott szavakkal köszöntötte a fiatal zenészeket. Nem tudhatta, hogy

jó kezekbe került a város zenei élete.

A Zenekar zenetanárokból, zeneiskolásokból, amatőr muzsikusból állt. Együtt játszott tanár, diák. Szilvássy igazgató támogatta, és majdnem kötelezővé is tette a zenetanárok részvételét az együttesekben.

A Szimfonikus Zenekar alapító tagjai (veszprémiak): koncertmester Káté István, 1. hegedű: Rothstädterné Bujdosó Ágnes, Bódi Árpád, 2. hegedű: Faragó Ferenc, Kovácsné Éliás Gabriella, Mohács Judit, Kovács Csaba, mélyhegedű: Horváth Viktória (Kurucz Zoltánné), gordonka: Pájer Sára, Dóczy Péter, R. Tóth Ilona (dr. Nagy Tamásné), bőgő Nyitrai Endre, trombita: Nagyiván Éva, kürt: Fehér József, fuvola: ifj. Szilvássy Lászlóné, oboa: Németh Judit, klarinét: Szűcs József, ütő: Garamvölgyi Tibor.

Vezető karmester Zámbo István, zenekari titkár Nagyiván Éva.

Megyei zeneiskolai tanárok: Menyhárt Péter, Dóczy István, H. Nagy Zsuzsa, Horváth Zoltán, Vecsey Ervin, Maradits Ágnes.

Amatőr muzsikusból: Hoppál Endre, Szabó Gábor, dr. Nádasy Gyula, Nagyörsi Ferenc, Csiszár Miklós, Vámos Zsuzsa, Maleczky Márta, Bozsó Mária, Bakonyi Hajnalka, dr. M.Tóth Antal, R. Tóth János.

Az Énekkar munkáját segítették, mint szólamvezetők és zongorakísérők: Lázár Klára, Mihályi Károlyné, Szabóné Pintér Magda, Lantos Magda.

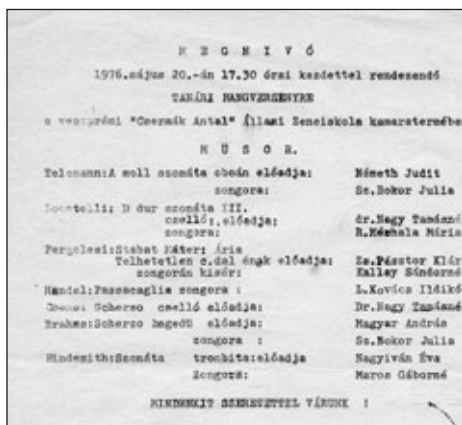
Veszprém Város Ének- és Zenekara

Azzal, hogy a megyében tanító zenetanárok bekapcsolódtak az együttesek munkájába, az így kialakult zenepedagógiai műhely ösztönző és lelkesítő volt a megye zenekultúrájára, és úttörő feladatot látott el a megyei koncerthálózat kiépítésében. Az Országos Filharmónia rendszeresen szerepeltette ifjúsági és felnőtt bérleti hangversenyein. A Gereben Zoli bácsi vezetése alatt működő Jankovics Lajos Művelődési Ház és a zenekar tagjai látták vendégül az ország kamarazenekarait kétévenként, és igyekeztek a fesztivált a magyar zene ünnepévé tenni magyar zeneszerzők új műveinek bemutatásával. A Szimfonikus Zenekar 1961-től „kiemelt” zenekarként működött. A Zenekar életének legnagyobb sikerét 1970-ben aratta Hollandiában, a Kerkradei Zenei Világversenyen. A zenekar Szervánszky Klarinétszerenádjaival, és Kabalevskij Hegedűversenyével lépett fel. A Népművelés című szaklap így számolt be a versenyről: „... a klarinétszóló avatott tolmácsolójának, Szűcs Józsefnek a játéka, a zenekar homogén hangzása és temperamentuma, az értelmezés és a vezénylés színvonala a verseny LEGMAGASABB PONTSZÁMÁT hozta meg a veszprémi zenekarnak. Ennek elismeréseként az együttes oklevelet, zászlót és ARANY emléklapet kapott, és a zárókoncerten is fellépett: Káté István koncertmester szólójával Kabalevskij Hegedűversenyét mutatta be. A holland lapok részletesen foglalkoztak a zenekar teljesítményével, gratulációk és meghívások özöne árasztotta el őket.”

A zenekar sok versenyművet mutatott be, elsősorban saját szólistáival, de világjáró művészeket is vendégül látott. Zámbó István 1956-tól 1981-ig Veszprém Város Vegyeskarának és Szimfonikus Zenekarának vezető karnagya volt. A kórusal és zenekarral megalapozta a veszprémi „Oratórium-kultúrát.” együttesével 26 éven keresztül megszámlálhatatlanul sok hazai és nemzetközi sikert ért el. 1957-től 1967-ig tanított szolfézszt a zeneiskolában.

Amikor felkérték a Honvéd Férfikar vezetésére, 1982-ben Budapestre költözött. Veszprémtől ezután sem szakadt el, az 1983-ban alapított Zeneművészeti Szak-középiskolát igazgatta 1990–1995-ig. A Padányi Gimnázium ifjúsági kórusát vezette 2003–2006-ig.

Számtalan kitüntetést kapott, a legjelentősebbek: Liszt Ferenc-díj, Erdemes Művész, Magyar Kultúra Lovagja, nem utolsósorban, Veszprém Város Díszpolgára. A Vegyeskar karnagya Erdélyi

Az 1976. május 20-i tanári hangverseny
műsora

Ágnes lett. A Szimfonikus Zenekart az önkormányzat 1994. január 1-jei hatállyal megszüntette. Zámbó István neve örökre összeforrt Veszprémmel, a város zenei életének meghatározó egyénisége hunyt el 2007 szeptemberében. 75 évesen ment el, a Vámosi úti temetőben nyugszik.

A patrónus-igazgató: Szilvássy László 1973-ban fejezte be veszprémi dolgos éveit. Nyugdíjba vonulásakor a Zeneiskola közel 1000 növendékének 60 képzett tanára volt. 1978-ban hunyt el, a Vámosi úti temetőben nyugszik.

Barátságuk emlékére álljon itt egy részlet a Középdunántúli Napló 1957. április 30-án megjelent cikkéből, amely a leánygimnázium ifjúsági hangversenyéről tudósított: „... kedves élmény volt ez a hangverseny, melynek számait itt-ott egy-egy jól sikerült szavalat választotta el. Több ügyes zongoristát hallhattunk [...] három mosolygós kislány operatriót énekelt. [...] Kirobbanó hatása azonban annak a 80 tagú leánykórusnak volt, mely három ízben lépett a közönség elé s odavarázsolta a színpadra a tavasz minden gyönyörűségét. [...] A koncert rendezője, műsorának betanítója Zámbó István tanár. A szerény, fiatal karmester nemcsak kivételes tehetségű dirigens, hanem tanítója, nevelője is a növendékeknek [...] nívós zenei képzésben részesíti a szereplőket. A dobogón is szerény, de annál meggyőzőbb, kifejező mozdulataival tökéletesen ismert hangszerként kezeli a kórust. Hiszem, hogy Zámbó Istvánt a jövőben gyakran fogjuk dobogón látni, hogy karmesteri művészetével gyönyörködtesse városunk dolgozóit. E városunkban első karmesteri fellépése után kívánok lelkes, szép munkájához erőt és sok sikert.” —

Szilvássy László

Kollár Kálmán (1932–2012)

Kollár Kálmán
1932–2012

Kollár Kálmánnal a Veszprémi Szemle 19. évfolyam 2017. 1. számában jelent meg Molnár Jánossal készült több oldalas interjú, amelyet a szerzők kiegészítettek a sajtóban megjelent írásokból. Azonban a zeneiskola történetéből nem hiányozhatnak a Kollár Tanár úrról emlékező sorok!

Kollár Kálmán 1955-ben került friss diplomásként a veszprémi Zeneiskolába. Tanári pályafutása mellett 1963-ban átvette Nagy Lídia kórusát,

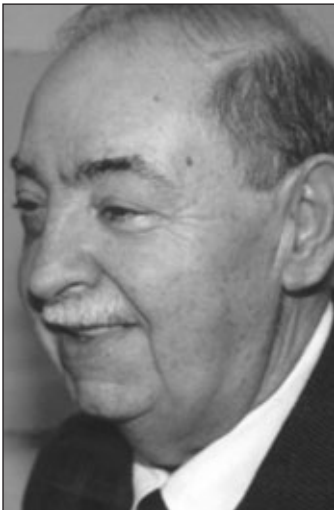
és pár éven belül a munkáskórusból ismert és népszerű együttese lett a városnak: a Liszt Ferenc Kórustársaság.

Sok kiváló hegedűst tanított. A tanítás mellett jól felszerelt műhelyében ügyes kézzel rengeteg hangszerbe „lehelte lelket”, és új hegedűket is készített.

Minden kitüntetést, díjat megkapott, amit egy művész kívánhat. Gazdag életművet hagyott maga után. 2012-ben, 80 éves korában hunyt el. A veszprémi Szent Mihály Székesegyházban nyugszik.

Káté István (1932–2013)

Káté István 1973-ban váltotta az igazgatói székben Szilvásy Lászlót. Vele is készült egy terjedelmes interjú a Veszprém Szemle 19. évfolyam 2017. 1. számában Molnár Jánossal. Káté István olyan nagy formátumú igazgatója volt az iskolának, és muzsikusa Veszprémnek, hogy az ő méltatása nélkül sem jelenhet meg ez az írás, még ha ismétlésnek is tűnik.

Káté István
1932–2013

Káté István 1955-ben került Veszprémbe hegedűtanárnak. A frissen megalakult Szimfonikus Zenekar koncertmestere és szólistája lett. Az első tanévben vonósnégyest (tagja volt dr. Miháلكovics János gordonka, Kerbolt Kornél gyógyszerész, Kollár Kálmán) alapított, majd házasságkötése után, feleségével, Lantos Magdával – az iskola kiváló zongoratanárával – és zenekari szólamvezető kollégáival alapította meg a Veszprémi Zongoraötöst. Alapító tagok: Káté István, Faragó Ferenc, Kurucz né Horváth Viktória, Pájer Sára, Lantos Magda.

Igazgatása alatt, 1982-ben költözött az iskola mai otthonába: a volt Lenin liget, Erzsébet sétány, most Megyeház tér 5. sz. épületébe. Elhagytuk a Szegelethy utcai iskola „fészek-melegét”, a családi körülményeket, ahol nagyon szűkösen, de annál nagyobb szeretettel és érdeklődéssel viseltettünk a másik munkája iránt. Ott maradtak az emlékek: a szenespincéből átalakított ütőterem, a mosdó majdnem Ida néni énektermében, a pici Tanári, ami mindig hangos volt a nevetéstől, a járda szintjén az apró ablakok, a „kicsi Nagyteremben” a sok-sok növendék és tanári hangverseny, amit mindig megtisztelt Laci bácsi a jelenlétével, az első sorban foglalt helyet (mikor idősebb lett, el-

*Veszprémi Zongoraötös tagjai
(balról) Káté István,
Faragó Ferenc,
Bódi Árpád, Pájer Sára
és Káténé Lantos Magda*

elbóbskolt). Kikerültünk drága Tatai Rózszi néni gondoskodó, figyelmes gondnokságából. Örültünk a költözésnek, micsoda nyüzsgés volt! Jöttek a kiskatonák, teherautók, pakolták a zongorákat és a berendezést. Az új iskolában nagyobb lett a tér, volt hely az együtteseknek, a kamarazenélésnek, a zenekari-énekkari muzsikálásnak. Az új iskolában 1983. január elsején megkezdődött a tanítás. Ezekben az években igen mozgalmas ifjúsági zenekari kultúra alakult ki a fúvós, vonós és énektanszakon.

Együttesek, zenekarok

Bódi Árpád 12 éven keresztül vezette az Ifjúsági Vonószekart, 1980-ban Dóczi Péter vette át az irányítást. A népzenei együttes 1979-ben alakult, szintén Bódi Árpád keze alatt. Az Ifjúsági Vonószekar 1997-ben felvette Gárdonyi Zoltán zeneszerző, zenetudós nevét. 2005-ben Dóczi tanár úr átadta a zenekari pálcát Demel Eszternek. A népzenei együttes 1991-ben megszűnt, 1997-ben született újjá azzal a céllal, hogy ápolja a környékünk, illetve hazánk folklór kincsét. Sorra születtek a zenekarok: 1990-ben a Tücsök Zenekar, 1993-ban a Gyermekkórus, 1997-ben az Ütőegyüttes.

1975-ben megkezdte működését a Veszprémi Ifjúsági Fúvószekar Környei János vezetésével a Megyei Úttörőház fenntartásában. 1980-ban a 306-os Szakmunkásképző Fúvószekara lett. Szuromi Miklós 1982-ben vette át, és a Zeneiskola kötelékébe lépve az átalakulást követően Ifjúsági Fúvószekar néven folytatta a munkát.

Káté István nevéhez fűződik a Lovassy Ifjúsági Vonószekar. Abban az időben nagyon sok kitűnő, tehetséges lovassys diák tanult zenét, nemcsak a vonósok, a zongoristák is számos díjat hoztak különböző zenei versenyekről. A gimnázium igazgatói, tanárai is támogatták az iskolában folyó zenei tevékenységet. A zenekar 1980-ban Bécsben 3. díjat, 1983-ban Belgiumban 1. díjat (summa cum laude) nyert. A zenekarosok megszokták az igényes munkát, a gyakorlást, közülük sokan választották a zenei pályát. Diplomájuk megszerzése után visszajöttek Veszprémbe, és megalapították a Veszprémi Vonóegyüttest 1985-ben, ami Mendelssohn Kamarazenekar néven aratja sikereit hazai és nemzetközi hangversenytermekben.

Új élet a Megyeház téren

Káté István igazgatása idején volt a leglátványosabb fejlődés az iskola működésében. Igazgatóként magas színvonalú munkát végzett. Szívós, kitartó munkával intézte a hangszerek beszerzését, a tanítás feltételeinek, igényeinek komfortosabbá tételét, belső-külső állagmegóvást, a folyamatos felújítást. 1990 decemberében megépült az iskola koncertterme, és az iskola növendékei, tanárai birtokba vették a kitűnő akusztikájú, 200 fős koncerttermet. Az avató hangversenyen Ruha István világhírű kolozsvári hegedűművész és a Veszprémi Vonóegyüttes játszott óriási sikerrel. Az ünnepi műsorban elhangzott Csermák Antal legjelentősebb kamarazenekari műve: „A fenyegető veszély, avagy a Haza szeretete” című verbunkos szvit, amely egyúttal jelképezte a CSERMÁK-TEREM névadását is. Itt kell megjegyezni – ezt kevesen tudják –, hogy a Zeneiskola Kamaraterme Auer Lipót nevét viseli. A világhírű hegedűművész 1930-ban hunyt el. Halálának 50. évfordulóján, 1980 májusában iskolánk hangversennyel emlékezett városunk szülöttére. Szekeres Károly Munkácsy-díjas művész reliefszobájának leleplezésével vette fel a terem az AUER nevet.

Káté István hozta létre 1991-ben a Veszprém Polgárai a Városi Zenedéért Alapítványt (haláláig tiszteletbeli elnöke volt). Az alapítvány többek között támogat minden olyan kezdeményezést, amely a zene terjesztését, művelését szolgálja. Különösen fontos feladatának tekinti a kiemelkedő képességű hangszeres-énekes tanulók, zeneiskolai zenekarok tehetséggondozását.

Csermák Napok

1991-ben egy kulturális, évente ismétlődő, rendezvénysorozat vette kezdetét: a Csermák Napok Zenei Fesztivál, amely valamennyi korosztálynak kínálja az értékes zenével való találkozás lehetőségét. A Csermák-díj, a Fesztivál zárónapján ünnepélyes keretek között kerül átadásra. A tantestület javaslata alapján átadják az év tanára, és diákja címet. 1995-től minden évben egy-egy kiemelkedő teljesítményt nyújtó tanárnak, és több éven át kiemelkedően teljesítő diáknak adják a díjat. A díjra az iskola tanárai, tanszakai tesznek javaslatot, odaitéléséről az alapítvány dönt. A díjjal együtt jár egy oklevél, és Hoffer Ildikó zirci keramikusművész egyedi szobra.

Az iskola alapításának 75. évfordulóját ünnepélyes gálaműsorral ünnepelték 1991. dec. 13-án a Veszprémi Egyetem Aulájában. Ezen énekes és hangszeres szólisták, hegedű- és csellókórus, kamaraegyüttesek és zenekarok léptek fel, mintegy 400-an!

Káté Tanár úr életének legsikeresebb és legmaradandóbb fejezetét a tanítás tölthette ki. Tanítási módszere, a sok kiváló tanítvány országos hírűvé tette. Kiváltságos

dolog volt növendékének lenni. Akit ő tehetségesnek és szorgalmasnak talált, azt úgy készítette fel, hogy egyenes út vezetett a tanári, vagy művész pályáig.

Káté István 1994-ben, húsz év után adta át az igazgatói széket a zeneiskolából elszármazott fiatal énektanárnak, Ötvös Károlynak, aki előtte 11 éven keresztül igazgatóhelyettesként dolgozott mellette. A tanítást nem hagyta abba, szinte élete utolsó évéig tanított a Zeneiskolában és a Dohnányi Zeneművészeti Szakközépiskolában. 75. születésnapját ünnepi koncerttel köszöntötték volt tanítványai, barátai, és tisztelői. 2012. november 17-én, a Tamasz Idősek Otthonában, a hegedűtan szak és régi kollégák, 80. születésnapján kívántunk Neki, Isten áldásával derűs napokat és lelki békét. 2013 januárjában temették. Feleségével a Vámosi úti temetőben nyugszik.

Emlékfal

2010 decemberében került sor az iskola I. emeleti folyosóján az iskola egykori, elhunyt tanáiról – az alapítvány támogatásával –, készült fényképsorozat átadására. Néhány mondat, az akkor elhangzott köszöntőből: „... szenteljünk egy rövid időt a már eltávozott, kedves kollégáink emléke előtt. Nem volt hiábavaló az alapítók küzdelmes munkája, törekvése. Köszönet Molnár Jánosnének, Erzsikének, Tőle kaptam a három alapító igazgató fényképét, de gondoljunk azokra is, akikről nem sikerült képet találnunk. Kislányként ismertem Lángi Emma szolfézstanárt, Aranka nénit, Beöthy Pista bácsit, Lázár Klára nénit [...] törekedjünk rá, hogy méltó folytatói legyünk az iskola hagyományainak. Örüljünk, hogy van még Zeneiskola!”

Káténé Lantos Magda
1921–1985

Az alábbiakban az iskola arcukat meghatározó tanáregyéniségekről emlékezzünk meg, maradjon nyom utánuk...

Káténé Lantos Magda (1921–1985) Veszprémben született 1921. június 5-én. Zenei tehetsége már korán megnyilvánult. Veszprémben kapta az első zongoraórákat a zeneiskolában. 16 éves korában már a Zeneakadémián folytatta tanulmányait. 1940-ben végzett Keéry Szántó Imre tanítványaként, kamara zenét pedig Weiner Leónál tanult. Tanulmányai befejeztével visszakerült Veszprémbe, de az akkor már érvényes megkülönböztető törvények miatt zenetanári állást nem kaphatott, így magánúton tanított. Aztán gettóba vitték szüleivel együtt, majd vala-

mennyiüket deportálták Auschwitzba. Szüleit itt elveszítette, de neki sikerült életben maradni és hazatérni Veszprémbe. 1951-ben nevezték ki tanárnak a veszprémi Tanítóképzőbe. 1953-tól lett a Zeneiskola tanára. Növendékei családtagként szerették, Ő pedig második otthonként szerette a régi kis épületet. Számtalan tehetséget irányított, készítet fel zenei pályára. Részt vett az alakuló Veszprém Városi Vegyeskar és Szimfonikus Zenekar munkájában, ha kellett énekelt, ha kellett zongorázott. Nagyon szerette az ifjúságot, zenei versenyeken, Helikoni rendezvényeken, tanulmányi versenyeken hol kísért, hol zsűrizett, szükség szerint. Sokat szerepelt a városban, megyében, s külföldön egyaránt, de igazi szívügye a Veszprémi Zongoraötös lett. Ezzel az együttessel nagy sikereket ért el, a lelke és motorja volt az együttzenélésnek.

A sors ajándéka, hogy tanítványa lehettem. Veszprém kisváros volt, szinte mindenki ismerte és szerette. Betegsége előtti alaptermészete a vidámság és optimista derű volt. Ha nevetett, az egész Szeglethy utcában lehetett hallani! Tanterméből mindig zongoraszó hallatszott, vagy tanított, vagy gyakorolt. Már kollégája voltam, és láttam, tudtam, hogy mennyire izgul egy-egy szereplés előtt. A koncentrációs táborból megviselt testtel és lélekkel tért haza. Betegségét türelemmel, bizakodva viselte, mi pedig kollégák és tanítványai bíztattuk, próbáltuk az akaraterjét erősíteni a gyógyulás reményében. A Megyeház téri épületbe csak rövid időre tudott velünk jönni. Pedig várt rá a szobája, széken a kardigánja, a rengeteg kotta, a falon ott volt mosolygós fényképe, Pistával a férjével és a Zongoraötössel. Ha valaki megkérdezte volna Tőle, hogy mi volt a titka: szeretni a Tanítványt, szeretni a Tantárgyat, aztán majd a Tanítvány is szeretni fogja a Tantárgyat.

1985 júliusában, egy forró nyári napon volt a temetése a Vámosi úti temetőben. A hangszóróból Schumann Zongoraötöse szólt. Csodálatos, megrendítő zene. Sokat játszott... A temető zsúfolásig volt tanítványaival, szülőkkel, nagyszülőkkel, veszprémi polgárokkal. 64 évesen ment el.

1989. májusban került megrendezésre az első, 2017-ben pedig a XXIX. alkalommal, a róla elnevezett „Lantos Magda Megyei Zongoraverseny”.

Mihályi Károlyné Wanausz Elza (1913–1999)

A róla szóló alábbi összeállítást Békefi Zsuzsanna készítette, amit 2017. február 1-én, a következő megjegyzéssel adott át: „Az alábbi életrajzi összeállítást Elzi néni azon visszaemlékezései alapján készítettem el, amit 1998-ban kezdett el aprólékos részletességgel megírni. Az 1974-es spanyolországi utazása élményeinek leírásánál tartott, amikor váratlanul – szívrohamban – meghalt. A kézirat fénymásolatát megkaptam Bécsben élő Mihályi Róberttől, unokájától.”

*Mihályi Károlyné
1913–1999*

Mihályi Károlyné Budapesten született 1913. szeptember 22-én. 7 évesen már a Nemzeti Zenedébe járt, 11 évesen kezdte meg tanulmányait a Zeneakadémián, az előkészítő osztályban. Egy évig a zongoraszak mellett énekszakra is járt. 1934-ben került sor diplomakoncertjére a Nagyteremben, ahol a vizsgabizottság elnöke Hubay Jenő, a vizsgabizottság tagjai Bartók Béla és Dohnányi Ernő voltak. Diplomája megszerzése előtt, 16 évesen már zongoraleckéket adott, mert édesapja súlyos betegsége, majd halála nagyon nehéz anyagi helyzetbe hozta édesanyjával együtt.

1940-ben ment férjhez Mihályi Károly német-francia szakos nyelvtanárhoz. Férje a kecskeméti Piarista Gimnázium nyelvtanári állását a felesége kedvéért veszprémire cserélte. Világi tanár lett a veszprémi Piarista Gimnáziumban, és állása megmaradt az egyházi iskola államosítása után is. Az állami gimnázium (később Lovassy Gimnázium) tanára, majd igazgatóhelyettese volt nyugdíjba vonulásáig. Mihályi Károly nagy műveltségű szigorú tanár volt, aki élete végéig eredeti nyelven olvasta Goethét, Rousseau-t, Shakespeare-t és Dosztojevszkijt, klasszikus zene hallgatása közben.

Mihályi Károlynét 1941-ben hívta a veszprémi Zeneiskolába Brodszky Ferenc igazgató. Ekkor Unger Ilona és Ocsovszky Aranka voltak a zongora- és elmélet tanárok. Kisebb megszakításokkal két évig tanított az iskolában. 1941-ben és 1943-ban született két kisfiú nevelése, ill. édesanyja súlyos betegsége miatt visszamondta a zeneiskolai állását.

1958-ban Szilvásy László, a Zeneiskola akkori igazgatója, rábeszélte, hogy teljes óraszámra menjen vissza tanítani. Hamarosan tanszakvezető lett. Vojtkó Ida énektanárnő kérésére – aki Budapestről járt le tanítani – az énekesek korrepetitora is lett.

Növendékhangversenyeken rendszeresen ő volt az énekesek zongorakísérője. Az 50-es, 60-as években zongoristaként gyakran szerepelt a városi rendezvényeken, tagja volt a Székesegyház kórusának, és segítette Zámbo Istvánt a veszprémi kórus létrehozásában. Sokáig volt oszlopos tagja a Vegyeskar szoprán szólamának. Boldog részese volt az arezzói sikernek. Szívesen szerepelt énekes szólistaként, zongorakísérője több alkalommal Káténé Lantos Magda volt. 1969-ben ment nyugdíjba. Örökre hálás volt Szilvásy László igazgatónak, aki tudva, hogy kevés a hivatalos szolgálati ideje (még úgy is, hogy beszámították a háború előtti két évét), minden

évben jutalommal, ill. fizetésemeléssel igyekezett pozitívan befolyásolni a leendő nyugdíjat. Nyugdíjas éveiben magántanítványokat tanított.

Haláláig vigasztalta a zene, hangversenyekre járt, szívesen találkozott régi tanítványaival, és le-leült az otthoni zongorájához, elővette a régi kottákat, és Beethoven szonátái elröpítették a szférák világába... 1999-ben hunyt el. A Vámosi úti temetőben nyugszik.

*Rothstädterné
Bujdosó Ágnes
1939–2011*

Rothstädterné Bujdosó Ágnes (1939–2011) Gyulán járt Zeneiskolába, a budapesti diploma megszerzése után, 1960-ban jött a zeneiskolába hegedűtanárnak. 37(!) évig tanszakvezetőként sikeres és szép tanári pályát futott be, kollégái és tanítványai szeretetével övezve. Ági néniről volt tanítványai, a volt „hegedűspalánták” hálával emlékeztek, és emlékeznek. Közülük sokan választották a zenei pályát. Nyugdíjasként sem szakadt meg a kapcsolata az iskolával, sokáig támogatta a Gárdonyi Zenekar munkáját. Hihetetlen bátorsággal, lelkierővel viselt hosszú betegség után ment el 72 éves korában. A sümegei temetőben nyugszik. A gyászjelentésén lévő versidézzel búcsúzom Tőle:

*„...intett az angyaloknak: azok mit sem vártak,
szárnyukból szivárványlépcsőt csináltak,
s a föld fiát hívták, ment, egyre jobban ragyogott,
s fent várta már az Isten...”*

(Mécs László)

*Faragó Ferenc
1941–2014*

A hegedűtanszak tanárai közül nem lehet kihagyni a fiatalon elhunyt Kovácsné Éliás Gabit és a kedves kollégát, Faragó Ferencet, akinek példaképe és mentora volt Káté István. A Zongoraötös alapító tagja és Szimfonikus Zenekar szólamvezetője volt. Mindig kéznél volt nála a hegedű! Faragó Ferenc 2014-ben hunyt el.

Szücs József (1936–1995) Tatabányáról került fel Budapestre, a konzervatórium különleges tehetségek tagozatába, ahol klarinét szakon tanult. Párhuzamosan végezte a Zeneakadémiát. 1956-ban érkezett Veszprémbe, a Zeneiskolába. Kollégái szerint minden műfajban otthonosan mozgott, lehetett az jazz,

Szűcs József
1936–1995

klasszikus vagy tánczene. A tanításon túl a Petőfi Színház zenekarának tagja, vezetője, és a Veszprémi Szimfonikus Zenekar szólamvezetője is volt. Tanítványai szerették laza, kedves és természetes egyéniségét. Nála tanult a közelmúltban eltávozott Környei János klarinétánár, akinek javaslatára, 1996 óta a „Szűcs József fafúvós emlékversenyt” rendezik a Zeneiskolában. 10 éven keresztül dolgozott igazgatóhelyettesként.

Környei János
1942–2016

1994-es nyugdíjazása után, 1995-ben, születésnapján ragadta el a halál. A Vámosi úti temetőben nyugszik.

Környei János (1942–2016) röviddel halála előtt írta meg visszaemlékezését, ami a Veszprémi Szemle 19. évfolyam, 2017. 1. számában olvasható. Még találkoztunk vele a Zeneiskola 100. évfordulójára rendezett nagy sikerű Gálahangversenyen, amit 2016. november 19-én rendeztünk volt növendékeink fellépésével a Hangvillában. Megható, szép szavak hangzottak róla egykori tanítványától. Akkor láttuk utoljára.

Szabó Józsefné Pintér Magdolna (1919–2011)

Szabó Józsefné fiatalon, a Vakok Intézetében tanult meg zongorázni, majd a diploma megszerzése után 1942-től volt a Zeneiskola tanára. Ő volt, aki leghosszabb ideig tanított az iskolában. Mint zeneakadémiai növendék már 1941-ben bemutatkozott a város polgárainak egy koncerten, amiről a Veszprémi Hírlap a következőképpen számolt be: „*Veszprém város zeneiskolájának két kiváló növendéke, Pintér Magda és Pekárdy Mária IV. akadémiai növendékek mutatták be pénteken, május 16-án délután fél 7 órakor művészetüket a zeneiskola kis előadótermében. – Városunknak zene iránt rajongó kicsi körében, mondhatnánk inkább meleg családi körben zajlott le a magas nivójú, művészi hangverseny. Pintér Magdát Dobó Andor zenetanár, Pekárdy Máriát pedig Unger Ilona zenetanárnő készítették elő nagy*

Szabó Józsefné
Pintér Magdolna
1919–2011

művészi tudással a hangversenyre. Az a művészi teljesítmény, amit a bájos, vak, Pintér Magdától hallottunk, egyenesen csodálatos volt. Az általa előadott Bach, Chopin, Liszt és Brahms világhírű zeneszerzők darabjai közül nehéz volna megállapítani, hogy melyiket játszotta nagyobb művészi technikával és érzéssel, de Brahms: Scherzójával a legkényesebb igényű zenepublikumot is elragadta volna. Pekárdy Mária is kész művésznő. Csodálatos technikája Unger Ilona tanárnőt dicséri. – Ő is Chopin, Liszt és Beethoven nehéz súlyú szerzeményeiből adott elő, nála is nehéz volna megmondani, hogy melyiket adta nagyobb művészi tudással, de Chopin: G-moll balladájával bámulatba ejtette a hallgatóságot. Briliánst csak valódi, nyers gyémántból tud a művészi kéz kicsiszolni, úgy zongoraművészt is csak Isten-adta, Isten-áldotta tehetségéből tud a művészi lélekkel telített zenetanár előkészíteni. Városunk e két fiatal művésznőjének tudása, zeneiskolánk kiválóságát

bizonyítja, kár, hogy kicsi helyen csak kevesen hallgathatták őket.” (Veszprém a második világháborúban. Írta, szerk. Csiszár Miklós, Veszprém, 2011. 54. p.)

1975-ben nyugdíjba vonult, de a tanítást nem hagyta abba, még „rádolgozott” 25 évet! A zenei pályára készülő növendékeket készítette fel zeneelméletből, az egyik legfontosabb tantárgyból, amit a felvételi vizsgán nagyon szigorúan megköveteltek. Csodálatos memóriája volt – mint egy élő lexikonhoz fordultunk hozzá –, mert mindenkét ismert. Egy mondatból megérezte, ki milyen lelkiállapotban van, szomorúságot, gondot, örömet vagy betegséget nem lehetett eltitkolni előle. Hatalmas repertoárja volt, növendék-hangversenyeken zongorakiséreteket rögtönzött, ha kellett transzponált. A tantestületi összejövetelek elképzelhetetlenek voltak az ő zongorázása nélkül! Jó hangulatot teremtett, sokat táncoltunk a jó kis swingekre, hazai és külföldi tánczenére. Tiszta gondolkodású, segítőkész emberként vonult vissza 2001-ben az iskolából. 2011-ben, 92 éves korában érte a halál. A Dózsavárosi temetőben nyugszik.

Az alábbiakban egy beszélgetés írásos változatát közöljük, amit Molnár János készített az akkor kilencven esztendőes Szabó Józsefné tanárnóvel.

1919-ben születtem Zsúkon. (Ma Žikovce, Szlovákia). A vakok iskolájába jártam Budapesten. Itt tanultam meg zongorázni. 16 évesen jöttem haza Veszprémbe. Három dolgot ajánlottak a figyelmembe, amelyet jól megjegyeztem:

– kevés ember jut el addig, hogy fogyatékkal élve tudja, mit lehet csinálni, mit

lehet adni az embereknek. Lehetőség szerint dolgozni kell. A fogyatékkal élők is tudnak eredményesen dolgozni,

– számoltam azzal, hogy a szüleim egyszer meghalnak, de teljesen egyedül élni nem tudok. Ezért segítségre állandóan szükségem van. Erre a két dologra nagyon figyeltem,

– harmadik pedig, törekedjek arra, hogy folytassam a tanulást.

– Mihez kezdett itthon?

– Legszívesebben jelentkeztem volna a Zeneművészeti Főiskolára. De tudtam, hogy a szüleim a taníttatásomat nem képesek vállalni. Szegények voltak. Bele kellett nyugodnom, hogy abbahagyom a tanulást. Ezért magánszorgalomból kezdtem tanítani. Otthon zongoraórákat adtam a gyerekeknek. A tanítványaim száma szépen gyarapodott.

– Honnan szerezte meg a tanításhoz szükséges ismereteket?

– Rám nagyon figyeltek a vakok iskolájában. Az egyik tanárunk két lánya az utolsó évben rendszeresen bejárt hozzám. Ők tanítottak meg tanítani. Mintha megéreztek volna, hogy ezzel fogom a kenyeremet keresni egész életemben. A feltörekvő iparosok, kereskedők gyerekei közül került ki a tanítványaim többsége. Ezek a családok fogékonyak voltak a kultúra iránt. Hamarosan pianínót vásároltak a gyerekeiknek. Nagyon jól éreztem magam közöttük. Annyi szeretetet kaptam! Nekik is köszönhetően megszerettem a várost, el nem mentem volna innen sehova sem.

– Ez háború előtt történt?

– Igen. Ez 1938–1942 közötti időszak. A helyi zeneiskola városi fenntartású volt. Mindig hiányzott néhány zenetanár. Szóltak, hogy mehetek tanítani oda, ha viszem a tanítványaimat is. Ezzel nőtt a növendékek száma, meg a befizetett tandíjak összege. Így kerültem a zeneiskolába. Minden évben szerződést kellett kötnöm a várossal, mint munkáltatóval. A nyári szünetben nem kaptam fizetést. Később ugyanitt tanár és tanítvány is lettem, elvégeztem a zongora szakot. A zeneakadémián szereztem zongoraoktatói levelet.

– Mi történt a háború után?

– 1948-ban elindult az iskolák államosítása. Nem egyszerre, hanem fokozatosan történt. A zeneiskolákra 1949–1950-ben került sor. Ekkor vizsgálták meg a tanárok munkaviszonyát, a múltját. Engem 1950 elején neveztek ki, a munkaviszonyomat 1943-tól számították.

– Ebben az időben változás történt a magánéletében.

– Igen. Készülődtem férjhez menni. Meg is volt a lehetőségem. Addig azonban nem akartam, ameddig nincs biztos kenyér a kezemben. A szüleimre nem számíthatam. Hiszen édesanyám a kor szokása szerint háztartásbeli volt. Édesapám nyugdíját pedig elvették. Ugyanis rendőrtiszt volt. Rákosiék a régi rendszer fegyveres testületek tatjainak a nyugdíját eltörölték. Az állásom biztosnak látszott. Férjhez men-

tem. A párom a Nitrokémiánál tisztviselőként dolgozott. Később elvégezte a vegyipari technikumot. A termelő munkában kapott beosztást. A fizetése valamivel több lett. Anyagi javakban azonban sohasem dúskáltunk, de elégedettek voltunk. Hamarosán két lányom született. Márta, a nagyobbik orosz-történelem szakos tanár lett. Néhány évig Szentkirályszabadján tanított. Azután sokáig az úttörőház táncegyüttesének művészeti vezetőjeként dolgozott. A kisebbik lányom, Klára negyven éve a Nyugdíjfolyósító Igazgatóságon dolgozik. Most gondolkozik, hogy igénybe veszi az előnyugdíjat. Három unokám és két dédunokám van. Nagyon szeretem őket. Az egyik dédunokám a 90. születésnapomon két kis követ meg virágot hozott. A követet itt őrzöm a szekrényem polcán, nem engedem elvinni.

– Ki segített a lányai nevelésében?

– Édesanyám. Hálás szívvel gondolok rá. Abban az időben a Fémfeldolgozóban tanfolyamot szerveztek idősebb asszonyoknak, akiket utána alkalmaztak. Ő is ment volna. Én szerencsére lebeszéltem erről. Itt élt velünk. A gyerekeimnek nem kellett a napközit igénybe venni. Itthon naponta meleg ebéddel várta őket a nagymama. Mindenben a segítségünkre volt. Sokszor úgy éreztem, hogy a gyerekeim őt nálamnál is jobban szeretik. Pedig nem panaszkodhatom rájuk. Mindig őszinték voltak. Nem csaptak be, a rossz jegyüket is bevallották.

– Mivel hatott a tanítványaira? Olyan meleg szívvel emlegetik Magdi nénit.

– Nem tudom. Nagyon szerettem a gyerekeket. Valószínűleg ezt megérezték. Közel hatvan évig tanítottam. Apró gyerekcsínyek akadtak, de sohasem csaptak be, nem hazudtak nekem. Néha olyan dolgot is elmondtak, amit a szüleiknek sem. Tudták, hogy nem mondom el, bennem megbízhatnak. A szüleikkel is hasonló jó kapcsolatot tartottam.

– A tanítványai közül többen zenei pályát választottak.

– Reményi Jánosné, aki a helyi zeneiskolában tanít. Most megy nyugdíjba. Hajnóczy Kati jelenleg Spanyolországban a Kodály-módszert tanítja. Ötvös Károly a Csermák Antal Zeneiskola igazgatója. Ő énekszakos lett, de 6-7 évig tanítottam zongorázni. A felvételi vizsgájára én készítettem fel. Fátrai Gabit a felvételire készítettem. Foglalkoztam még Kováts Péterrel is, aki a helyi zeneművészeti szakközépiskola igazgatója. Lőrincz Livia a rádiózenekar tagja. Tóth Árpád a fővárosi Operaház kórusában énekel. Én készítettem a felvételire, elsőnek felvették. Czabán Gábort is sikeresen készítettem fel a Zeneakadémia ének szakára. A híres operaénekes, Sólyom Nagy Sándor tanítványa lett. Döbrönte Ágit a zenei szakközépiskola megalakulásának évében én készítettem a felvételire zongorából. Felvették, később átiratkozott szolfézsra.

– Mi okozott nehézséget a munkájában?

– Az adminisztráció. A munkatársaim önzetlenül megcsinálták helyettem. Különleges nehézségem talán az élet modernizálódásából adódott. A tanítási anyag

is modernizálódott. Minden új dolog nehézséget jelentett. Előfordult, hogy a kollégám terme előtt hallgattam a megszólaló, számomra új darabot. Így vettem tudomást róla. Ilyen apróbb nehézségeim akadtak. A kollégáim azonban mindenben a segítségemre voltak.

– Milyen kapcsolata volt az igazgatókkal?

– Szilvásy László engem nem bántott, de több tanártársammal volt konfliktusa. Nem szerettem a feszült légkört. Igyekeztem, hogy senkinek se okozzak nehézséget. Próbáltam a háttérben maradni. Káté Istvánt nagyon szerettem. Ötvös Karcsit szinte a pótfiamnak tartom. Az édesanyját is tanítottam.

– Mikor ment nyugdíjba Magdi néni?

– Formálisan 1975-ben. Utána folyamatosan tanítottam 2002-ig. Igaz, hogy kevesebb óraszámban. Bízattak, hogy még egy évig maradjon, mert akkor 60 éves munkaviszonyom lesz. Éreztem, hogy már nem tudok a korábbi színvonalon dolgozni. Ezért végleg nyugdíjba mentem.

– Milyen kitüntetései vannak?

– 2000-ben Csermák-díjat, az idén Ranolder-díjat kaptam. Ugyancsak az ideén kaptam meg az arany diplomát. De az átadási ünnepségre nem mentem el Győrbe. Ilyen hosszú útra nem vállalkozom. Viszont a Csermák Antal Zeneiskolában koncertet adtak a tiszteletemre. Olyan növendékek szerepeltek, akiknek a szüleit vagy valamelyik rokonát tanítottam. Meghatóan szép élményt kaptam tőlük. Örülök, hogy nem felejtettek el. Néha eljönnek értem, bemegyek az iskolába. Szinte második otthonomnak érzem.

– Életére, szakmai pályafutására visszagondolva elégedett ember lehet.

– Igen. Az említett hármas követelmények irányították az életemet. Hiszem, hogy eredményesen.

Veszprém, 2009. november

Lejegyezte: Molnár János

A zeneelmélet tanítás másik „nagy öregjéről” is itt kell megemlékezni: Vönczky Géza tanár úr, a Győrben zenét tanult tanárjelölteknek nagyszerű zeneirodalom professzora, aki nyugdíjba vonulásakor Balatonfüredre költözött, órákat vállalt a Zeneiskolában. Zeneirodalom és zeneelmélet órákat tartott továbbképzős növendékeinknek.

Somogyi Miklós volt az iskola első fagott-tanára, Szilvásy igazgató úr kisebbik fiát ő készítette fel a Zeneakadémiára. Szilvásy Karcsi fiatalon, tragikus közúti balesetben halt meg, másodéves zeneakadémistaként 1985-ben.

Kiváló énektanárookra is kell emlékezni: Vojtkó Ida néni, a ragyogó tehetségű fiatalos lelkületű „matrórnára”, aki a tanszak megalapítója volt. Sok kiváló növendékkel, hatalmas lelkesedéssel, ambícióval tanított. Kollégája volt Nemeskériné

Valika bájos, szép hangú kedves tanárnő, aki rengeteget szerepelt tanári hangversenyeken, és koncertezett egyéb fellépéseken.

*Maros Gábor
1952–2001*

A maig sikeres ütőtanzak „üttörője” volt Garamvölgyi Tibor (aki még vadászkürtöt is tanított) és Maros Gábor, aki 1974-ben friss diplomásként érkezett feleségével Veszprémbe. A Szegelethy utcai iskola szenespincéjéből átalakított ütőteremben mindig nagy volt az élet, szerették a gyerekek püfölni a különféle ütős hangszereket, nagy kedvvel jártak órára. 1980-ban Győrbe költözött, a Filharmonikus Zenekarhoz, és a Liszt Ferenc Zeneiskolába tanítani. Fiatalon, 49 évesen halt meg 2001-ben. Emlékre „Országos Maros Gábor Ütőhangszeres Szóló és Duóversenyt” rendeznek rendszeresen.

Sokan szerették meg a jazzt, a Nyitrai-jazz trión keresztül. Nyitrai Endre a vagány, nagyszerű bőgős igen népszerű muzsikusa volt a városnak. Szegedről érkezett 1971-ben. Rengeteget dolgozott a Petőfi Színház zenés előadásain, a Szimfonikus Zenekarban. A tanítás mellett állandó fellépései voltak triójával és más együttesekkel. A balatonfüredi zeneiskola igazgatói állását pályázta meg 1982-ben, 60 éves korában hunyt el 2002-ben.

*Nyitrai Endre
1942–2002*

Kortársa és barátja volt Lovas József zongoratanár, aki 1965-ben került az iskolába, szakfelügyelőként tevékenykedett évekig, majd a veszprémi Zeneművészeti Szakközépiskola tanára lett. A balatonalmádi zeneiskolát igazgatta nyugdíjazásáig. 73 éves korában halt meg.

Öcsi Krisztina (1967–2012) zongoratanár 1967-ben született Veszprémben. Egyértelmű volt, hogy zenét tanul, édesapja is zenét művelő emberként volt ismert. Zongoratanulmányait a zeneiskolában kezdte. Tehetséges, szorgalmas növendékem volt, hamar kiderült, hogy zenei pályára való. A szombathelyi Zeneművészeti Szakközépiskolában érettségizett, a zenetanári diplomát a Zeneművészeti Főiskola győri Tanárképző Szakán szerezte. 1989-ben kezdte tanári pályafutását – ahogy ő nevezte –, az „anyaiskolában”. Több mint két évtizedes tanári munkája alatt a tanítványai egy csodálatos, melegszívű, kedves emberrel találkoztak. Tanári koncertek állandó

*Királyné Öcsi Krisztina
1967–2012*

szereplőjeként bizonyította tehetségét, felkészültségét, szólóban vagy kamarazenéléssel egyaránt. 2007-ben adtam át Neki a zongora tanszak vezetését, amit példamutatóan, kreativitással látott el. Az iskolai munka szívügye volt. Súlyos betegség támadta meg, 45 évesen itt kellett hagyni családját, gyerekeit. Utolsó időkből egy Schubert Szonátát gyakorolt otthonában. Schubert 31 éves korában halt meg. Mindketten átéltek szenvedést, testi-lelki fájdalmat, de boldogságot is... Korai halála mély szomorúsággal töltötte el kollégáit, növendékeit. Míg élünk, hiányozni fog! A veszprémi Vámosi úti temetőben nyugszik.

Köszönöm Márkusné Vörös Hajnalkának, a Megyei Levéltár igazgatóhelyettesének, a rendelkezésemre bocsájtott dokumentumokért, Békefi Zsuzsannának, Molnár Jánosnak és dr. Csiszár Miklósnak segítőkész támogatását.

* * *

A Zeneiskola számára büszkeség, ha falai közül zeneművészek, ismert muzsikusok kerülnek ki, de elsődleges hivatása mégis az, hogy zenét értő és élvezni tudó, a zeneiskolai évek által érzelmileg gazdagabb, nyitottabb, harmonikusabb embereket formáljon, neveljen.

A Centenárium év jegyében igyekeztem felidézni emlékeimet, emléket állítva a korábban tanító tanároknak, törekvéseiknek, hogy gazdagítsuk iskolánk hagyományát.

Mindnyájan elmegyünk, de talán valami megmarad belőlünk, egy mozdulat, egy zongora vagy hegedűhang, vagy kezünk érintése tanítványaink emlékezetében.

Veszprém, 2017. február

*Szirbekné Bokor Júlia
nyug. zongoratanár*

FELHASZNÁLT IRODALOM

A veszprémi „Csermák Antal” Zeneiskola 75 éves jubileumi évkönyve. Veszprém, 1993.

A veszprémi „Csermák Antal” Zeneiskola 85 éves jubileumi évkönyve. Veszprém, 2001.

Aranykönyv: Veszprém Város Vegyeskarának jubileumi évkönyve 1956–2006. Veszprém, 2006.

- Csermák legendárium. Vál. és szerk. dr. Csizsár Miklósné. Veszprém, 2001.
- Molnár Jánosné: Mesélő házak: A Zeneiskola épülete. Veszprémi 7 Nap 2007. március 9.
- Négy évtized kádenciája: Veszprém Város Vegyeskarának jubileumi évkönyve. Veszprém, 1996.
- Varga Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009.
- Várnai Ferenc: Egy hegedűvirtuóz zeneszerző: Csermák Antal kora és életútja. Veszprém, 2001.
- Veszprém a második világháborúban. Írta és szerk. Csizsár Miklós. Veszprém, 2011.
- Veszprém Város Ének- és Zenekara 15 éve 1957–1972. Veszprém.
- Veszprémi Szemle 18. évf. 2016. 4. sz. 43–56. Lechner László Ocsovszky Arankáról
- Veszprémi Szemle 19. évf. 2017. 1. 1. sz. 127–152.
- Zámbó István: Veszprém zenei múltja. 1996.

ÉVFORDULÓK

Ezüstkürt Veszprém háziezredeinek

FÖLDESI FERENC

DOBERDÓ – ISONZÓ! VAN, KI E NEVEKET NE ISMERNÉ? Van, ki e nevek hallatán nem gondolna azonnal a Nagy Háborúra?

Doberdó – Isonzó: a magyarság számára szimbolikus jelentéssel bírnak, s annak a gyászos emlékü történelmi-földrajzi fogalomsornak a része, amelybe Mohács, vagy a Don-kanyar is tartozik. A súlyos veszteségeket, szomorú emlékeket idéző fogalmon túl azonban e frontszakasz a magyar hadtörténelem egyik legfontosabb emlékhelye és egyúttal a magyar katonai helytállás és hősiesség jelképe is.¹ Ezen a hosszú, mintegy 80 km-es frontszakaszon az olaszok 1915 júniusától 1917 szeptemberéig 11 nagyobb csatában próbálták áttörni a Monarchia csapatainak védelmét.

Háziezredeink számára – a 31. honvéd gyalogezred és a 7. honvéd ágyúezred – a 10. isonzói csata volt a legmeghatározóbb ütközet, ahol a 41. honvéd hadosztály kötelékében harcoltak. A hadosztály 1916 decemberében érkezett az orosz hadszíntérről az olasz frontra, ahol az Isonzó-hadsereg (korábban cs. kir. 5. hadsereg) kötelékébe, az isonzói front déli szakaszára, Kostanjevica környékére osztották be. A 41. hv. hadosztály parancsnoka Schamschula Rezső altábornagy, a korábbi veszprémi 82. hv. gyalogdandár parancsnoka volt.

A 10. isonzói csata május 12-én kezdődött és három időszakra osztjuk:

1. 1917. május 12–16-ig az olaszok az egész arcvonalat hatalmas erejű tüzérségi tűzzel árasztották el.
2. Május 20–28. között a támadások a Karszt-fennsíkon – többek között – a 41. hv. hadosztály ellen irányultak.
3. A június 4–6-ig tartó időszak a tervszerű osztrák–magyar ellentámadásokat foglalja magába.²

Az ütközetekben egyre erősödő, majd igen erőteljes tüzérségi előkészítés után először május 14-én, majd május 21–22-én az olasz gyalogság minden erejével a 41. hv. hadosztály csapatai ellen fordult, melynek központi frontszakasza Kostanjevicánál volt. A rohamozó olasz gyalogságnak tüzeink óriási veszteségeket okoztak. Ezeken a napokon az ezredek 17 olasz rohamot vertek vissza. Május 24-én ismét

csak Kostanjevicánál erőltették az olaszok a rohamot, ami ismét csak nem vezetett eredményre. Május 26-tól az olasz rohamok, támadási kísérletek érezhetően alábbhagytak, majd abbamaradtak.³

A 10. isonzói csata egyik fő súlypontjánál, Kostanjevicánál, a 31. hv. gyalogezred harcait részletesen lehet olvasni az ezred emlékkönyvében.⁴ A csata lefolyását most ismerjük meg a másik háziezred, a hetes tüzérek egyik beszámolójából.⁵

„1917. május 12-én a kelő nap sugarai még békés tájat világítanak meg, de már a hajnali pirkadástól számított első negyedórától kezdve az ellenség nehéz aknái és mindenféle kaliberű lövegei hatalmas tűzzel árasztják el az első vonalainkat. A Wippach völgye felől félre húzódo magaslatok – a 464, 378, 363 – időnként vulkánhoz hasonlítanak. A vonal mögötti figyelők alig látnak valamit. A robbanások felhője mindent eltakar. Csak a füstből időnként felszálló fehér rakéták és a jelzőtáblák nyugtatnak meg, hogy még minden rendben van. Ütegeink nem maradnak tétlenül. Ha látni nem is lehet, de biztosan sejthető, miként rendezkedik az ellenség gyalogsága. Nincs az olaszoknak egyetlen olyan utánpótlási útja sem, melyet a nyugalmas időben fel ne fedeztünk volna. A be nem látható gyülekezési helyekről repülőink hoztak még korábban alapos híreket. Előbb ezeket vesszük tűz alá. Majd midőn az olasz romboló tüze 13-án délután és másnap délelőtt még fokozódik, sejthető, hogy a támadás nem késhet soká, az első ellenséges vonalakra irányítjuk ágyúink megsemmisítő tüzét. Két nap két éjjel tartott a kölcsönös ágyúzás. A harmadik napon, május 14-én a déli órákban észrevétlenül, s mégis rövid idő alatt az ellenség a második és a harmadik vonalunkra irányítja ágyúit. S pár pillanat múlva Fajti keleti magaslatain, Kostanjevicánál, a koritei szakaszokban, Hudilognál megjelennek a vörös rakéták. Az összes jelzőállomások optikai jelei, a csoportok telefonparancsai zárótűzet rendelnek el. Lövegeink száza már ontják a pusztító, elsöprő zárótűzet. Időnként szétoszlik az ellenséges, és a saját gránátok füstje, feltűnnek a megriadt, tétován ide-oda futkosó, acélsisakos alakok; nem tudnak átjutni a mi lövedékeink acélfüggönyein. A „Schwartz tüzércsoport”⁶ záró szakasza előtt négy támadás omlik össze már a tüzérségi tűzben. [...] Sokat ártottak ütegeink a rohamozóknak.

Nem is tart soká a nyugalom. 23-án újra fellángol a harc, még hatalmasabban, mint előbb. Hajnaltól délig szakadatlanul tart a pergőtűz. Déltájban újra megindulnak az olasz rohamoszlopok az egész hadtest vonala előtt, a főlökem Kostanjevica ellen irányult. Célszakaszunk előtt ismét összeomlik minden támadás. [...] Pedig nehéz az ütegek helyzete is. Részben a repülők fedeztek fel minket, másrészt a nagy szárazság okozta porból vág fel minden egyes lövés az ellenség által jól megfigyelhető felhőt – rejtett állásaink nem maradhatnak titokban. Órákig szenvedünk az ellenséges ágyúk tüzétől. S mégis elmúlik az új csatanap anélkül, hogy vonalainkból egy talpalatnyi az ellenség kezébe került volna.

Másnap még dühösebben tombol a harc: por, füst s robbanások zajával teli az

egész táj 2–3 km mélységben az első vonalak mögött. Tábori ágyúk, könnyű és nehéz tarackok, legnagyobb kaliberű mozsarak lövedékei hullanak útegeinkre. Ezekről, a gázlövédékektől és a felettünk keringő repülő bombáitól hihetetlen veszteségeket szenvedett útegeink mégis megállítanak minden támadást, hol a Fajti magaslatain, majd Kostanjevicánál, vagy a koritei völgyben [...] A hadtest vonala rendületlenül áll.”

Rövidi Maxon Lajos ezredparancsnok megemlékezve a harmincegyesek hőstétéről, a sok dicsérő távirat közül Scharicz György altábornagy, a VII. hadtest (melyhez a 41. hv. hadosztály is tartozott) parancsnokának levelét idézte: *„Ezreded – az ő hős magatartásával – tulajdonképpen azon szilárd mag volt, ami által a hadtest egész arcvonala és ezáltal az Isonzó arcvonala tartható volt.”*⁷ Az ezred hőstétéről a hivatalos Höfer-jelentés⁸ is megemlékezett: *„A harc oroszlánrésze most is, mint mindig, a minden dicséret fölött álló gyalogságé. A 12. és 31. honvédezred és a III/20. honvédzászlóalj 48 órán belül tizenhét ellenséges támadást vert vissza.”*⁹ Megyesi Schwartz Jenő alezredes, a 7. hv. ágyúezred parancsnoka külön ezredparancsban emlékezett meg a csatáról: *„A minden oldalról hozzám juttatott dicséretből büszkeséggel és hálatelt szívvel látom, hogy az ezred minden tisztje, altisztje s legénysége át van hatva a legtökéletesebb kötelességteljesítéstől, melyet a legnehezebb és legfárasztóbb körülmények között is kiválóan oldott meg.”*¹⁰ Nem véletlen, hogy az ütközet után nagy számban részesült mindkét ezred katonája magas kitüntetésben.¹¹ A veszteségek is óriásiak voltak: olasz részről 159 000 fő (36 000 halott, 96 000 sebesült és 27 000 fogoly, míg a védők részéről 76 300 fő (7300 halott, 45 000 sebesült és 23 400 fogoly).¹²

Veszprém város képviselő-testülete amint tudomást szerzett a harcokról, az ezreddek helytállásáról, 1917. június 6-ára – Komjáthy polgármester javaslatára – rendkívüli díszközgyűlést hívott össze. Az ülésen megjelent az éppen szabadságát töltő Beöthy Dezső százados (később ezredesként a Jutasi Altisztképző parancsnoka), akit a tudósítás szerint „lobogó lelkesedéssel” fogadtak, valamint a helyőrség parancsnoka, Nagy László alezredes és a pótalakulatok parancsnokai.

Nagy alezredes hosszú beszédben ismertette az ütközet lefolyását, kiemelve mindkét ezred katonáinak hőstétét, akik Veszprém, Győr, Komárom és Nyitra vármegyéből vonultak be.¹³ A rendkívüli díszközgyűlésen a kostanjevicai csata emlékére szavazta meg a közgyűlés mindkét ezrednek az ezüst dízkürtöt. Előterjesztésében Komjáthy László kijelentette: *„Ha eddig bámulattal szemléltük háziezredeink küzdelmeit, most egyenesen csodálatosnak, emberfelettinek látjuk hősiességüket. [...] Jegyzőkönyvbe iktatjuk mély hálánkat és szeretetünket az édes magyar hazát védő háziezredeink iránt [...] és a nagy napok emlékére mindkét háziezredünknek egy-egy ezüst dísz-ezredkürtöt ajánlunk fel [...]”*¹⁴

A közgyűlés döntésének megfelelően a felajánlott ezredkürtöket küldöttség vitte

*Az ezüst díszkürtöt hozó veszprémi küldöttség.¹⁵
Forrás: HERCZEGH 1936. 312.*

*Elsőízben felharsan az ezüst díszkürt a St. Lorenzoi dómtemplom lépcsőin.
Forrás: HERCZEGH 1936. 312.*

ki az olasz frontra. A delegáció dr. Komjáthy László és dr. Óvári Ferenc vezetésével 1918. május 21-én indult és a csata első évfordulóján, május 23-án érkezett az akkor már a Piave mellett harcoló ezredekhez.¹⁶ A dísz ezredkürtöket Komjáthy László polgármester május 24-én József főherceg jelenlétében a vittoriói dómnál adta át a két ezred parancsnokának: megyesi Schwartz Jenő ezredesnek, a 7. (ekkor már 41.) hv. tüzérezred és Pallaghy Dezső ezredesnek, a 31. hv. gyalogezred parancsnokainak. Ekkor olvasták fel Győr, Nyitra, Esztergom és Komárom városok, valamint az érintett vármegyék főispánjainak üdvözlő sorait is.

Perényi Antal veszprémi kanonok által celebrált istentisztelet után szólalt meg először a dóm oszlopai között az ezredkürt,¹⁷ melybe a város belevéselte:

„Múltunkat félve becsüljük, szemünk a jövőre figyel.”¹⁸

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALLA 2017. = Balla Tibor alezredes: A magyar királyi 41. honvéd hadosztály harcái a 10. isonzi csatában (1917. május 12.-június 6.), Honvédségi Szemle, 2017/3., 119–128.
- FÖLDESI 2010. = Földesi Ferenc: Erős hit – erős akarat! A Magyar Királyi Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző Intézet 1924–1944, Veszprémi Szemle könyvek 3., Veszprém, 2010.
- HERCZEGH 1936. = Herczegh Géza: A M. Kir. Veszprémi 31. Honvéd Gyalogezred, a 31. 46. és a 79. honvéd menet zászlóalj, valamint a 31/I. népfőlkelő zászlóalj története, Cegléd, 1936.
- PINTÉR 2009. = Pintér Tamás–Rózsafi János–Stencinger Norbert: Magyar ezredek a Doberdó-fennsík védelmében, Budapest, 2009.
- RAINER 2015. = Rainer Pál: Harmincegyes honvédek IX. rész, Arany vitézségi érmesek, Veszprémi Szemle, 2015/4., 76–92.

JEGYZETEK

- ¹ Bővebben lásd: PINTÉR 2009.
- ² BALLA 2017., 119–120.
- ³ A 41. ho. hadosztály harcát, benne a 31. hv. gyalogezred helytállását lásd: BALLA 2017.
- ⁴ HERCZEG 1936., 238–277.
- ⁵ Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM) Hadtörténeti Levéltár (a továbbiakban: HL) II. 336. 4. doboz, m. kir. 82. hv. gyalogdandár.
- ⁶ Megyesi Schwartz Jenő ezredes, a 7. ágyúezred parancsnok tüzércsoportja.
- ⁷ A 31-es honvédek Kostanjevicá-nál. Veszprémi Hírlap 1936. május 24., 4.
- ⁸ A Sajtóhadiszállás hivatalos hírei.
- ⁹ A veszprémi honvédek ünneplése. Veszprémvármegye 1917. június 10., 2.
- ¹⁰ HM HL II. 1000 m. kir. 7. honv. tábori ágyúezred, Tiszti parancsok
- ¹¹ Az ezredkönyvben összesen 1010 legénységi kitüntetés van feltüntetve, melyeken túl több tiszt is kapott különböző fokozatú elismeréseket. Lásd: HERCZEG 1936. 271. Rainer Pál publikációjában ismerteti az arany vitézségi érem tulajdonosainak hőstettét is. Itt közli a városi közgyűlés határozatát is az ezredkürt adományozásáról. Lásd: RAINER 2015.
- ¹² Vitéz Doromb József – Reé László (szerk.): A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története. Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, Budapest, 1940, 366.

- ¹³ A veszprémi lapok nagy terjedelemben számoltak be az eseményről. Lásd: Honvédeink dicsősége. Veszprémi Hírlap. 1917. június 10., 1–2.; Háziezredünk ünneplése. Veszprémi Hírlap 1917. június 10., 3.; A vármegye a hősöknek. Veszprémi Hírlap 1917. június 17., 2.; Vármegyei közgyűlés. Veszprémvármegye 1917. június 17., 2.
- ¹⁴ VeML V.172.a 47. kötet, Veszprém város képviselő-testületi ülés jegyzőkönyve, 40.
- ¹⁵ A küldöttség tagjai voltak: dr. Komjáthy László polgármester (ülő sor jobbszélén a harmadik), dr. Óváry Ferenc országgyűlési képviselő (ülő sor jobbszélén a második), a városi képviselők közül Berger Arnold, Radocza Vince MÁV állomásfőnök, a Méhestársaság elnöke, Boór Lajos, Perényi Antal kanonok, a városi tanács tagja (ülő sor jobbszélén az első). Forrás: HERCZEGH 1936. 312. A küldöttség tagja volt még Schlemmer Ödön százados, Pintér Aladár százados, egy ezredkürtös és két közvitéz is.
- ¹⁶ Veszprémi Hírlap 1918. május 26. Díszkürtök átadása. 3., valamint egy részletes beszámoló olvasható 1918. június 2. Háziezredeink díszkürtjeinek átadása a fronton. 1. és 1918. június 9. 1–2. A beszámolót az egyik résztvevő, Radocza Vince városi képviselő – egyébként a veszprémi MÁV állomásfőnöke volt – készítette. De beszámol az eseményről a Budapesti Hírlap is, 1918. június 5. 10. Ezüst kürt a veszprémi 31. honvéd gyalogezrednek.
- ¹⁷ Ma már egyik ezredkürt sincs meg, sorsuk is ismeretlen. A 31-esek kürtjét 1921 júniusában adta át az utód m. kir. 4. honvéd gyalogezred veszprémi zászlóaljának parancsnoksága Veszprém városának letétbe. A város a kürtöt a Veszprémvármegyei Múzeumban helyezte el. (városi tanács határozata, 1921. jún. 28.: Laczkó Dezső Múzeum, Múzeumtörténeti Adattár 71/1975.) A város a múzeumban elhelyezett kürtöt 1932. február 16-án visszaadta a 4. honvéd gyalogezred III. zászlóaljának. (átadás-átvételi jkv.: Laczkó Dezső Múzeum, Múzeumtörténeti Adattár 71/3625.). Forrás: Rainer Pál közlése alapján.
- Az egyik kürtöt az 1924-ben megalakult Jutasi Altisztképző vette/vehette át, amely megszűnéséig őrizte. Az 1926. évi zászlószentelési ünnepségről szóló beszámolóban olvasható: „... *megszólal a volt 31. gyalogezred ezüstkürtje – a város ajándéka – és kezdetét veszi a tábori mise, melyet a gyönyörű oltárnál dr. Rott Nándor megyéspüspök pontifikál.*” Forrás: Veszprémi Hírlap, 1926. augusztus 15. (A zászlószentelési ünnepély 1926. augusztus 8-án volt.) A leírások szerint németországi amerikai fogságba esésükkor a Jutasi Altisztképző intézet teljes kincstári anyagát egy kupacba rakták, majd az amerikai katonák felgyűjtötták. Talán ekkor semmisült meg az egyik ezredkürt is. Lásd: FÖLDESI 2010., 58. és 138. Ezúton köszönöm meg Rainer Pál tanácsait, segítségét.
- ¹⁸ HERCZEG 1936. 312.

KÖNYVSZEMLE

Lechner László: Családtörténet két szólamban I. Veszprémi vagyok? /szerk. Márkusné Vörös Hajnalka. MNL Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2016. 184 p. (Veszprémből Veszprémbe III/1. Veszprémi polgárok emlékiratai)

Lázár Péterné Lechner Ágnes: Családtörténet két szólamban II. Sziklára épített szülővárosom. /szerk. Márkusné Vörös Hajnalka. MNL Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém, 2016. 217 p. (Veszprémből Veszprémbe III/2. Veszprémi polgárok emlékiratai)

Az elmúlt néhány évben számos olyan kiadvány látott napvilágot Veszprémben, melyek jelentősen gazdagítják a város 20. századi történetét azzal, hogy szerzőik visszaemlékezéseiből sokkal plauzibilisebben és hitelesebben rajzolható meg az adott korszak városi köztörténete. Részletgazdagságukkal kiegészítik, bővítik a rendelkezésünkre álló – hivatalos iratanyagokból, illetve a helyi sajtóban megjelent információkból elérhető ismeretek tárházát.

A memoárirók a legtöbb esetben nem csupán emlékeikre hagytakoztak, hanem saját naplójukat, jegyzeteiket, sokszor pedig a kapcsolatos dokumentumokat, fényképanyagokat is felhasználták munkáik elkészítéséhez.

A Veszprémi Szemlében megjelentek közül csak a legfrissebbeket említve, ilyen volt dr. László Kálmán bírónak a 2. világháborús korszak utolsó, – döntően veszprémi – éveit felidéző naplórészlete (dr. László Péter közreadásában), vagy Mihályfi Károlyné zongoratanárnő memoárja egy kis részletének közlése (amit Békefi Zsuzsanna tett az olvasók számára elérhetővé). A teljes memoárok közül említendők a megyei levéltár Veszprémből Veszprémbe sorozatának eddigi kötetei, illetve dr. Szíjj Ferenc könyve az 1956 novemberében elhurcolt veszprémi egyetemisták történetéről. (Ez utóbbi, dr. Paczolay Gyula mecénási jóvoltából kerülhetett a veszprémi olvasók kezébe.)

Hozzájuk kapcsolódik a Családtörténet két szólamban főcímmel közreadott újabb két kötet, Lechner László *Veszprémi vagyok?* és húgának, Ágnesnek *Sziklára épített szülővárosom* címet viselő opusza.

A recenzens kicsit bizonytalan, hogy melyikkel is kezdje, hiszen a szerzők közötti életkor differenciából adódó különbségeken túl a két visszaemlékezés, mint egy sodronykötél elemi szálai, egymást erősítve, teljesen egybefonódnak. Ráadásul, mint korban sem sokkal eltérő veszprémi bennszülöttként, az alma materhez, a két zenei együtteshez kötődőként is, sokszor elő-elő bújnak a memóriából a kötetek ismertetését íróknak a történetekhez mégoly lazán kapcsolódó saját élményei is.

Kézbe véve Lechner László *Veszprémi vagyok?* címmel jegyzett munkáját, az első ami feltűnhet – ha nem ismeri a szerzőt –, a minden tisztességes iránti végtelen empátia, a család felmenőinek, korosztályának és a leszármazottaknak objektív, jól adatolt, ugyanakkor végtelen szeretettel történő bemutatása.

A könyv legterjedelmesebb része életének veszprémi korszakával foglalkozik. A miéltre a szerző sorai adják az egyértelmű választ: „*A Veszprémben történő áttelepülésünk számomra nem csak az életkörülmények, a társadalmi környezet és a szellemi gyarapodás szintjének emelkedését jelentette, hanem az érzelmi gazdagodás forrásainak bőséges kínálatát is eredményezte. Ezeknek hatásai oly mélyen és maradóan rögződtek emlékeimbe, hogy a nyugdíjas koromra beérett visszaemlékező írásaim elsősorban veszprémi emlékekhez kötődtek.*” Ez valóban így van, elegendő végignézni a kötet végén összesített irodalomjegyzéket, ami Lechner László saját korábbi írásait is idézi. Ezek témája – a szakmai munkákat leszámítva – döntően a veszprémi gimnazista lét és a városi vegyes kar léte-működése. A diákkort megidéző első írását Kováts Sándor igazgató-múzeumalapítónak Helyes László piarista tanárról készült kötetében olvastam. A Várban összefutva a szerzővel (Lechner Lacival) – aki a levéltárban vagy az érsekségen kutakodhatott –, gratuláltam írásához. Néhány évvel később személyesen hozta lakásomra az *Alma mater a veszprémi várban* című könyvecskéjét, ami előhangja volt a további emlékező írásoknak, kitűnő fotókkal illusztrált előadásainak (a kóruspróbák szüneteiben is élmény volt hallgatni színes sztorizását).

Az alig kilenc évesen Veszprémbe került fiúcska első élményei közé maga a város tartozott. Az útvonal, amin keresztül érte el nyolc éven át minden tanítási napon a piaristák iskoláját a Várban. Nyitott szemmel figyelte a környezetet és az ott járó-kelő embereket is. A lakóhely – a Nándor-telep –, hasonló korú gyerekeivel a szülők jóvoltából még a háborús években is felhőtlen gyermekkorban volt része.

Az iskola meghatározó szerepet játszott életében. Ahogy írja egy helyütt visszaemlékezésében: „... *szerencsém volt, hogy a Piarista Gimnáziumba kerültem...*” és mivel a szülők vállalták a taníttatás nem csekély költségét, diákja lehetett az akkor is jelentős szakmai hírű alma maternek. A hagyományőrzés, a cserkészlet nemzetudat fejlesztő és közösségépítő hatása, az énekkar, ami 1945-től a kötelezően előírt koedukált iskolának köszönhetően már vegyes kar volt, a néptáncsoport, a színjátások mind maradandó nyomot hagytak benne, ami a további életére is kihatott. A piarista gimnázium különböző együttesei nem csak a városi rendezvényeknek voltak rendszeres közreműködői, de országos szerepléseken, megmérettetésekben is ott voltak.

Sokat megtudhatunk a város háború alatti életéről egy gimnazista szemszögéből nézve, ami annál is érdekesebb, hiszen már az 1944 végével kezdődő bombázásoktól, Veszprém frontváros lett. Német megszállás, nyilas terror, rendszeres bombázá-

sok, a 17–70 év közötti férfiak hadi munkára kirendelése, szovjet megszállás, majd a romeltakarítás a mindennapok része volt. Újrakezdés az iskolában '45 áprilisától, a kifosztott, romos épület rendbetétele a találékony diákság és a tanári kar együttműködésével, amiben Lechner László aktív szerepe elvitathatatlan.

Érdekes és egyben a korszakra is jellemző a következő évek története, benne az érettségi és az egyetemi felvétel közötti esztendő leírása. Az 1944/45-ös tanévet 59 diákkal kezdő osztályból még a fele sem, mindössze 26-an voltak ott az újrakezdéskor. Az utolsó piarista osztály tagjaként érettségizett 1948. július 19-én. Két nap múlva, kitiltva, szélnek eresztve a piarista tanárokat, megkezdődött az államosítás.

Pályaválasztása korán kialakult érdeklődési körének megfelelően alakult, a kényszerű egyéves kitérőt, amikor szakmája kétkezi részét is megtanulta, utóbb hasznosnak ítélte. A villamosmérnöki pályára készülő Lechner László 1949-től egyetemista a műegyetemen. Az ott töltött éveket „Az egyetemi évek szépsége és nyomasztó kora” cím alá gyűjtve nyújtja át az olvasónak, közreadva egy nyitott szemmel járó huszoneves észrevételeit az ötvenes évek egyetemi életéről, de a fővárosról is.

Pályakezdése, a családalapítás már ismét Veszprémhez köti, ahol üzemvezetői beosztásba kerülve, 1954 nyarán áll munkába az ÉDÁSZ Veszprémi Üzletigazgatóságán.

Visszaemlékezésében számos részletet ír le szakmai tevékenységéről, magánéletéről, a biztos támaszt adó család életéről. Közösségi tevékenysége, benne a diáktárs jó barát, Zámbo István létrehozta és vezette kórusban, Veszprém Város Vegyeskarában eltöltött évek hangsúlyosan szerepelnek a kötetben.

A kötet a székesfehérvári és budapesti évek után a veszprémi visszatérés leírásával fejeződik be.

Lechner László 2014–15-ben befejezett memoárkötetét számos – részben saját – fényképfelvétel gazdagítja. Ezek a nagy család tagjait rögzítik, a nagyapától az első dédunokáig, illetve annak a tágabb szakmai és baráti közösség emlékét őrzik az utókor számára, melyben ő élt. A hozzájuk tartozó helyszíneket bemutató felvételek pedig mutatják az idő előre haladását, hiszen több közülük már nem létezik vagy jelentősen megváltozott.

Mivel a kötet a szerző halála után jelent meg, ezért az értékes életút lezárásaként a memoár végére lehetett, de talán kellett is volna egy rövid zárszót illeszteni.

A „Családtörténet két szólamban” második kötete Lázár Péterné Lechner Ágnes, a hűg visszaemlékezését, élettörténetét rögzíti. Hasonlóan, mint testvérénél, először a felmenőkkel kapcsolatos ismereteket-történeteket olvashatjuk, illetve az iregi éveket. Ezek azonban nem a közvetlen tapasztalások, hiszen az ő születési helye Veszprém. Így az egyébként is összefonódó két kötetben szereplő családi legendárium és a megőrzött fényképek csokorba kötése adja meg a teljes képet számunkra.

A szerző eszmélése inkább a világháború utáni évekre esik, egy megváltozó világban felnövekvő kislány szemével mutatja be a Nándor-telepet (a Rott Nándor püspökről nevét kapó városrészt), benne a szűkebb családot, az életében fontos szerepet kapó szomszédság gyermekcsapatát. Saját kisgyerek korának, benne a szülők és a testvérek életének egy-egy mozzanatát hangulatosan előadott történetei teszik kerekké írásával úgy, hogy közben fel-felvillant képeket a szülőváros korabeli életéből. Nyilvánvaló, hogy a háborús évek élményei, ahogy sokunk esetében, akik kisgyerekként még nem fogtuk fel azoknak az éveknak a szörnyűségeit, a bombázásokat, a megszállásokat, inkább a szülők, nagyszülők, a nagyobb testvérek elbeszéléseiből származnak.

Az emlékmorzsák az életkor gyarapodásával folyamatos történetekké, a visszaemlékezések tény- és tárgyyszerű rögzítésévé változnak, de mindezek már majdnem „női” szemmel megírva. Karácsony, családi ünnepek, aztán az iskolakezdés a még angolkisasszonyok fenntartotta iskolában. A kéretlen lakók: német, majd orosz katonák, emberségesek és ellenszenvesek, a háború elől menekültek és a lakásukból kibombáztak történetei.

A háború előtti élet nem tért vissza, „A fordulat éve és az utána következők” fejezet pontosan rögzíti a kor történéseit. Iskolák államosítása, üzletek, házak, vállalatok elvétele, vezetők elbocsátása, áruhiány az országban és Veszprémben is. És mindezek ellenére, a szülők mindent megtettek, ahogy Lechner Ágnes írja: *„Mert lehetett háború, vagy diktatúra, jegyrendszer, szegénység, a szülői szeretet mindig megtalálta a megoldást ahhoz, hogy a mi örömlenket teljessé tegye.”*

Az akkor már I. számú Állami Általános Leányiskolában megélt események, majd az újonnan létrehozott leánygimnázium helyett a későbbi Lovassyba bejutás, az ottani élet szemléletes leírása olvasható a kötetben, amit már a kisgyermekkortól átsző a muzikális családban természetes módon kialakult zenészeretet. A zeneiskolai élményekről, majd az 1956 őszén megalakult városi ének- és zenekarról ír a szerző. A Zámbo István vezette együttesbe magától értetőően lépett be testvéreivel és néhány gimnáziumi osztálytársával együtt.

A felnőttkor, a házasság, a saját család már nem Veszprémhez, hanem Budapesthez köti a könyvtárosi életpályát választó Lázár Péterné Lechner Ágnes, a család-történet második kötetének íróját, de a szülővároshoz kötődés az itt élő testvéren keresztül is változatlan maradt.

A memoárkötet vége felé olvashatjuk a szerző célját, ami egyúttal szelíd invitálás az egymással szoros korrelációban lévő két, jól sikerült munka olvasására: *„... igyekeztem a legjobb tudásom szerint az igazsághoz hűen felidézni a régi eseményeket, emlékeket. Mindenekelőtt szüleimnek kívántam emléket állítani, s az ő életüket, majd a sajátomat is úgy bemutatni, hogy az egyben korrajz is legyen, de képet adjon a városról is, ahol éltünk, ahol felnőttem, s amelyhez ma is ragaszkodom. [...] Biztos*

lesznek olyanok, akik saját múltjuk egy darabját fedezik fel benne, de remélem, azok számára is követhető, akiktől ez a kor időben már nagyon távol van, ...”

Lechner Ágnes memoárját, hasonlóan a bátyja visszaemlékezéseit rögzítő kötet-hez, lábjegyzetek és kötet végi irodalomjegyzék egészíti ki. Feltétlen említeni kell a 120 körüli fénykép illusztrációt, melyek döntő többsége a szerző, illetve a család birtokában van. Ezek többnyire családi fotók, városképek, illetve olyan kották, levelek, meghívók, amelyeket nagy valószínűséggel másutt még nem publikáltak.

A kötetek jól sikerült nyomdai előkészítése Bontó László, a borítók terve Gáty István munkája, mindketten a levéltár munkatársai. A gondos szerkesztés Márkusné Vörös Hajnalka, a minőségi nyomdai kivitelezés a veszprémi OOK-Press Nyomda érdeme.

CSISZÁR MIKLÓS

* * *

A Nagy Háború konyhája. /vál. és szerk. Palkóné Jády Melitta. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém 2016. 116 + 16 sztlan

Furcsa dolgok derülnek ki, ha megnézzük mi mindenre is gyakorol hatást egy háború. Az első világháború, a Nagy Háború éveiben a hadseregek prioritást élvező élelmezése miatt a hátszág háziasszonyai a teljes Monarchiában, így városunkban is arra kényszerültek, hogy az addig megszokott „*Végy nyolc tojást, egy liter tejszínt...*” kezdetű és a minőségi húsokat igénylő receptjeiket jelentősen megváltoztassák.

A Palkóné Jády Melitta szerkesztette szakácskönyv érdekes olvasmány, és nem csupán a főzni tudóknak, mert egy kicsit kortörténeti körkép és körkép is egyúttal. Felhasználja a háborús évek néhány szakácskönyvét, amiből több is megjelent abban az időszakban, elég ha a „Hogyan lehet jól és olcsón főzni?” címmel 1915-ben kiadott, vagy a „Takarékosság könyve” című, 1917-ben megjelent kiadványokra utalunk.

Ez a kötet azonban kicsit többet ad. Igaz bőven szerepelnek benne kimondottan „hadi receptek”, mint amilyen a kenyérleves, a bab spárga módra. Olvasható benne a hamisvelő szárított zabból, a kenyérkolbászkák készítésének leírása, vagy a veréb-húsból készült ételek receptje, ami úgy kezdődik, hogy „*kővér verebet megtollazunk...*”. Viszont az uborkafőzelék kimondottan modern vegetáriánus ételnek tűnik.

Természetesen nem maradhatnak el egy jó konyhából az édességek sem, ezekből is mazsolázhatunk a különleges szakácskönyvben, úgymint: a háborús diótorta, a hadilinzer, a Hindenburg torta, vagy az alapvetően burgonyalisztból készült homoktorta, illetve – még a neve sem jó – tölténysütemény, a mignon patron készítésének akkurátus bemutatása.

A karcsú kötet a helyi sajtóból válogatva kis összeállítást ad arról, hogyan is nézett ki akkor a közellátás, hogyan jutottak hozzá a veszprémi polgárok a különféle hús- és gabonaféleségekhez, zsírhoz, olajhoz, cukorhoz, tulajdonképpen minden élelmiszerhez. A vendéglőkben már a háború kezdetétől voltak hús- és zsírtalan napok, nem süthettek a pékek zsemlett.

Annak ellenére, hogy a város, benne Komjáthy László polgármester mindent elkövetett az ellátás színvonalának megőrzéséért, bizony a hiánygazdálkodás, és következménye a jegyrendszer elérte a város lakosságát.

A Veszprémi Hírlapban 1918 áprilisában megjelent és alább közreadott, humorosnak tetsző, de meglehetősen kesernyés „Hadirecept” részlete jól mutatja, hogyan is zajlottak/zajlódhattak étkezés szempontjából az akkori veszprémi hétköznapiak: *„Tízgrammos húsjegyedat csavard be 3 tojásjegyebe és zsírjeggyel piritva süsd szép pirosra szénjegyeden. A burgonya- és zöldségjegyedat pácold be jó puhára és habard össze egész hónapra szóló lisztjegyeddal jó keményre, add hozzá tej- és cukorjegyedat és fogyaszd el jó étvággal...”*

A receptes könyv végi betűsoros tárgymutató már csak ráadás a korszakra (is) jellemző étek receptjeinek kereséséhez. Palkóné Jády Melitta jó arányérzékkel szerkesztett kötete a háborús esztendőkből folyó élet egy érdekes, és mindenképpen „gyomorba vágó” területére enged bepillantást. A kiadvány a Veszprémi Első Világháborús Centenárium Emlékbizottság támogatásával jelent meg, a nyomtatás az OOK-Press nyomda munkája.

CSISZÁR MIKLÓS